

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Mgr. Petr Prinz

**System sociálních služeb v ČR a jeho reforma v kontextu
sociálního učení církve**

Rigorózní práce

OLOMOUC 2013

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci vypracoval samostatně a veškeré použité zdroje řádně cituji.

Chci touto cestou poděkovat své manželce a své rodině za trpělivost a ochotu, s níž mi vytvářeli podmínky pro psaní tohoto textu. Současně také Mgr. Martině Mazáčové za pomoc a cenné odborné konzultace.

Obsah

OBSAH	4
ANOTACE	8
ANNOTATION	9
ÚVOD	10
1. SOCIÁLNÍ SLUŽBY A JEJICH OBECNÉ VYMEZENÍ	12
1.1 DEFINICE SOCIÁLNÍ SLUŽBY	16
1.2 ZÁKLADNÍ ZÁKONNÉ DĚLENÍ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB	19
1.2.1 <i>Služby sociální péče</i>	19
1.2.2 <i>Služby sociální prevence</i>	20
1.2.3 <i>Sociální poradenství</i>	22
1.3 FORMY POSKYTOVÁNÍ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB.....	24
1.3.1 <i>Pobytové sociální služby</i>	24
1.3.2 <i>Ambulantní sociální služby</i>	25
1.3.3 <i>Terénní sociální služby</i>	26
1.4 POSKYTOVATELÉ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB.....	28
1.4.1 <i>Veřejnoprávní poskytovatelé</i>	29
1.4.2 <i>Poskytovatelé - nestátní neziskové organizace</i>	32
1.4.3 <i>Poskytovatelé z řad komerčních subjektů</i>	35
1.5 DALŠÍ OBECNÉ POJMY.....	37
1.5.1 <i>Sociální péče</i>	37
1.5.2 <i>Sociální stát</i>	38
1.5.3 <i>Síť sociálních služeb</i>	39
1.5.4 <i>Sociální práce</i>	39
2. NOVODOBÝ VÝVOJ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB	41
2.1 SOCIÁLNÍ SLUŽBY V TOTALITNÍM ČESKOSLOVENSKU	41
2.2 VÝVOJ NESTÁTNÍCH SOCIÁLNÍCH SLUŽEB V 90. LETECH	44
2.2.1 <i>Společenská situace</i>	44
2.2.2 <i>Majetková situace</i>	45
2.2.3 <i>Personální situace</i>	47
2.2.4 <i>Legislativní situace</i>	47
2.3 VÝVOJ TRENDŮ V SOCIÁLNÍ OBLASTI PŘED VZNIKEM ZÁKONA O SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH	49
2.3.1 <i>Převod zřizovatelských kompetencí</i>	51

2.3.2	<i>Česko-britský projekt</i>	52
2.4	ZÁKON O SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH.....	54
2.4.1	<i>Příspěvek na péči</i>	54
2.4.2	<i>Registrace sociálních služeb</i>	55
2.4.3	<i>Povinnosti poskytovatelů</i>	56
2.4.4	<i>Inspekce poskytování sociálních služeb</i>	59
2.4.5	<i>Smlouva o poskytování sociálních služeb</i>	60
2.4.6	<i>Odbornost pracovníků</i>	61
2.4.7	<i>Komunitní plánování sociálních služeb</i>	62
2.5	VYHLÁŠKA Č. 505/2006 Sb.....	65
2.5.1	<i>Standardy kvality sociálních služeb</i>	65
3.	ZHODNOCENÍ REALIZACE REFORMY SOCIÁLNÍCH SLUŽEB V JEDNOTLIVÝCH OBLASTECH	
	JEJICH POSKYTOVÁNÍ	68
3.1	PRAKTICKÉ NAPLŇOVÁNÍ PRINCIPŮ REFORMY A JEJÍ ÚSKALÍ.....	69
3.1.1	<i>Idea samostatného rozhodování lidí o výběru služby – příspěvek na péči</i>	69
3.1.2	<i>Zprůhlednění poskytované pomoci – registrace sociálních služeb</i>	70
3.1.3	<i>Vymahatelnost dodržování principů – inspekce kvality</i>	72
3.1.4	<i>Střednědobé plány sociálních služeb – komunitní plánování</i>	74
3.1.5	<i>Transformace a deinstitucionalizace pobytových zařízení</i>	76
3.1.6	<i>Několik poznámek k financování sociálních služeb</i>	77
3.2	SHRNUTÍ SILNÝCH A SLABÝCH STRÁNEK REFORMY SYSTÉMU	81
3.2.1	<i>Silné stránky reformy sociálních služeb</i>	81
3.2.2	<i>Slabé stránky reformy sociálních služeb</i>	82
3.3	REFLEXE VÝVOJE POSKYTOVÁNÍ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB ODBORNOU VEŘEJNOSTÍ – VÝZKUM	85
3.3.1	<i>Metodika výzkumu</i>	85
3.3.2	<i>Hypotézy výzkumu a operacionalizace</i>	86
3.3.3	<i>Výsledky výzkumu</i>	88
4.	DOKUMENTY KATOLICKÉ SOCIÁLNÍ NAUKY DOTÝKAJÍCÍ SE SOCIÁLNÍCH SLUŽEB	97
4.1	SOCIÁLNÍ ENCYKLIKY VYDANÉ V LETECH 1891 - 1991.....	99
4.1.1	<i>První encyklika definující postoje k sociálnímu uspořádání – Rerum novarum</i>	99
4.1.2	<i>Quadragesimo anno - Encyklika Pia XI</i>	102
4.1.3	<i>Sociální encykliky papeže Jana XXIII</i>	103
4.1.4	<i>Sociální dokumenty Pavla VI</i>	106
4.1.5	<i>Sociální encykliky Jana Pavla II</i>	108
4.2	ENCYKLIKY BENEDIKTA XVI.....	111
4.3	POKOJ A DOBRO – DOKUMENT ČBK.....	116

4.4	KODEX CHARITY ČESKÁ REPUBLIKA.....	119
4.4.1	<i>Kodex - Poslání a cíle Charity</i>	120
4.4.2	<i>Zásady a hodnoty obsažené v Kodexu</i>	121
4.4.3	<i>Charitní služba a charitní pracovník v Kodexu</i>	122
4.4.4	<i>Shodné body Kodexu CHČR a Kodexu sociálních pracovníků ČR</i>	123
5.	VYMEZENÍ A OBSAH KATOLICKÉ SOCIÁLNÍ NAUKY	130
5.1	POJEM CHARITNÍ, CHARITA	132
5.2	ÚSKALÍ INTERPRETACE PRAXE SOCIÁLNÍCH SLUŽEB PROSTŘEDNICTVÍM KSN	134
5.3	ZÁKLADNÍ ZÁSADY A HODNOTY V SOCIÁLNÍM UČENÍ CÍRKVE A VZTAH MEZI NIMI	136
5.4	ZÁSADY KATOLICKÉ SOCIÁLNÍ NAUKY	137
5.4.1	<i>Zásada solidarita</i>	137
5.4.2	<i>Zásada subsidiarity</i>	139
5.4.3	<i>Zásada společného dobra</i>	141
5.4.4	<i>Důstojnost lidské osoby</i>	143
5.4.5	<i>Zásada univerzálního určení statků</i>	146
5.5	HODNOTY SOCIÁLNÍ NAUKY CÍRKVE	147
5.5.1	<i>Hodnota pravdy</i>	147
5.5.2	<i>Hodnota svobody</i>	148
5.5.3	<i>Hodnota spravedlnosti</i>	149
5.6	LÁSKA – VÝCHOZÍ ZDROJ I CÍL	151
6.	KOMPARACE IDEOVÉHO VYMEZENÍ A PRAXE SOCIÁLNÍCH SLUŽEB V ČR A SOUVISEJÍCÍCH ZÁSAD A HODNOT SOCIÁLNÍHO UČENÍ CÍRKVE.....	153
6.1	APLIKACE KONKRÉTNÍCH ZÁSAD A HODNOT KSN V PRAXI	154
6.1.1	<i>Solidarita</i>	154
6.1.2	<i>Subsidiarita</i>	155
6.1.3	<i>Důstojnost lidské osoby</i>	157
6.1.4	<i>Společné dobro</i>	157
6.1.5	<i>Zásada univerzálního určení statků</i>	158
6.1.6	<i>Pravda</i>	159
6.1.7	<i>Spravedlnost</i>	159
6.1.8	<i>Svoboda</i>	160
6.1.9	<i>Odbornost</i>	161
6.1.10	<i>Láska</i>	162
6.2	CELKOVÉ SHRNU TÍ DŮLEŽITÝCH ZJIŠTĚNÍ	164
6.2.1	<i>Konkrétní člověk se stal centrem pomoci</i>	164
6.2.2	<i>Vyrovnanější postavení poskytovatelů služeb</i>	165

6.2.3	<i>Transparentnost procesů</i>	165
6.2.4	<i>Nedostatky stávajícího systému sociálních služeb</i>	165
	ZÁVĚR	167
	POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY:	169
	INTERNETOVÉ ZDROJE:	174
	POUŽÍVANÉ ZKRATKY	176
	PŘÍLOHA-DOTAZNÍK REALIZOVANÉHO VÝZKUMU	177

Anotace

Práce se zabývá popisem obecného rámce fungování sociálních služeb v České republice, jejich legislativního zakotvení a reformy. Jejím cílem je srovnat deklarované a aplikované hodnoty v této oblasti s principy a hodnotami katolické sociální nauky a identifikovat prvky jejich shody stejně jako jejich případné rozpory. Základem pro posouzení je analýza dostupných dokumentů a průzkum názorů odborné veřejnosti.

Autor vychází z předpokladu, že reforma sociálních služeb v České republice a katolická sociální nauka obsahují některé shodné hodnoty. Dokument proto rovněž směřuje k identifikaci těchto hodnot v každodenní praxi sociálních služeb.

Annotation

The paper inquires into general framework of functioning of social services in the Czech Republic, their legal specification and reform. The aim is to compare declared and applied values used in this field with social teaching of the Catholic Church and to identify aspects of conformity as well as potential contradictions. The method of document analysis and survey of expert opinions were used here.

The text is based on assumption that social services reform in the Czech Republic and social teaching of the Catholic Church share some common ideas. One of the aims of the paper is therefore to identify these values in everyday practice of social services.

Úvod

Sociální služby v naší zemi mají za sebou za posledních dvacet let překotný vývoj. Po pádu totality se objevily nové potřeby lidí v nouzových situacích a díky svobodě se objevili i nasazení nadšenci (často křesťané), kteří navzdory úskalím začali budovat služby na pomoc druhým. Vývoj šel dál a možná i díky tomuto úvodnímu náboji do pusté posttotalitní sféry sociálních služeb vstupovaly hodnoty s přesahem. Vzrůstala odbornost a profesionalizace, dlouze se diskutovalo o nezbytnosti reformovat celý systém, především jeho legislativní vymezení. V zákonné podobě je účinné od roku 2007 a navzdory všem výhradám je, zdá se, nositelem veskrze pozitivních hodnot.

Pracuji v sociálních službách od roku 1998. S volbou profese se mi staly také povoláním. V každodenní praxi neustále narážím na řadu kontroverzních otázek. Je nastavení, které máme v sociálních službách dobré? Nebrzdí nás a neubližuje nám i našim klientům? Mohu se za nastavené trendy souhlasně postavit i jako křesťan? Jsou to i tyto otázky, které mě vedly k tématu, jež rozpracovávám v předložené rigorózní práci.

Hlavní cíl této práce definuji jako snahu reflektovat změny v oblasti sociálních služeb v ČR, a to jak změny legislativní tak praktické, a pojmenovat jejich silné a slabé stránky. Především pak chci tyto změny reflektovat ve vztahu k hodnotám a zásadám katolické sociální nauky (dále KSN). Klíčovou otázkou mé práce bych definoval takto: Jsou změny na poli sociálních služeb v ČR po přelomu tisíciletí principiálně v souladu s katolickou sociální naukou?

Jako podklad pro odpověď chci využít mimo jiné i názory odborné veřejnosti. Chci zjistit, jak pohlíží na vývoj v sociálních službách a na jejich současný stav. A především chci ověřit vnímání případných souvislostí mezi KSN (jejími hodnotami a zásadami) s teoretickým hodnotovým vymezením změn v sociálních službách i s jejich aplikací do praxe. Nezbytným nástrojem bude výzkum mezi lidmi, kteří se pohybují v praxi sociálních služeb. Dalším klíčovým zdrojem bude samozřejmě rozbor dostupných dokumentů. Nepopírám, že v řadě míst je práce reflexí mých osobních zkušeností,

a vlivem mých pohledů se nemohu zcela vyhnout značné míře subjektivity. V souvislosti s tématem však tento fakt považuji za akceptovatelný.

Ve struktuře práce nalezneme tři základní oblasti. První tři kapitoly se věnují sociálním službám. Od uvedení do některých pojmů (1. kapitola) se postupně přes popis novodobého vývoje (2. kapitola) dostaneme k reflexi celého systému. Tuto reflexi pak uzavře i zmiňovaný výzkum (3. kapitola).

Druhá oblast práce má dvě kapitoly a věnuje se KSN. Nejprve se zaměříme na reflexi samotných pramenů KSN většinou sociálních encyklik. Nesporně důležitým zdrojem je i encyklika Benedikta XVI. *Deus caritas est* (dále DCE). Věnuji se i tématu Kodexu CHČR. Určitým prvním pokusem o porovnání je v této 4. kapitole posouzení shody či rozdílnosti Kodexu CHČR s Kodexem sociálních pracovníků ČR. Další část se pak věnuje popisu zásad a hodnot KSN v kontextu sociálních služeb.

Spojnicí (avšak jen částečnou) mezi oběma těmito oblastmi je třetí část práce, kde se již nebudu vracet ke všem souvislostem nalezeným dříve, ale pokusím se pojmenovat to zásadní, k čemu celý text vedl. Věnovat se tomuto shrnutí budu jednak ve vztahu k jednotlivým zásadám a hodnotám KSN a následně pak souhrnem těch naprosto nejvýznamnějších zjištění.

Přeji si nalézt postřehy a argumenty pro kultivaci hodnotového prostředí v sociálních službách. Přirozeně vycházím z předpokladu, že v církevní oblasti tato inspirace je. Větší uvědomění těchto souvislostí může být inspirující pro řadu pracovníků.

1. Sociální služby a jejich obecné vymezení

Považuji za důležité, abychom předmět této práce – sociální služby, na nějž se budeme dívat následně i z dalších úhlů, v této úvodní části vymezili v jeho základních rysech a děleních. Typy, formy, aktéry a některé další pojmy je třeba rozebrat za účelem popisu základních rámců. Navzdory souvislosti se současnou zákonnou úpravou mají uvedené oblasti obecný přesah, tvoří jakousi „mapu prostoru“, kde zásadní změny nejsou nutné ani očekávatelné.

Každé fungující lidské společenství se věnuje něčemu, co je možné označit v širším slova smyslu sociálními službami. Pomoc v obtížných situacích se děje především na rovině přirozených útvarů jako je rodina. V této nejširší souvislosti by však bylo nepřesné či zavádějící hovořit o sociálních službách. Nezřídka však nabývá pomoc druhým také institucionální podoby. V současnosti v našem kulturním prostoru při řešení náročných situací, stejně jako v jiných oblastech našeho života, jsou institucionalizované intervence společenských struktur značně rozvinuté i tam, kde donedávna hrála klíčovou roli rodina a přirozené lidské vazby. Zpravidla panuje shoda, že tento trend není příliš pozitivní a i sama společnost volí ve svých řešeních kroky, které mají přirozené vazby podpořit. Na druhou stranu téměř samovolně dochází k opačným posunům. Navzdory tomu, že s tématem práce uvedený vývoj společnosti souvisí, ponechejme stranou jeho hodnocení. Má dopad zajisté i na sociální služby a jejich každodenní chod, ovšem pro potřebu tohoto textu je třeba ho z důvodu složitosti akceptovat jako výchozí skutečnost.

V evropském kulturním prostoru se setkáváme s pomocí druhým na každém kroku a to nejen v současnosti, ale i v blízké či dávné historii. Hranice mezi institucionální a individuální formou pomoci byla a je vždycky otázkou hledání, pro křesťanskou službu je permanentní motivující výzvou¹. Zásadní roli při formování

¹ Jasně je toto dilema vyjádřeno v Kodexu CHČR v čl. 1.6: „...Charita nenahrazuje osobní a nepřenositelnou odpovědnost každého křesťana za sebe samotného a za službu bližním, ale svou činností

praktických činností a nástrojů, včetně jejich terminologického vymezení, sehrálo především křesťanství, jehož integrální součástí² tvoří právě charitativní služba. Navzdory rozšířenosti a historické zkušenosti pomoci je oblast definic a pojmosloví (v českém prostředí) stále nevyjasněná. Nabízí se jedno vysvětlení. Témata a postupy sociální pomoci jsou totiž ve svém základu (např. ve srovnání s medicínou) častěji provázány celou řadou praktických dilemat a rozporných názorů. Celé tyto systémy jsou vystaveny permanentnímu hodnocení a interpretacím (často neodborným a subjektivním). Jejich vnímání se vyvíjí také v důsledku interakcí konkrétních společenských celků za neustále se měnících ekonomických a sociálních podmínek. Mění se role pomáhajících i těch komu se pomáhá a především se mění nástroje, které k tomu slouží. Zvážíme-li i to, že je navíc diskuse provázána řadou protichůdných postojů a názorů, není hledání slovníku ničím jednoduchým³. Další příčinou zajisté musí být i to, že odborná diskuse v sociální oblasti v našich podmínkách mohla opravdu začít až po pádu totality. Ze své empirické zkušenosti si dovoluji tvrdit, že soupeření hodnot, které v této oblasti zažíváme poměrně často, plyne i z dědictví komunismu. Stále masivnějším nástupem mladší generace vzdělané v sociální práci postupně dochází i k přirozené transformaci používaných pojmů a jejich významů.

ji podporuje a doplňuje tam, kde síly a schopnosti jednotlivců nebo místních farních společenství nestačí nebo tam, kde je potřeba zajistit odborný charakter služby.“

² Srov. Pospíšil C. V., *Teologie služby*. 2002, str. 136

³ Pozn.: Například slovo ústav se považuje za zkostnatělé a z většiny názvů zařízení sociálních služeb se vypouští. Opět se však tento pojem vracel do diskuse s novým občanským zákoníkem, kde má označovat právní formu organizací typu o.p.s. Řadě lidí se však jeho používání nelíbí. Důvody polarizace, proč například slovo ústav v sobě nese jistou míru ambivalence, jsou podle mého názoru právě ve vnímání jednotlivých aktérů odborné diskuse. Slovo ústav v sociální oblasti nabralo časem významy, které souzní pro řadu lidí s překonanými přístupy a filosofií. Potřeba transformace „ústavní péče“ si tak vytváří bojovou linii na poli lexikálním.

Ač to tak na první pohled nevypadá, mohou se stát sociální služby také předmětem politického boje⁴. Pozitivní i negativní vymezení objektů pomoci i zvolených nástrojů⁵ je nezřídka těžkým politickým tématem. Ve svém důsledku se pak mění podmínky poskytování služeb a tyto změny mohou být opět příčinou, proč se mění praxe rychleji než její zachycení v odborné terminologii.

V kontextu této práce bude navíc nutné rozvíjet myšlenky z církevního prostředí tak, aby se daly analogicky vztáhnout k sociálním službám. Na poli církve se nejvíce blíží našemu tématu oblast charitní práce, kterou můžeme do určité míry (obzvláště v našem středoevropském prostoru) chápat jako synonymum. Je však třeba mít na vědomí fakt, že charitní práci tvoří v nemalém rozsahu také např. humanitární pomoc a ta se od tématu sociálních služeb většinou liší. Charitní práce je realizována církví, vychází z ní a je její součástí. Vše, co je řečeno v této oblasti, nemůžeme sice vztáhnout automaticky na sociální služby, ovšem souvislost je zde hluboká a přímo vybízí k analogickému srovnání se sociální prací v necírkevním pojetí. Dále se v církevním prostředí setkáváme s řadou souvisejících témat v encyklikách papežů i dalších dokumentech, které mluví o člověku i společnosti, mám na mysli pohled zaměřený širěji než k tématu přímé pomoci druhým. Církev hovoří k tématům společenským, kulturním, politickým, dotýká se struktur a jejich uspořádání. Tento makroskopický pohled tvoří velkou část oblasti sociální učení církve. Navzdory tomu, že sociální služby jsou zacíleny hodně konkrétně na realizaci pomoci, má i zmíněný širší, komplexní úhel pohledu na společnost a její struktury nemalý význam pro formulaci, či kritické zhodnocení pilířů sociálních služeb v jejich praktické realizaci. Sociální práce, nemá-li být pouhým nástrojem opravujícím dopady přirozených i strukturálních

⁴ Pozn.: Poměrně masivně se politický vývoj dotýká oblasti zdravotnictví, která je sociálním službám dosti blízká. Ač se zdá, že sociální služby v tomto směru stojí spíše v pozadí, neznamená to, že by nebyly významným politickým tématem a že se jím nemohou stát v budoucnu. Průběh těchto politických procesů na pozadí může být oproti tomu komplikací pro diskusi na odborné úrovni. Vstup silných komerčních tlaků může znamenat i změny v nastavení celého systému.

⁵ Pozn.: Objekt - Kdo je vhodným příjemcem pomoci, kdo si ji oproti tomu „nezaslouží“. Nástroj - Jaká forma pomoci je přípustná, nebo naopak žádoucí a kdo ji může poskytnout.

procesů, by měla být zdrojem informací k revizi společenských struktur. Jasně jsou v oblasti vztahu vůči společnosti definovány povinnosti v Etickém kodexu sociálních pracovníků ČR, který vydala Společnost sociálních pracovníků v roce 1995. Rozsah společenské angažovanosti⁶, k níž kodex vybízí, je vysokou metou pro každého pracovníka. Právě sociální učení církve může být (a to nejen pro věřící křesťany) zdrojem podnětů pro argumentaci i praktické postupy. Vztah tohoto kodexu k němu bude ještě zmíněn dále.

⁶ **Etický kodex sociálních pracovníků ČR** popisuje v oblasti vztahu ke společnosti tato témata:

- 2. 5. 1. *Sociální pracovník má právo i povinnost upozorňovat širokou veřejnost a příslušné orgány na případy porušování zákonů a oprávněných zájmů občanů.*
- 2. 5. 2. *Zasazuje se o zlepšení sociálních podmínek a zvyšování sociální spravedlnosti tím, že podněcuje změny v zákonech, v politice státu i v politice mezinárodní.*
- 2. 5. 3. *Upozorňuje na možnost spravedlivějšího rozdělení společenských zdrojů a potřebu zajistit přístup k těmto zdrojům těm, kteří to potřebují.*
- 2. 5. 4. *Působí na rozšíření možností a příležitostí ke zlepšení kvality života pro všechny osoby, a to se zvláštním zřetelem ke znevýhodněným a postiženým jedincům a skupinám.*

1.1 Definice sociální služby

Byla-li do roku 2006 dynamická povaha tématu sociálních služeb předmětem zcela volné odborné diskuse, pak to již nyní neplatí. Obecné vymezení, které je jasně dané zákonnou úpravou, musíme akceptovat jako klíčové pro uchopení sociálních služeb. Vznik zákona v zásadě přirozeně kořenil právě z probíhající odborné diskuse, nepopíral ji. Zákon o sociálních službách tedy definuje sociální službu jako: *„činnost nebo soubor činností podle tohoto zákona zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení.“*⁷ Současně ji pak v následujících paragrafech jednoznačně a jednotlivě (možná až rigidně) vymezuje, včetně konkrétních činností.

Ze zcela opačného pohledu a poměrně široce se na sociální služby dívá Velký sociologický slovník⁸. I s ohledem na to, že definice v něm obsažená pochází z období před rokem 1996, nebojí se velmi širokého uchopení, které zahrnuje pomoc v oblasti zdravotní, poradenské či sociálně právní, specificky pojednává o pečovatelské službě, dále pak také zmiňuje oblast bydlení, stravování, nabídku služeb důchodcům nebo předškolním dětem⁹. Samotná definice v úvodu hesla zní: *„služby sociální – státem i jinými institucemi (soukromými nadacemi, náb. organizacemi apod.) případně jednotlivci garantované systémy, placené i neplacené pomoci sociálně potřebným, většinou dočasně nebo trvale handicapovaným osobám.“* Hned vzápětí se v článku hovoří o pojmu „sociální potřebnost“, který v sobě zahrnuje značnou míru flexibility s ohledem na stav dané společnosti, jejích hodnot, ekonomických možností i společenské shody, zda konkrétní téma do oblasti sociální potřebnosti patří. Autoři slovníku se dále zmiňují o skutečnosti, že jsou často sociální služby považovány

⁷ § 3 zákona o sociálních službách 108/2006 Sb. ve znění pozdějších předpisů

⁸ Srov. **Velký sociologický slovník, str. 1000**

⁹ V širokém pojetí je v zahraničních zdrojích používán pojem „humanitní služby“, což obvykle zahrnuje i služby vzdělávací, zdravotní, či administrativní. Srov. **Krejčířová, O. Treznerová, I. Malý lexikon sociálních služeb.**

za synonymum pojmů jako sociální péče nebo sociální práce. Navzdory tomu, že odborná diskuse značně pokročila a ujednotila se, v laickém prostředí dochází stále k nejasnostem v pojmech, jejich nerozlišování a záměně.

Krebs¹⁰ uvádí rovněž dva pohledy na sociální služby. V užším slova smyslu tzv. tradiční služby zaměřené na pomoc starým, neschopným, nemohoucím, sociálně narušeným osobám. Stejně tak ovšem zmiňuje i širší smysl tohoto pojmu, který se dotýká sfér zdraví, bydlení vzdělávání a také služeb poradenských v oblastech jako trh práce, psychologická pomoc, vztahy, závislosti.

Z předchozích odstavců možná úplně jasně nevysvítá jedna zásadní filosofická ale poměrně významná nuance, kterou bych rád zdůraznil. Je patrné, že ještě v devadesátých letech byl definicí a měřítkem potřeby handicap (postižení, omezení). Pomoc je směřována k postižení a řešení jeho důsledků. Zjednodušeně se dá říct, že přednost mohla mít (a praxe tomu i napovídá) postižení patrná a výrazná. Použijí-li ještě větší zobecnění, pak byla dominantní především medicínská prokazatelnost handicapu spíše, než jeho sociální povaha. Současně také volené nástroje pro řešení se v tomto kontextu dotýkaly dominantně fyzické roviny. Oproti tomu se v současnosti zásadně obrací zájem jiným směrem, cílem je integrace. Postižení zůstává příčinou problému, to se zajisté nezměnilo, ale důraz pomoci se posouvá k trochu jinému cíli – začlenění do společnosti, nebo udržení v ní navzdory postižení. Postižení či omezení se také stále více chápe v tomto kontextu – tzn. čím větší vliv má na vyloučení člověka ze společnosti, tím je vnímáno jako vážnější. Do popředí mimo jiné v nových aspektech vystupují i takové formy handicapů, které žádnou medicínskou prokazatelnost nevykazují a jsou především výrazem sociální dysfunkce. Tento posun v myšlení však má i další velmi praktický a pro klienta služby znatelný dopad. Jde více o něj a jeho handicap a současně jde-li o jeho integraci, není možné nic konat bez jeho vědomí a nejlépe intenzivní spolupráce. Domnívám se, že právě tato změna prostupuje celou reformou sociálních služeb nejzřetelněji. I když se

¹⁰ Srov. Krebs, V. Sociální politika Str. 66

praxe může lišit od reality, alespoň už není nutné diskutovat o této základní výchozí pozici.

Doklad ideového posunu je velmi patrný v dnes už plošné změně terminologie. Namísto „postižený člověk“ se používá pojem „člověk s postižením“. Tímto posunem se vystihuje akcidentální povaha postižení, které nemá být dominantním hodnotícím ukazatelem člověka a jeho kvalit. Na odborném poli se rovina posunula natolik, že použití dřívějšího pojmu např. „mentálně postižený“ namísto, „člověk s mentálním postižením“ je chápáno jako určité odborné faux pas. Nechci hodnotu těchto lexikálních tahanic přeceňovat, ovšem s ohledem na kontext práce je to nezanedbatelný znak vývoje, o kterém ještě bude pojednáno.

Zákonná podoba zásadním způsobem určuje definici, celkové chápání i praktické aspekty „sociální služby“. Pojednávám-li v této pasáži o definici, chci zdůraznit, že právě zákon se stal v určité fázi pomyslnou tečkou za odbornou diskusí. Tato tečka byla učiněna v roce 2006 na jakési kulminační fázi diskuse, ale zůstává otázkou, jak dlouho taková tečka vydrží. Pokračující diskuse mohou být v zásadě chápány jako stojící mimo či nad rámec zákona. Tento fakt má zajisté vliv na vývoj definičního chápání a dle mého názoru někdy vede k polarizaci odborného spektra na obhájce a odpůrce zákonného rámce. I s ohledem na flexibilitu „sociální potřebnosti“ a její vývoj se zřejmě nebude možné vyhnout určité revizi (ať už bude pouze praktická či legislativní).

1.2 Základní zákonné dělení sociálních služeb

Zákon o sociálních službách přinesl do vnímání sociálních služeb i do jejich praktického poskytování v rovině třídění ucelený a užitečný systém. Došlo ke zpřehlednění služeb, protože do jeho vzniku bylo možné nazvat sociální službou prakticky cokoliv. Akceptovat toto dělení je nezbytné, už jen proto, že se jedná o zákonem kodifikované pojmosloví. I z odborného hlediska není potřeba s ním polemizovat, či ho jakkoliv měnit. V praxi žádné větší nejasnosti nepřináší. Pozitivní je to, že se na něm dlouze pracovalo, a neméně také fakt, že tvorba tohoto zákona byla úzce spjata a konfrontována s praxí.

1.2.1 Služby sociální péče

O službách sociální péče často slyšíme a svým způsobem jsou jakýmsi synonymem k pojmu sociální služby. Je tomu tak zřejmě proto, že tvoří jejich největší díl. Sociální péči můžeme popsat zjednodušeně jako instrumenty k pomoci nemocným, postiženým, starým lidem. Tyto služby pomáhají zajistit soběstačnost v běžném životě.

„Služby sociální péče napomáhají osobám zajistit jejich fyzickou a psychickou soběstačnost, s cílem umožnit jim v nejvyšší možné míře zapojení do běžného života společnosti, a v případech, kdy toto vylučuje jejich stav, zajistit jim důstojné prostředí a zacházení.“¹¹

Z hlediska objemu financování představují služby sociální péče naprosto převažující část¹² nabídky. Jejich rozpočty tvoří okolo 90% nákladů v oblasti sociálních služeb. Nejčastěji se jedná o domovy pro seniory (dříve tzv. domovy důchodců)

¹¹ Ust. § 38 zákona o sociálních službách 108/2006 Sb. ve znění pozdějších předpisů

¹² Pozn.: V roce 2010 z celkových nákladů na provoz sociálních služeb 22,5 miliardy Kč tvořil součet služeb domovů pro seniory, domovů pro osoby se zdravotním postižením, domovů se zvláštním režimem a pečovatelské služby 19,5 miliardy Kč, což je okolo 85% všech nákladů. Viz. **Vybrané statistické údaje o financování sociálních služeb a příspěvku na péči 2010**

s celkovými ročními náklady okolo 10 miliard Kč. Podle počtu registrovaných sociálních služeb tvořily v roce 2010 služby sociální péče 52%. Tento údaj je ale potřeba položit do kontextu. Jelikož se jedná o služby zpravidla velké s mnoha desítkami zaměstnanců, tvoří přepočtený počet zaměstnanců plných 90 % z celkového počtu všech zaměstnanců v sociální oblasti¹³.

1.2.2 Služby sociální prevence

Až na výjimky blížící se současným typům služeb bychom před rokem 1990 u nás služby sociální prevence nenašli¹⁴. Jedná se o nový typ služeb se zaměřením na integraci. U služeb sociální péče nenalezneme žádnou, která by se věnovala lidem „zdravým“¹⁵. Oproti tomu služby péče jsou věnovány spíše lidem, jejichž „postižení“ je v rovině sociální.

„Služby sociální prevence napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů.“¹⁶

Preventivní rozměr je patrný v dikci zákona, a to nejen vzhledem k jednotlivci, kdy v centru zájmu nestojí jen jedinec sám o sobě, ale smyslem pomoci jemu je

¹³ Pozn.: Z uvedeného vyplývá, že existuje značná souvislost mezi náklady služby a počtem zaměstnanců. Tato vazba je jednoznačně relevantnější než vztah k provozním či kapacitním faktorům.

¹⁴ Pozn.: Existovala řada aktivit (v práci kurátorů a úředníků národních výborů), ale jejich strukturování do podoby sociální služby probíhalo postupně až v 90. letech a následně.

¹⁵ Pozn.: Mám na mysli zdraví běžně chápané, nikoliv zdraví dle definice WHO z roku 1948 jako „...stav úplné tělesné, duševní a spol. pohody, nejen tedy jako nepřítomnost nemoci.“ **Velký sociologický slovník. 1996. str. 1435**

¹⁶ § 53 zákona o sociálních službách 108/2006 Sb. ve znění pozdějších předpisů

v důsledku i pomoc společnosti jako celku. Služby sociální prevence se vyznačují značnou flexibilitou a trůufnu si říct i nestabilitou. To je dáno řadou faktorů:

- samozřejmě financováním, které přichází v určitých vlnách pozitivních¹⁷, ale spíše negativních;
- změnou struktury cílových skupin a jejich potřeb, někdy také změnou úhlu pohledu na jejich potřeby (ve vztahu k jiným rozvíjejícím se problémům);
- revizí používaných metod a jejich efektivitou;
- společenskou podporou, nebo naopak negativním tlakem společnosti směřujícím až k eliminaci některých služeb.

Praktické zkušenosti i řada porovnaní a analýz nasvědčuje tomu, že preventivní přístup je levnější než odstraňování následků. V oblasti preventivních služeb je poměrně pestrý a nejednotný slovník pojmů. S ohledem na problematické cílové skupiny, kterým veřejnost mnohdy nechce poskytovat podporu, by bylo žádoucí argumentovat jasnými efekty, a to včetně těch ekonomických. Vzhledem ke značné nejednotnosti však tyto argumentace pokulhávají. V některých případech dochází v důsledku nekvalitních služeb i k neefektivnímu čerpání prostředků. Nekvalitní nebo extrémně drahé služby¹⁸ škodí pověsti celé oblasti. Obecně však lze říct, že jsou služby sociální prevence spíše finančně podhodnocené. Z celkového počtu registrovaných sociálních služeb tvoří 35 %, v přepočtu zaměstnanců na celé úvazky se však jedná o pouhých 7,8 % z přepočteného počtu zaměstnanců v sociální oblasti¹⁹.

¹⁷ Pozn.: Např. když je některá skupina nebo problém v centru zájmu, přicházejí zdroje, ty však za čas zaniknou. Řada služeb sociální prevence byla a je i v současnosti odkázána na zdroje z EU, řada služeb díky těmto zdrojům i vznikla. Problém je, čím tyto zdroje nahradit.

¹⁸ Pozn.: V přepočtu na výkon.

¹⁹ Srov. **Vybrané statistické údaje o financování sociálních služeb a příspěvku na péči 2010**

1.2.3 Sociální poradenství

V zákoně je kromě dvou předchozích skupin služeb definována třetí, sociální poradenství. Poradny nejsou záležitostí novou, různé druhy poraden a poradenské přístupy se rozvíjely v druhé polovině 20. století poměrně hojně. Jednalo se především o tzv. rodinné poradny. Obecně se poradenství dotýká nejen sociální oblasti, ale mnoha jiných (ekonomické, pracovně profesní, zdravotní a v řadě jiných odborností). Rozvoj poradenství souvisí s nárůstem poznatků, dostupnosti informací, prohlubováním specializovanosti, přičemž už lidem nestačí tradičně předávané informace. Poradci se proto výrazně specializují²⁰.

Sociální poradenství je přirozenou součástí sociálních služeb, která je lidem nabízena v souvislosti s různými životními situacemi na mnoha místech. Na druhou stranu je to také oblast, kde hranice (a to navzdory jasnému zákonnému vymezení²¹) mezi sociální prací a jinými odbornostmi není vůbec jednoznačná²².

Zákon rozlišuje dva druhy poradenství. Základní sociální poradenství je součástí všech sociálních služeb. Jeho smyslem je být jakýmsi rozcestníkem, aby příchozí člověk s nějakou potřebou, byl odeslán odborným pracovníkem do jemu vhodné a dostupné služby (pokud ji neposkytuje oslovený poskytovatel, či má např. plnou kapacitu). Odborné sociální poradenství je samostatně registrovaná sociální služba. Může mít specifické zaměření na různé skupiny lidí či jejich potřeby. Z celkového počtu registrovaných služeb tvoří poradny asi 13%, dle přepočtu na celé úvazky je však jejich podíl z celkového počtu zaměstnanců v sociální oblasti jen 2,2%²³. Při zpracovávání komunitních plánů na různých úrovních se téměř vždy objevuje požadavek ze strany široké veřejnosti na větší informovanost o sociálních službách, jejich možnostech

²⁰ Srov. **Velký sociologický slovník. 1996.**

²¹ Dle §37 zákona o sociálních službách

²² Pozn.: Některé poradenské organizace v sociální oblasti své služby neregistrují a fungují mimo režim zákona o sociálních službách.

²³ Srov. **Vybrané statistické údaje o financování sociálních služeb a příspěvku na péči 2010**

i o řešeních problematických životních situací. Z tohoto důvodu je role poradenství zajisté důležitá. Na významu tohoto druhu služby se však podepisuje velmi různorodá kvalita, díky níž je její role občas podhodnocována.

1.3 Formy poskytování sociálních služeb

Služby sociální péče i prevence mohou být poskytovány ve třech formách²⁴, a to ve formě pobytové, ambulantní a terénní. U řady služeb zákon připouští existenci ve dvou a někdy i ve třech formách poskytování. Možnost poskytování služby v pobytové podobě zákon připouští ve 12 případech, ambulantní forma se vyskytuje v 17 případech a terénní v 19. Všechny tři formy poskytování jsou možné u služeb odlehčovacích, krizové pomoci a sociální rehabilitace.

Dá se říct, že pobytové služby by měly být určeny klientům, u nichž není možné nalézt jiné vhodné řešení sociální situace. Forma poskytování služby by měla být volena kaskádovitě. Nejprve by mělo být hledáno takové řešení, které je možné realizovat v domácím prostředí klienta, tedy terénním způsobem. Pokud to není možné, můžeme klienta pro nezbytnou dobu či úkony zajistit službou ambulantní. Ambulantně je také vhodné řešit ty služby, u kterých klientovi nedělá žádný problém přijít a současně je to organizačně jednodušší či výrazně levnější (např. specializovaná poradna). Teprve pokud je patrné, že obě předchozí varianty nejsou možné nebo efektivní, měla by nastoupit služba pobytová. Tuto základní tezi podepírá fakt menší ekonomické náročnosti, ale i snaha o lidštější podmínky. Ty je možné častěji lépe zachovat v domácím prostředí člověka, než v pobytové sociální službě.

1.3.1 Pobytové sociální služby

Pobytové sociální služby jsou nejvýrazněji vnímanou formou pomoci, člověku je poskytnuto lůžko, střecha nad hlavou. Služby nabízené formou pobytu jsou nejviditelnější, zpravidla jasně ohraničené a dají se pohodlněji strukturovat. Lze říct, že naprostá většina služeb v období totality měla právě podobu pobytu a tyto služby jsou koneckonců v převaze dodnes. Nevýhodou pobytových služeb je jejich historicky daná podoba (staré nevyhovující budovy) a mnohdy i jejich značná velikost. Nezbytnost

²⁴ Definuje §33 zákona 108/2006 o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Pozn.: Za kapitolou je vložena tabulka s přehledným rozčleněním.

změn těchto rysů systému sociálních služeb je deklarovaná na různých úrovních jako hlavní priorita, hovoří se o transformaci²⁵. Praktické dopady jsou v širším měřítku zatím málo postřehnutelné.

1.3.2 Ambulantní sociální služby

Ambulantní sociální služby mají řadu podob nejen z hlediska zákonného vymezení, ale i v důsledku tvůrčí praxe, která mu předcházela. Můžeme nalézt dva základní typy ambulantních služeb. Jedním typem jsou např. poradny, kde je možné bez objednání či po předchozí domluvě přijít jednorázově (nebo několikrát, avšak vymezeně) řešit obtížnou sociální situaci. Druhou důležitou variantou ambulantní služby jsou služby typu stacionářů. Ty nabízejí seniorům a lidem s různým handicapem mezistupeň mezi domácím prostředím a pobytovou službou. Pro mnoho lidí a rodin je to způsob jak zvládnout péči o své nesoběstačné členy²⁶. Dělení na služby řekněme expertní, nabízející servis v nějaké vymezené oblasti, a na služby stabilně zajišťující deficitní potřeby svých klientů, není vždy zcela přesné. V praxi se často vyskytují služby kombinující obě tato základní zaměření. Navíc toto dělení na ambulantní a terénní formy se zdá poměrně jednoznačné, ovšem existují i takové situace, kdy je hranice mezi terénní a ambulantní formou poskytování méně čitelná²⁷.

²⁵ Pozn.: O transformaci a deinstitucionalizaci bude pojednáno samostatně v kapitole „*Reforma sociálních služeb*“, jelikož je to téma, které si v této práci zaslouží větší pozornost.

²⁶ Pozn.: Nevýhodou těchto služeb je jejich vysoká cena vůči klientům. V některých případech se stává ekonomicky nevýhodné pečovat o člena rodiny s handicapem ve srovnání s pobytovou službou.

²⁷ Pozn.: Např. pokud pracovník ambulantní služby doprovází klienta (k lékaři, na úřad), nebo pokud terénní pracovník kvůli zajištění podmínek pracuje s klientem ve své kanceláři. Poradny s terénním programem mohou mít tuto hranici i velmi nezřetelnou. Opomíjenou skutečností je zařazení nocleháren mezi ambulantní služby. Nezřídka si tuto kategorizaci v praxi neuvědomují ani poskytovatelé služeb. Lidé bez domova zde nedostávají bydlení, ale pouze možnost přečkat noc, což je něco jiného než pobytová služba.

1.3.3 Terénní sociální služby

Terénní forma služby není vůbec novou záležitostí a můžeme ji chápat jako něco zcela přirozeného. Pečovatelská služba, která je typickým a nejrozšířenějším příkladem terénní péče, není ničím jiným než náhradou pomoci, kterou není možné zajistit z okruhu rodiny či známých. Terénní služby tvoří v jistém smyslu protipól služeb pobytových, jsou spíše levnější, avšak přesto je v praxi (dle mých osobních zkušeností) jejich význam podceňován.

Terénní služby se vyznačují zásadní odlišností oproti předchozím dvěma formám. Ta spočívá v jejich působení u klienta. Do pobytové i ambulantní služby klient přichází a je nucen akceptovat řadu pravidel, proti tomu v terénní službě je pracovník na návštěvě u klienta. Ne že by v terénu neplatila některá základní pravidla, ovšem díky naprosto výsadní roli klienta se tak formuje zpravidla jiná filosofie služby (než je tomu především u služeb pobytových, částečně i ambulantních). Za zmínku stojí jeden charakteristický rys řady terénních služeb, je jím schopnost aktivní depistáže. Služby na klienty nečekají, ale vyhledávají je. Pobytová a ambulantní forma je pro klienta za určitou bariérou, ale u terénního poskytování je to jinak. Tím kdo překonává bariéru, je nezřídka pracovník. Práh služby se tak může dostat na nejnižší možnou mez, což činí terénní služby schopné působit včasně a preventivně.

V této souvislosti je vhodné zmínit streetwork – metodu nazývanou také terénní sociální práce²⁸. Jedná se o jiný pojem než „terénní sociální služba“. Pro řadu terénních služeb (především však těch, které pracují s tématem sociální exkluze) je streetwork jedním ze základních nástrojů práce. Do roku 1989 se u nás tato metoda nepoužívala. Postupně se začal aplikovat tento přístup na úrovni státní správy (zavedením pozice tzv. sociálních asistentů), samospráv a rovněž v činnosti neziskových organizací.²⁹

²⁸ Matoušek, O. Metody a řízení sociální práce. Str. 170: „A. Elich (1993) charakterizuje streetwork jako navštěvující práci, která nečeká, až se na ni kdokoliv obrátí s problémem, ale která se sama nabízí v místech vznikajících sociálních konfliktů.“

²⁹ Srov. Tamtéž str. 172

Pro přehlednost přikládám tabulku sociálních služeb dle typů a forem poskytování³⁰:

§	Sociální služba	pobytová	ambulantní	terénní
37	Sociální poradenství		X	X
	Služby sociální péče			
39	Osobní asistence			X
40	Pečovatelská služba		X	X
41	Tísňová péče			X
42	Průvodcovské a předčitatelské služby		X	X
42	Podpora samostatného bydlení			X
44	Odlehčovací služby	X	X	X
45	Centra denních služeb		X	
46	Denní stacionáře		X	
47	Týdenní stacionáře	X		
48	Domovy pro osoby se ZP	X		
49	Domovy pro seniory	X		
50	Domovy se zvláštním režimem	X		
51	Chráněné bydlení	X		
52	Sociální služby ve zdravotnických zařízeních	X		
	Služby sociální prevence			
54	Ranná péče		X	X
55	Telefonická krizová pomoc			X
56	Tlumočnické služby		X	X
57	Azylové domy	X		
58	Domy na půl cesty	X		
59	Kontaktní centra		X	X
60	Krizová pomoc, intervenční centra	X	X	X
61	Nízkoprahová denní centra		X	X
62	Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež		X	X
63	Noclehárny		X	
64	Služby následné péče			X
65	SAS ³¹ pro rodiny s dětmi		X	X
66	SAS pro seniory a osoby se ZP		X	X
67	Sociálně terapeutické dílny		X	
68	Terapeutické komunity	X		
69	Terénní programy			X
70	Sociální rehabilitace	X	X	X

³⁰ Podle zákona 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

³¹ Pozn.: Sociálně aktivizační služby

1.4 Poskytovatelé sociálních služeb

Registrace poskytovatelů sociálních služeb přinesla jasnou definici podmínek pro poskytování sociálních služeb. Poskytovatelem je ta fyzická či právnická osoba, která je zapsána v registru jako poskytovatel alespoň jedné služby.

Na poskytovatele můžeme nahlížet z různých úhlů. Z hlediska obsahu činnosti existují organizace, které se věnují oborově vymezené činnosti (podle cílové skupiny, např. drogově závislých) a druhou formou jsou organizace s širším spektrem záběru, pracující s několika cílovými skupinami (např. Charity, Diakonie). Dalším rozlišovacím prvkem může být lokalizace a velikost. Existují organizace charakteru lokálního (působící v jednom místě), regionálního (na vymezeném území) či celostátní (s jednou centrálou a pobočkami ve více krajích). Mohou u nás působit i organizace zahraniční a oproti tomu řada českých organizací působí v zahraničí, především však v oblasti humanitární pomoci.

Za nejdůležitější znak rozlišování můžeme považovat právní formu. Z pohledu zákonného nemá toto dělení až takový význam, v praxi je však nositelem některých charakteristických znaků. Pro některé komentáře v této kapitole nacházím oporu ve své pracovní zkušenosti. Nechci zastírat fakt, že na základě svých dosavadních poznatků o řízení sociálních služeb preferuji formu neziskových organizací, tím mohou být některá má vyjádření poznamenána.

V příložených tabulkách jsou uvedeny počty jednotlivých registrovaných služeb podle právní formy poskytovatelů. Data jsem čerpal ze zdrojů MPSV a jsou z 1. pololetí 2010.³² Ve druhé tabulce je procentuální vyjádření těchto čísel.

³² Srov. **ODBOR SOCIÁLNÍCH SLUŽEB A SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ. Vybrané statistické údaje o financování sociálních služeb a příspěvku na péči 2010.**

Počty registrovaných sociálních služeb dle druhu a práv. formy poskytovatele					
Druh služby	NNO	Komerční subjekty	Fyzické osoby	Veřejnoprávní poskytovatelé	Celkem
Péče	1183	135	56	1666	3040
Prevence	1865	6	10	203	2084
Poradenství	644	8	5	101	758
Celkem	3692	149	71	1970	5882

Druh služby	NNO	Komerční subjekty	Fyzické osoby	Veřejnoprávní poskytovatelé
Péče	38,9%	4,4%	1,9%	54,8%
Prevence	89,5%	0,3%	0,5%	9,7%
Poradenství	84,9%	1,1%	0,7%	13,3%
Celkem	62,8%	2,5%	1,2%	33,5%
<i>Pozn.: Jednotlivé řádky dávají celkový počet, tedy 100%</i>				

1.4.1 Veřejnoprávní poskytovatelé

Pod pojmem veřejnoprávní jsou zde míněny typy organizací, které jsou zřizovány státními či samosprávnými složkami, popřípadě jejich právními osobami. Nejčastějším příkladem takových organizací jsou příspěvkové organizace (p.o.) krajů a obcí. Velkou část služeb realizovaly před zřízením krajů okresní úřady. Tyto organizace přešly především na kraje jako jejich p.o., některé pak byly předány městům a obcím, nebo výjimečně převáděny i na jinou právní formu. V průběhu let si byla řada obcí vědoma své odpovědnosti v sociální oblasti. Postupně se tak obce staly důležitým segmentem poskytovatelů sociálních služeb. Existují dvě formy, kterými obce realizují své služby. První, obvyklejší, je zřizování vlastních p.o., druhá méně častá varianta je poskytování služby jako vlastní organizační složky (zpravidla mají podobu oddělení úřadu). Z předchozí příložené tabulky je patrné, že veřejnoprávní poskytovatelé nejčastěji realizují služby sociální péče. Příspěvkové organizace krajů jsou v naprosté převaze poskytovateli pobytových služeb pro seniory nebo osoby se zdravotním postižením. Obce se často věnují seniorům, realizují pečovatelské služby i pobytová zařízení. Z uvedených čísel je dále patrné, že v oblasti sociální prevence obce spíše nechávají prostor nestátním poskytovatelům, ale ani v této oblasti nejsou především

obecní služby výjimkou. Obce poskytují služby v azylových domech, věnují se menšinám, ohrožené mládeži apod.

Silnou stránkou veřejnoprávního segmentu je bezesporu větší finanční stabilita související s možnostmi zřizovatelů dofinancovávat deficity. To je ale současně jedním z faktorů nerovného přístupu v oblasti financování sociálních služeb, o čemž bude ještě pojednáno. Nemohu si odpustit jeden praktický, ač možná subjektivní postřeh. Domnívám se, že příspěvkové organizace krajů (případně i organizace obcí) trpí vysokou mírou těžkopádnosti a neflexibility. Důvodem může být svázanost řady procesů s formálním schvalováním krajských (potažmo obecních) rad. U velkých zařízení je to malá motivace managementu rozvíjet služby, jelikož změny s sebou nesou riziko konfliktů a případného postihu. Množství pravidel a nařízení není zajisté přínosem ani v oblasti hospodaření, která je sice formálně v pořádku, ale k efektivitě má mnohdy daleko. Další problém především u krajských zařízení je dopad politických změn na klíčová nastavení a někdy i na personální politiku těchto organizací. Z uvedených postřehů, k nimž se mi pojí řada praktických zkušeností, zastávám názor, že je vhodnější transformovat poskytovatele v této právní formě do jiné podoby, nejlépe do podoby neziskové organizace, nebo tuto službu takové organizaci předat. Domnívám se, že je tento můj postoj v souladu s principem subsidiarity. Průša³³ sice uvádí, že výběr mezi veřejným a soukromým sektorem musí být výsledkem úvahy nad cenou a kvalitou služby, není podle něj otázkou zásady, která by měl být dodržována, chápe ji jako jednu z variant. Osobně považuji transformaci krajských organizací (až na výjimky) za principiální záležitost. I když by transformace právní formy zajisté nevyřešila všechny problémy sociálních služeb, mohla by přispět k větší flexibilitě a zodpovědnosti managementu těchto organizací. Kraje by tímto odbřemeněním získaly jasnější koordinační roli při nastavování sítě služeb a v neposlední řadě by to zvýšilo zapojení obcí v celém procesu. V současnosti je jejich aktivita projevem dobré vůle nebo

³³ Srov. PRŮŠA, Ladislav. *Ekonomie sociálních služeb*. str. 83 „...výběr mezi veřejným a soukromým sektorem při zabezpečování služeb není otázkou zásady, ale měl by být založen na analýze jednotlivých případů, pokud jde o kvalitu poskytované služby a její cenu. Přesto je tento trend pozitivním znakem toho, že místní orgány mají větší volnost při rozhodování o tom, jak plnit své úkoly v této oblasti.“

lidskosti. I na obce však, dle mého mínění, platí principiální vhodnost předávání služeb dále. Necht' vykonávají, co nelze zajistit jinak, věnují se koordinaci, případně i kontrole. Trend předávání sociálních služeb neziskovému sektoru je běžný v evropských zemích a je pozitivním znakem větší volnosti při rozhodování.

K tomuto tématu mě zaujal příspěvek pana Gerholda, vedoucího pražské pobočky Konrad-Adenauer-Stiftung na mezinárodní konferenci, která proběhla v roce 2007 v Olomouci. Pan Gerhold reflektuje německou praxi a považuje převedení pravomocí veřejných institucí na soukromé a církevní za nezbytné³⁴. A na závěr této úvahy si dovolím ocitovat pasáž, z encykliky Deus caritas est, kterou ve svém příspěvku zmínil i pan Gerhold:

„Stát, který se chce starat o všechno a který všechno pohlcuje do sebe, se v posledním důsledku stává byrokratickou institucí, která není s to zajistit to nejdůležitější, co trpící člověk a každý člověk potřebuje, tedy osobní láskyplnou pomoc. Nikoli stát, který by reguloval a řídil všechno, je tím, co potřebujeme, nýbrž takový stát, který by na základě principu subsidiarity velkodušně uznával a podporoval iniciativy pocházející od různých společenských sil, jež propojují bezprostřednost s blízkostí k lidem, kteří potřebují pomoc“³⁵.

³⁴ „... obce představují stát a jako takové, jak také potvrdil Spolkový ústavní soud ve výše uvedeném rozsudku, se musejí odpovídajícím způsobem držet zpátky. Podle principu sociálního státu (čl. 20 ústavy) je stát povinen vytvořit fungující systém sociálního zabezpečení. Při výběru prostředků má relativní svobodu. To znamená, že když se církevní zařízení chtějí zapojit, má stát na základě ústavy povinnost připravit pro takovou iniciativu odpovídající podmínky.“ **GEHROLD, Stefan. Úvodní řeč vedoucího Konrad-Adenauer-Stiftung Praha. In Mezinárodní konference Deus caritas est. Církev jako společenství lásky ve službě trpícímu člověku. Dokumentace a zhodnocení. Olomouc. 2007. str. 20**

³⁵ Deus caritas est. čl. 28 b

1.4.2 Poskytovatelé - nestátní neziskové organizace

Majoritní skupina poskytovatelů, co do počtu služeb, jsou poskytovatelé „nestátní nezisková organizace“ - NNO³⁶. Pojem nezisková organizace je používán v řadě souvislostí a ne vždy znamená to co sousloví NNO. Hovoří se v této souvislosti o státních či veřejných institucích jako jsou nemocnice, veřejnoprávní televize, či v nejširším smyslu i např. politické strany. NNO mají některé charakteristické znaky³⁷:

- **Organizovanost**
- **Soukromoprávní povaha** (oddělené od státní správy)
- **Neziskovost** (pokud zisku dosáhnou, vracejí ho zpět do činnosti v souladu s posláním)
- **Samosprávnost** (autonomie v rozhodování)
- **Dobrovolnost** (alespoň v nějaké podobě, jako zapojení dobrovolníků, dárcovství apod.)

Velmi rychle po pádu totality hned v roce 1990 vešel v platnost zákon o sdružování občanů³⁸. Možnost volně realizovat řadu aktivit, včetně působení v sociální oblasti, využila řada lidí, kterým nebyla situace ve společnosti lhostejná. Forma občanských sdružení má sice své limity, např. v dosažitelnosti na některé granty, v nemožnosti podnikat, avšak stále je to nejrozšířenější³⁹ forma NNO. V sociální oblasti mají podobu občanských sdružení i velké organizace s celorepublikovou strukturou jako např. o.s. Naděje, Armáda Spásy a řada v dalších význačných poskytovatelů sociálních služeb. Nový občanský zákoník precizuje právní rámec pro působení tohoto typu organizací, které nazývá obecně korporace a konkrétně pak spolek. Lepší konkretizace

³⁶ Pozn.: Odpovídá anglickému termínu non-governmental organizations.

³⁷ Srov. Boukal, P., Vávrová, H. a kol. *Ekonomika a financování neziskových organizací*. 2007, str. 9

³⁸ Zákon č. 83/1990 Sb. o sdružování občanů.

³⁹ Pozn.: Počet sdružení od roku 1990 trvale narůstá. V roce 2010 bylo v ČR přes 70.000 sdružení a dalších více než 30.000 jejich organizačních jednotek s právní subjektivitou. Tento údaj se však týká všech sdružení, nejen těch, které působí v sociální oblasti.

právního rámce bude zajisté pro občanská sdružení přínosem, jelikož zákon o sdružování občanů byl velmi volnou normou, která ponechávala téměř vše na vnitřních ustanoveních sdružení (stanovách) a v případě kolizních situací a střetů uvnitř organizací se obtížně hledalo řešení. Další právní formou je typ organizací existující od roku 1996, obecně prospěšná společnost⁴⁰. Nový občanský zákoník nazývá tyto organizace „ústav“. Příkladem o.p.s. je organizace Člověk v tísni. Obecně prospěšné organizace jsou zřizovány za účelem a na principu prospěšné činnosti. Novým prvkem občanského zákoníku je zavedení pojmu „veřejná prospěšnost“, který se zapisuje do veřejných rejstříků. Veřejná prospěšnost znamená, že organizace realizuje veřejně prospěšnou činnost nebo podporu za předem stanovených rovných podmínek. Dále platí, že zisk vrací do své základní, veřejně prospěšné činnosti. Výsledek bude záviset na praktické realizaci, avšak zdá se, že tento institut přinese více přehlednosti a může být krokem ke zvýšení důvěry v neziskové organizace.

Důležitým typem organizací jsou tzv. evidované právnické osoby⁴¹. V běžném užívání (a to i v oficiálních formulářích) se velmi často kromě pojmu „evidovaná právnická osoba“ používá pojem „církevní právnická osoba“, i když se nejedná o pojem právně přesný. V praxi se jedná především o Charity a Diakonie.

Neziskový sektor v ČR prošel za dvacet let svého obnovování prudkým vývojem. Od amatérské dobrovolné podoby na začátku devadesátých let bylo nutné zakotvit řadu procesů. Odbornost přímé práce s klienty, řídicí procesy, získávání financí, to vše se posunulo do oblasti profesionality. Pokud to některá organizace neakceptovala, už většinou nevyvíjí činnost. Sociální oblast má limitované zdroje a tak můžeme hovořit

⁴⁰ Pozn.: Upraveno zákonem 248/1995 Sb. o obecně prospěšných společnostech. V roce 2010 bylo těchto organizací okolo 1.900.

⁴¹ Pozn.: Právní stav je upraven zákonem o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech) se zpracovanými změnami dle nálezu č. 4/2003 Sb., ve znění zákonů č. 562/2004 Sb., č. 495/2005 Sb., č. 296/2007 Sb., č. 129/2008 Sb., č. 41/2009 Sb. a č. 227/2009 Sb. Zkráceně se používá název zákon o církvích. Evidence právnických osob charitativního zaměření se děje dle §15a odst. (1) písm. b).

o konkurenci, konkurenčním prostředí. Organizace se vyvíjejí, některé dokonce vznikají, avšak doba zásadního kvantitativního rozvoje je už dávno za námi. Druhá dekáda 21. století jasně ukazuje, že na řadě je rozvoj kvality a upevňování struktur. Omezované finanční prostředky, jako důsledek hospodářské krize, tento trend ještě potencují.

Chtěl bych v této kapitole zmínit silné a slabé stránky působení NNO v našich podmínkách. Kromě své reflexe do shrnutí uvedených bodů jsem použil „Zprávu o působení neziskového sektoru v ČR v roce 2009“⁴²

Silné stránky:	Slabé stránky:
<ul style="list-style-type: none"> • Flexibilita (ochota reagovat, učit se nové věci) • Zaměření na poslání, na činnost, na efekt • Motivovaní lidé v řízení i poskytování služeb • Dobrý poměr kvalita a cena Zapojení dobrovolníků • Pozitivní vliv na veřejnost a veřejné mínění 	<ul style="list-style-type: none"> • Roztříštěnost zájmů a nejednotná komunikace sektoru • Nízké mzdy a podfinancování služeb • Nestabilní personální zajištění (vliv projektů, nízkých mezd) • Rozpor mezi posláním organizace a projektovými požadavky • Nejasné statutární struktury organizací

Nechci na těchto stránkách vést argumentační válku ve prospěch NNO, ovšem stávající situace jasně ukazuje, že NNO jsou typ organizací sice masivně rozšířený, ale rozhodně ne rovnoprávně podporovaný. Nejen rovnoprávnost, ale přímo výzvu k povzbuzování účasti v systémech sociální péče zdůrazňuje dokument, který byl

⁴² Srov. **NEZISKOVKY.CZ. Zpráva o stavu neziskového sektoru v České republice v roce 2009.**

ratifikován tehdejšími československými orgány již v roce 1992, sice Evropská sociální charta⁴³. Veřejná správa (zastoupená v tomto kontextu především kraji) má stále dostatek možností jak privilegovat „svá“ zařízení v podobě příspěvkových organizací v sociální oblasti a snažit se tak o eliminaci NNO, které jsou nezávislé ve svém rozhodování a tím hůře ovladatelné. K tématu financování se ještě věcně vrátíme v kapitole k tomu určené.

Důvod pro intenzivnější podporu a zapojení NNO do sítě sociálních služeb spatřuji především ve schopnosti flexibilně reagovat na vyvíjející se potřeby lidí a schopnosti zapojovat dobrovolníky. Často zaznívá i argument, že služby neziskových organizací jsou levnější. V některých případech to může platit, ovšem je třeba prohloubit kvalifikovanou diskusi kromě ceny i o kvalitě. Stala-li by se jediným měřítkem právě cena, mohli bychom v některých případech mít oprávněné obavy o zachování důstojnosti člověka, protože kvalita⁴⁴ souvisí s cenou.

1.4.3 Poskytovatelé z řad komerčních subjektů

Sociální služby nejsou prozatím oblastí, v níž by byla uplatňována taková pravidla, která tvoří tzv. volné tržní prostředí. Hlavní limity jsou tvořeny pravidly pro financování. Zdroje v sociální oblasti jsou poměrně malé a požadavky na realizaci jsou náročné jednak s ohledem na podmínky zákona o sociálních službách i s ohledem na požadavky klientů. Jinými slovy se nejedná o oblast, v níž by bylo možné lukrativně podnikat. Z celkových lůžkových kapacit pobytových zařízení tvořily v roce 2010 služby komerčních subjektů asi 1,85 %⁴⁵. Velká část služeb realizovaných tímto typem organizací je tvořena ne zrovna typickou formou – sociálními službami poskytovanými

⁴³ Evropská sociální charta – čl. 14 – „*S cílem zajistit účinné uplatnění práva na využívání služeb sociální péče se smluvní strany zavazují: ... 2. povzbuzovat účast jednotlivců a dobrovolných a jiných organizací při zakládání nebo udržování takových služeb.*“

⁴⁴ Pozn.: V sociálních službách je úzká souvislost mezi kvalitou a důstojností.

⁴⁵ Srov. **Vybrané statistické údaje o financování sociálních služeb a příspěvku na péči 2010**

ve zdravotnických zařízeních dle § 52⁴⁶. Právní forma těchto poskytovatelů má charakter společností s ručením omezeným, akciových společností, družstev a dalších právních subjektů.

⁴⁶ Zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

1.5 Další obecné pojmy

1.5.1 Sociální péče

O sociální péči jsme hovořili již v předešlé kapitole – o službách sociální péče. Z hlediska definic je v důsledku překrývání pojmů o tomto spojení těžké jednoduše a přehledně napsat. Popis v sociologickém slovníku⁴⁷ se velmi podobá heslu sociální služby. S trochou nadsázky lze říct, že by obě hesla mohla být zaměněna. V nejširším slova smyslu obsah pojmu zahrnuje spíše formální druhy pomoci lidem ve stavu dočasně i trvalé tísně, ale i v obvyklých životních situacích (jako mateřství, výchova dětí). Určitou nejasnost obecné terminologie přináší fakt, že v sobě tento pojem nese i preventivní složku⁴⁸, kterou aktuální zákonné vymezení chápe jako odlišně vymezenou kategorii. Pro jednotnou definici však můžeme s čistým svědomím v českém prostředí převzít výhradně definici ze zákona o sociálních službách⁴⁹. Jiný význam tohoto pojmu by byl v praxi velmi matoucí. Hlavní a nosnou myšlenkou obsaženou z tohoto úhlu pohledu je **zajištění soběstačnosti**. Z odborné diskuse se toto uchopení dostalo do zákona a ze zákona opět ovlivňuje odbornou diskusi. V praxi sociální péče především znamená zajištění takové formy péče, která kompenzuje důsledky nějakého deficitu, a to nejčastěji ve zdravotní, fyzické oblasti.

⁴⁷ Srov. **Velký sociologický slovník. str. 760**

⁴⁸ „Preventivní funkce sociální péče spočívá ve vyhledávání takových jevů, které vytvářejí a zvyšují nároky na sociální péči, a v předcházení takovým jevům.“ **Velký sociologický slovník. str. 760**

⁴⁹ „Služby sociální péče napomáhají osobám zajistit jejich fyzickou a psychickou soběstačnost, s cílem umožnit jim v nejvyšší možné míře zapojení do běžného života společnosti, a v případech, kdy toto vylučuje jejich stav, zajistit jim důstojné prostředí a zacházení.“ Zákon 108/2006 Sb. O sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

1.5.2 Sociální stát

Welfare state (stát blahobytu) je zajištěním slušné životní úrovně a participace pro všechny. Bezesporu tento pojem souvisí spíše s oblastí sociální politiky než se sociálními službami. Zajímavé však může být jistý druh napětí mezi tímto pojetím a zásadou subsidiarity. S pojmem sociální stát se pak spojovaly např. Bismarckovy reformy v oblasti nemocenského a sociálního zabezpečení. V přesnějším smyslu tohoto slova se jako sociální stát poprvé označuje především v roce 1942 předložený plán W. H. Beveridgem. Jeho cílem je odstranění nouze a zajištění příjmu bez ohledu na situaci. Systém sociálního státu obsahuje centralizační prvky. Svou krizí prošel v 80. letech⁵⁰. Do nástrojů sociálního státu můžeme zahrnout především pomoc plynoucí ze sociálního a zdravotního pojištění, či sociální dávky. Současná hospodářská krize se postupně některých pilířů a sociálních jistot dotýká, otázkou zůstává, jaká bude délka a rozsah této krize a také jaké budou dopady na nástroje sociálního státu. Jakkoliv se zdá idea sociálního státu nepopíratelná, dá se předpokládat revize nástrojů sociální pomoci, které se stávají ekonomicky neudržitelné. Sociální služby jsou svou podstatou jedním ze segmentů sociálního státu, i když spíše doplňkovým. V kontextu sociálního učení církve je pak sociální stát viděn v kontextu principu subsidiarity jako problematický, především pokud jeho centralistické pojetí překročí únosnou mez. Nástroje nerespektující princip subsidiarity jsou viděny jako nespravedlivé⁵¹. Logický doklad bludných kruhů sociálního státu (a tedy podporu argumentace principu subsidiarity uvádí Keller, když cituje P. Rosanvallon: *„Lidé musejí být izolovaní a bezbranní, aby stát mohl vystupovat, jako jejich ochránce. ... V případě sociálního státu jde ovšem o situaci vyloženě paradoxní. Sociální stát ničí sociální předivo, které bylo udržováno jako životně důležité v dobách, kdy pomoc ze strany sociálního státu ještě nepřicházela. ... V důsledku ničení sociálního přediva jsou jednotlivci zranitelnější*

⁵⁰ Srov. **Velký sociologický slovník. str. 1222-1223**

⁵¹ **Centesimus annus, čl. 48** „Sociální stát, který přímo zasahuje a olupuje společnost o její odpovědnost, způsobuje ztrátu lidské energie a přebujelost státních aparátů, které ovládá více byrokratická logika než snaha sloužit občanům; ruku v ruce s tím jde nesmírné zvyšování výdajů“.

a více odkázaní na ochranu.“⁵² Moderní stát tak na jedné straně činí jednotlivce zranitelnějšími, aby je mohl na druhé straně o to více ochraňovat a dokazovat tak svoji potřebnost.“ Dále pak toto téma rozvíjí řadou příkladů z praxe.

1.5.3 Síť sociálních služeb

Spolu s komunitním plánováním se v praxi objevil pojem „síť sociálních služeb“. Nejedná se o pojem nijak složitý, jeho obsah se neliší od toho, co bychom na základě běžného porozumění čekali. Žijeme v době sítí a tak je tento pojem zajímavý především z praktického hlediska. Jistá propojenost existovala vždy. V devadesátých letech vzniklo velké množství služeb a postupně se objevují další až do dnešních dnů. Právě rozvojem komunitního plánování a posilující komunikace se služby zaměřují na propojenost, která má charakter tematický (dle cílových skupin) oborový (dle metod práce a nabídky služeb), organizační (dle právní formy apod.). Stále více se objevuje tlak na účast v sítích, v některých případech může izolovanost dovést službu až k zániku.

Význam tohoto pojmu vzrůstá v souvislosti se střednědobými plány krajů. Jejich úkolem je definovat právě tuto síť včetně jejích ekonomických parametrů. Z tohoto důvodu pak střednědobý plán kraj předkládá MPSV spolu s žádostí o dotace pro sociální služby na svém území. Síť sociálních služeb na území jednotlivých krajů tím dostává konkrétnější podobu. Nezahrnutí do ní může být otázkou existence té které služby.

1.5.4 Sociální práce

Pojem sociální práce je vyjádřením klíčové odbornosti v sociálních službách. Je to obor, který hledá (především v ČR) svou identitu a toto hledání je spíše provázeno úskalími v rovině praktické než teoretické. Základním rozměrem, který sociální práci obecně odlišuje od dalších pomáhajících oborů je její integrační role. Sociální pracovník

⁵² Keller, J. Soumrak sociálního státu. Str. 110

„integruje“ do své práce řadu nástrojů a právě to je jeho odbornost. Musil uvádí⁵³:
„Intervence sociální práce se v praxi zřídka odehrávají bez přispění jiných pomáhajících profesí. ...má – navzdory svému propojení s jinými pomáhajícími obory – svoji specifickou doménu a osobité cíle.“ Zda je právě toto širokospektrální zaměření důvodem pro malou prestiž oboru v naší zemi, se můžeme jen domýšlet. Sociální pracovník tak dělá v zásadě vše a nic, zdá se, že to co dělá on, může dělat každý.

Obdobnou definici nalezneme i ve Velkém sociologickém slovníku⁵⁴. *„S.P. je aplikovaná společenskovědní disciplína i oblast praktické činnosti, jejímž smyslem je odhalování, vysvětlování a náprava sociálních problémů. ... Metody S.P. se nacházejí na pomezí několika vědních oborů.“* Současně se zde uvádí, že vychází z charitativní činnosti nestátních, především náboženských organizací – původně především v USA.

Pro zpestření k tomuto pojmu chci uvést ještě jeden pohled, který mě zaujal na konferenci pořádané k výročí 15 let VOŠ Caritas. Pan doktor Prudký zde označil sociální práci (myšleno jakožto profesi) pojmem *deviace* a říká o ní: *„Deviace, která napomáhá naplňování skutečně dobrých hodnot, je deviace pozitivní. A rozvoj pozitivních deviací je základem pro to, aby se z nich staly normy chování. Historicky vlastně žádná změna jinak nevznikla – kromě krveprolití válek a násilných převratů. A o ty opravdu nestojíme.“*⁵⁵ Z tohoto povzbuzení můžeme čerpat naději, že společenská prestiž oboru není faktickým měřítkem jeho významu.

⁵³ MUSIL, Libor. *„ráda bych Vám pomohla, ale“*. Dilemata práce s klienty v organizacích. str. 13

⁵⁴ Velký sociologický slovník str. 827

⁵⁵ PRUDKÝ, Libor. *Dobré hodnoty jako základ sociální práce v současné společnosti. In Spravedlnost a služba. Sborník odborných příspěvků a studijních textů CARITAS – Vyšší odborné školy sociální Olomouc.* str. 35

2. Novodobý vývoj sociálních služeb

Máme-li v této práci dospět k vzájemnému posouzení křesťanských hodnot v realizovaných sociálních službách, není možné pominout klíčovou oblast a tou je alespoň stručné uvedení do jejich vývoje. Obzvláště nabyde toto téma na významu, když si uvědomíme, jak obrovskými změnami musely sociální služby projít (stejně jako celé nastavení sociálního systému) od doby totalitního režimu až po dnešek. Finální stav sociálních služeb současnosti (v roce 2013) bez kontextu toho, co předcházelo, by nám neumožnil s plným důrazem některé věci pojmenovat. Jinak se dívá na hodnoty v sociálních službách občan, Británie, Nizozemí či Německa a jinak je vidíme po zkušenostech s komunistickou totalitou u nás. Na obecné rovině v řadě témat bude zajisté panovat shoda a je jedno z jaké zkušenosti vycházíme. Reflexe běžné praxe a dopadů do ní se však bez této historické interpretace neobejdou, protože na ně má dědictví minulosti vliv klíčový.

V následujících řádcích tedy shrnuji informace o vývoji v oblasti sociálních služeb. Samozřejmost, s jakou vnímáme vývoj, který ještě nosíme v živé paměti, s každým přibývajícím rokem slábne. I to je důvod, proč chci shrnout některá fakta, která jsou především pro odborníky notoricky známá.

2.1 Sociální služby v totalitním Československu⁵⁶

Nastavení sociálního systému vycházelo ze základního konceptu a principů z 2. poloviny 50. let 20. století. Tento koncept měl řadu nedostatků, mezi které patřil např. rovnostářský přístup k některým dávkám, a přitom řada problémových životních situací nebyla řešena⁵⁷. Systém navíc zneužíval sociální pomoc k trestání či odměňování

⁵⁶ PRINZ, Petr. *Právní a společenské postavení katolických charit v České republice od r. 1990*. str. 57 – 59, upraveno.

⁵⁷ Srov. PRŮŠA, Ladislav. *Ekonomie sociálních služeb*. str. 41

občanů ve vztahu k jejich loajalitě.⁵⁸ V konečném důsledku, chceme-li zhodnotit sociální politiku jako nástroj v totalitním Československu, dojdeme k závěru, že v podstatě ani neexistovala. Jednalo se o poměrně násilné a deformované⁵⁹ intervence státu do sociální oblasti, ovšem nikoliv o sociální politiku v typickém smyslu tohoto slova.⁶⁰

Sociální problémy byly popírány nebo bagatelizovány. Formy řešení měly následky perzekuce (jako tomu bylo třeba u bezdomovectví). Veřejné mínění tak bylo trvale ujišťováno o zajištění všech potřeb. V takové atmosféře tedy ani o perspektivním vývoji a ve vztahu k sociálním službám nemůže být řeč. Popíráním důležitých témat totiž scházel motiv a tlak, který by pozitivně tuto oblast stimuloval. Klíčové limity totalitního systému shrnu do čtyř základních oblastí.

- **Totalitní pojetí sociálních služeb chápalo klienta jako pasivní objekt péče, který se má přizpůsobit předem stanovenému režimu služby.**

Příčinu tohoto postoje můžeme spatřovat v kolektivistickém pojetí, které je komunistickému chápání světa vlastní. Na jeho základě se ztrácí individuální rozměr člověka a služba, která se mu poskytuje, je službou společnosti a pro společnost. Sarkasticky bychom mohli říci, že se často jednalo i o odklizení těch, které společnost nechtěla vidět.

Nebylo by ale dobré házet veškeré nešvary na komunistickou filosofii. Důležitým slovem, které zásadně ovlivňuje chápání celého systému, je „péče“. Už ve slovu samotném se ztrácí jakákoliv aktivita osoby, o niž je pečováno. S trochou fantazie lze říct, že slovo péče je plné soucitu, nicméně svazuje. Pasivita objektu služby má za následek ztrátu vnímání jeho potřeb a zájmů. Pojetí aktivit na sociálním poli v zorném úhlu „péče“ bylo však vlastní řadě institucí (nevyjímaje charity) i v období

⁵⁸ Srov. Krebs, V, *Sociální politika*. Str. 30

⁵⁹ Klíčové prvky deformace můžeme spatřovat ve značné skrytosti a násilném potlačování sociálních problémů, dále např. v dominantně budovaném monopolu, který zcela vylučoval zapojení jiných aktérů jako spolky, církve apod. Srov. Tamtéž Str. 91-92

⁶⁰ Srov. Tamtéž str. 90

první republiky. Pečovatelský přístup není nutné odvrhnout, musí se však reflektovat rizika, která mohou vést až k omezování lidské důstojnosti a svobody.

- **Stát byl v období komunismu jediným zřizovatelem sociálních služeb⁶¹ a provozoval poměrně velká zařízení.**

Pod rouškou efektivity se zřizovaly velké ústavy, které navíc často fungovaly na odlehlých místech, kde měly za úkol nabídnout pracovní místa a posílit tak region. Zcela se ztratil ze zřetele člověk, který do tohoto zařízení jde, jeho kontakt se světem nebyl chápán jako důležitý. To vše vedlo a ještě vede k sociálnímu vyloučení nemalých skupin postižených a seniorů ze života společnosti.

Státní monopol s sebou přinášel unifikaci poskytovaných služeb. V praxi se ukázalo, že je obtížné chtít po státních zařízeních flexibilní vývoj a reakci na změny. Služby byly vlastně postaveny bez vize vývoje, což je rozporu se současným pojetím.

- **Personál sociálních služeb byl často nekvalifikovaný, sociální práce jako obor se netěšila velké společenské prestiži.**

Pozice sociálního pracovníka nepředpokládala žádnou stanovenou kvalifikaci. Zcela volně se používalo i pojmosloví, nejasný byl obsah, který má daná odbornost zahrnovat. Možná by se dal v pozadí vnímání sociální práce vysledovat pocit, že tzv. práci s lidmi zvládne každý, kdo má dobrou vůli. Tento mýtus už je sice překonám, ale v laickém prostředí stále dožívá.

- **Sociální služby se často realizovaly ve zdravotnickém pojetí**

Důraz služeb byl položen na biologické potřeby lidí (stravu, teplo, čistotu). Úroveň zařízení se posuzovala jen podle parametrů hygieny a provozních norem. Značná část pracovníků měla zdravotní kvalifikaci bez znalosti sociální problematiky a bohužel i bez ochoty k reformě služby a profesnímu rozvoji.

⁶¹ Pozn.: Až na výjimky typu domovů pro kněze a řeholníky provozované Katolickou charitou, která byla trpěným pozůstatkem předchozího obrovského charitního díla.

2.2 Vývoj nestátních sociálních služeb v 90. letech⁶²

Sociální služby se v naší společnosti rozvíjely bez právního rámce. Po zásadních politických změnách v roce 1989 se stále více ukazovala intenzivní potřeba redefinování rámců sociálních služeb a celého systému sociální péče, jehož novým prvkem bylo fungování charit, občanských sdružení a následně i obecně prospěšných společností. Do sféry sociálních služeb se zapojila řada obcí a posléze i krajů. V některých případech v této oblasti našla místo i činnost fyzických osob. Následující řádky se zaměřují především na popis nestátních neziskových organizací. Jejich role v té době byla nová a procházely překotným vývojem. Oproti tomu vývoj na poli velkých státních institucí se příliš nekonal. Až na výjimky, kterými byly organizace měnící se podle nejnovějších trendů, fungoval systém bez větších změn.

2.2.1 Společenská situace

Jsou příležitosti, které se často neopakují. To můžeme říct právě o situaci po pádu totality. Začátek devadesátých let, dalo by se říct „privatizační období“, umožnil raketový start kromě charity i mnoha dalším křesťanským i jiným neziskovým organizacím (Diakonie, Armáda Spásy, Naděje a řada občanských sdružení). S nadsázkou řečeno probíhala privatizace i na poli pomoci druhým. Otevřenost společnosti a především nedostatek mnoha služeb, na něž socialistické zřízení nemyslelo, nejen že umožnil, ale přímo vyzýval k zaplnění děr sociální sítě. Před rokem 1989 bylo těžiště sociálních služeb ve velkých ústavech sociální péče a domovech důchodců. Neziskový sektor přispěl k rozbourání monopolu a rychle ustavil doslova nový systém sociálních služeb, které rostly jako houby po dešti navzdory legislativní nepřipravenosti nebo nejasnosti grantových systémů. Před společností vyvstaly nové problémy jako bezdomovectví, drogy a nezaměstnanost. Standardní služby vycházející navíc z totalitních zákonů a ministerských vyhlášek (platných mimochodem do roku

⁶² PRINZ, Petr. *Právní a společenské postavení katolických charit v České republice od r. 1990.* str. 28-32, upraveno.

2006) neuměly reagovat na někdy dramaticky se rozvíjející potíže. Síť služeb pro bezdomovce nebo drogově závislé vznikla v zásadě pouze jako reakce občanské společnosti a v některých výjimečných případech jako aktivita osvícených obecních samospráv.

Postupně se nárůst počtu služeb stabilizoval. Organizace směřovaly k rozvoji kvality. Sílu a potenciál ke kvalitativnímu rozvoji našly nestátní organizace také samy v sobě. Neubráním se myšlence, že právě tento sektor, zastupující často „občanskou společnost“, byl a je nositelem etiky a hodnot, které z oblasti sociálních služeb zasahují i do dalších oblastí.

2.2.2 Majetková situace

K rozboru majetkové situace není příliš mnoho dat. Velmi užitečné by bylo shromáždění informací nebo zpracování analýzy, což je velmi obtížné (snad i nemožné) a vyžadovalo by detailní šetření mezi poskytovateli sociálních služeb a shromažďování řady písemných dostupných dokladů. Majetková situace v počátcích nebyla dobrá, organizace téměř ničím nedisponovaly. Můžeme vysledovat některé základní zdroje v získání majetku. V některých lokalitách posloužil jako základní zázemí majetek obzvláště charit získaný **z restitučních nároků** (především formou individuálních žalob). Jednalo se o majetek farností nebo i charit, který byl zabaven po nástupu komunismu. Oproti tomu však bylo nutné řešit situaci státních zařízení, které sídlily v objektech patřících především církevním institucím po první vlně restitucí na začátku 90. let. V podstatě se jednalo o pozitivní stimul, který některé služby přesunul do důstojnějšího, nového prostředí, protože bylo nutné pro ně zázemí vybudovat tzv. na zelené louce⁶³.

Některé objekty získali nestátní poskytovatelé **od místních samospráv** (obcí a měst). Důležitým způsobem získání zázemí byly (a jsou dodnes) **dlouhodobé nájmy prostor**.⁶⁴ U řady organizací, i když zde nemůžeme mluvit o získání majetku, došlo

⁶³ Srov. PRŮŠA, Ladislav. *Ekonomie sociálních služeb*.

⁶⁴ Pozn.: Často se jednalo o objekty s nízkými nebo symbolickými nájmy.

k přijetí tzv. **role provozovatele služeb**. Majitelem objektu je zpravidla obec, která ho předá charitě, aby v něm poskytovala své služby (často jsou to domovy pokojného stáří). Některé organizace se pro svou potřebu rozhodly **zakoupit objekty**. Někdy na ně přispěli sponzoři a dárci, levnější z nich pak bylo třeba rekonstruovat. Časem se začaly objevovat i nemovitosti jako **odkazy z dědictví**.

Vybavení jednotlivých nových služeb se zpočátku realizovalo především ze **zahraničních zdrojů** (z Německa, Rakouska, Nizozemí, Francie, USA a řady dalších zemí). Po pádu totality projevil demokratické země západní Evropy a Severní Ameriky zájem o situaci u nás. Obzvláště církevní instituce, které nemohly být v kontaktu s místními církvemi za železnou oponou, se setkávaly s podporou a pomocí, bez níž by start mnoha aktivit nebyl vůbec možný. Časem (na přelomu století) se ekonomická pomoc stále více přesouvala do méně rozvinutých zemí a v současnosti se nás téměř netýká. Naopak jsme se stali zemí, která pomoc chudším zemím poskytuje.

Nemalou měrou se podílely na realizaci mnoha služeb **okresní úřady a obce**. Často byly právě tyto úřady iniciátory vzniku nových služeb a dále pomáhaly jejich rozvoji. Postupně se do financování sociálních služeb zapojovala ministerstva, především **MPSV**. Zpočátku nebyly systémy financování hlouběji propracované. Ke konci devadesátých let však byla grantová schémata stále více provázena přísnými podmínkami. Postupně se k nám dostávaly **evropské zdroje**. Po vstupu ČR do EU jejich význam a objem prudce vzrostl. Požadavky na projekty evropských programů jsou zpravidla náročnější než požadavky krajů a obcí. S rostoucím zastoupením veřejných financí v rozpočtech charitních služeb se zmenšuje procentuální podíl financí získaných **ze sbírek a darů**. V začátcích pomohly sbírky nastartovat a udržet řadu služeb. V dnešní době pomáhají v rozvoji služeb například v případě investic, které jsou obtížně financovatelné, při krizových výpadech, na úhradu provozních nákladů ovšem zdaleka nepostačují.

Nutno ale říct, že až do přijetí zákona o sociálních službách, se systém financování téměř nezměnil. Přestože se mluvilo o transformaci i v oblasti sociálních služeb, nebyly žádné zásadní kroky na tomto poli realizovány. Nejasnost v nastavení

systemu je problematickým článkem dodnes. Je i limitem pro vývoj a nastavení služeb⁶⁵.

2.2.3 Personální situace

V roce 1990 se objevili první profesionální pracovníci v nestátní sféře. Nadšení a entuziasmus počátků začala stále více nahrazovat touha po odbornosti a profesionalitě. Situace vzdělání v oboru sociální práce v celé ČR byla katastrofální. Totalitní režim se na sociální práci hodně podepsal. Za dostatečnou kvalifikaci se považovalo vzdělání se zdravotnickým zaměřením. V průběhu devadesátých let bylo nezbytné posílit odbornost pracovníků, a proto vznikala řada oborů na vysokých školách (Ostrava, Hradec Králové, Praha, Brno, Olomouc). Charita zřídila v roce 1996 pro své pracovníky Vyšší odbornou školu Caritas, která kromě řádných studijních programů denního i dálkového typu realizuje i rozvojové a doplňkové vzdělávání pro pracovníky v sociálních službách.

2.2.4 Legislativní situace

Dlouholetá potřeba legislativního vymezení obtížně hledala politické zázemí. V oblasti sociálních služeb se střetává dědictví komunistické minulosti a progresivní přístupy nestátních prvků sociálního systému. Nic není černobílé, a tak není možné postavit proti sobě státní a nestátní služby. Hlavní příčinou nejistot je však bezesporu výše popsané ideové pozadí pojetí sociálních služeb z dob totality.

Po celou dobu až do roku 2006 se oblast sociálních služeb řídila zákonem o sociálním zabezpečení č. 100/1988 Sb. a především vyhláškou o provádění zákona o sociálním zabezpečení č. 182/1991 Sb.⁶⁶ Tyto normy v zásadě neřešily nic z aktuálního

⁶⁵ Srov. **PRŮŠA, Ladislav. *Ekonomie sociálních služeb*. str.42**

⁶⁶ Pozn.: Pro úplnost dodejme, že se oblasti sociálních služeb dotýkala ještě vyhláška č. 82/1993 Sb., o úhradách za pobyt v zařízeních sociální péče.

stavu. Pokrývaly téma některých dávek a podmínky pobytu v rámci ústavní péče. V praxi se během let vyvíjela terminologie a nové pojetí sociálních služeb. Je pozoruhodné, že systém sociálních služeb v ČR byl schopen bez centrální metodické a legislativní podpory reagovat na obtížné sociální jevy. Služby se realizovaly podle potřeby takříkajíc odspodu. Jejich realizace byla podpořena zájmem řady obcí. Tento praktický náskok před legislativním vymezením pak mohl zásadně přispět v nastavení nových zákonných parametrů.

2.3 Vývoj trendů v sociální oblasti před vznikem zákona o sociálních službách

Po pádu komunismu v roce 1989 bylo jasné, že je třeba transformovat či reformovat řadu oblastí společnosti. První na řadu přišla oblast základních práv, následovala oblast hospodářská. Postupně se pozornost zaměřila na reformu veřejné správy. Sociální systém procházel určitým vývojem, protože se musel vyrovnat s novým fenoménem nezaměstnanosti. Nezbytné transformační kroky musely směřovat od systému založeného na rovnostářském přístupu k systému, který bývá označován jako model „pevného dna a otevřeného stropu“. Na významu přirozeně nabývá i princip potřeby, jehož úkolem je chránit část populace před chudobou.

Objevily se nové problémy ve společnosti (bezdomovectví, drogové závislosti) a nové přístupy k řešení životních situací (hospicová péče, velký rozvoj práce s lidmi s postižením, práce s rodinami a dětmi a řada jiných). Jak již bylo zmíněno, jednalo se především o rozvoj neziskového sektoru. Reforma sociálních služeb byla diskutována od poloviny devadesátých let. Právě neziskový sektor byl praktickým nositelem reformy, kterou bylo ještě třeba převést do roviny legislativní a strukturální. V tomto významu by se dalo mluvit o reformě v širším slova smyslu. Definovat ji můžeme jako praktické trendy mezi odbornou veřejností. Asi od roku 2000 postupně nabývaly kroky k nastavení prostředí v oblasti sociálních služeb konkrétnější realistickou podobu, až se v roce 2006 podařilo schválit zákon o sociálních službách, jehož ustanovení se postupně začala naplňovat. To je klíčové téma zvolené pro účel této práce. Dalo by se hovořit o reformě v užším slova smyslu, kterou vymezují legislativní normy a související procesy.

Postupně začalo být zřejmé, že stav v oblasti legislativy, nastavení celého systému, způsoby financování, rozdělení kompetencí je neudržitelný. Navzdory tomu se udržel řadu let. Legislativa byla brzdou a nové typy služeb, především realizované nestátními neziskovými poskytovateli, fungovaly spíše navzdory právnímu nastavení.

V roce 2000 popisují zástupci MPSV řadu negativ tehdejšího stavu⁶⁷. Konstatují, že je při poskytování sociálních služeb porušován princip subsidiarity; existují regionální disproporce sítě služeb; veřejný sektor trpí neodborností sociálních pracovníků; financování státních a nestátních poskytovatelů je nerovné; neexistuje kontrola; chybí data. Tato konstatování můžeme vyvážit funkčním dávkovým systémem, rozvojem vzdělávání; funkčním a silným občanským sektorem.

Reformou sociálních služeb zde rozumíme obecně způsoby přerodu posttotalitních sociálních služeb a jejich právního vymezení do podoby blíže odpovídající požadavkům nového tisíciletí a především požadavkům občana – klienta, kterého filosofie reformy od začátku chápala jako centrum celého procesu. Začal se intenzivně skloňovat pojem kvalita. Pracovalo se na modelech jejího zavádění a hodnocení. Samozřejmým záměrem byla decentralizace a zapojení obcí, následně krajů do poskytování sociálních služeb. A současně neziskový sektor byl vždy považován za klíčového partnera reformy. Dovolím si tvrdit, že byl i jeho nositelem, protože státní poskytovatelé obtížně hledali sílu na změny zažitých struktur i jistot.

Do toho všeho vstupovala nejednotnost pojmů, doslova chaos. Ten se postupně kultivací odborné diskuse podařilo odstranit. Zákon o sociálních službách je v zásadě normou, kterou přinesl život. Alespoň jeho základní zaměření bylo výsledkem široké diskuse. Problém ovšem spočíval i v nejednotnosti zájmů poskytovatelů, především s ohledem na jejich právní formu. U těch, které zřizoval veřejný sektor, to byl často pohled poznačený zdravotnickým přístupem. Obtíže v komunikaci přinášela také vypjatá atmosféra vyvolávaná odbory, pro které byla transformace systému pochopitelným zdrojem stresu pro personál velkých zařízení.

V roce 2003 uvádí Průša⁶⁸ k vývoji sociálních služeb odhad vývoje, který bude směřovat od pobytových služeb k terénním, neboť „domácí péče bude stále více nahrazovat kapacity ústavní péče, a to za výrazně vyššího standardu úrovně péče

⁶⁷ Srov. **Reforma sociálních služeb (konzultační dokument MPSV)**

⁶⁸ Srov. **PRŮŠA, Ladislav. *Ekonomie sociálních služeb*. str. 85**

a za nižších veřejných výdajů.“ Nechám na čtenáři, aby posoudil, zda se v praxi věci posunuly dle tohoto odhadu. Jisté však zůstává, že vize trvá. Nebyla vyvrácena, není ani popírána po odborné stránce, pouze se někdy v praxi ignoruje. Dlužno doplnit, že Průša si je vědom i nutnosti zřizování ošetrovatelských ústavů. V současnosti tuto potřebu pociťujeme v oblasti péče o nesoběstačné seniory a specificky např. o lidi s demencí.

Návrhů zákona, který by vymezoval sociální služby, byla od 90. let celá řada. Nepodařilo se je však dostat většinou ani na půdu sněmovny. V roce 1998 schválila vláda ČR věcný záměr zákona, který měl upravovat oblast sociální pomoci i téma sociálních služeb. Bylo rozhodnuto, že se obě oblasti rozdělí. Z původního předpokladu, že finální návrh ministerského zákona bude předložen v červnu 2001, sešlo⁶⁹. Jedním z nejobtížnějších bodů celé reformy byla především otázka nastavení financování. Nejednotnost kolem ní bránila uzavřít tuto oblast. Dlouhá doba do schválení zákona nebyla způsobena kontroverzní politickou konstelací sil, ale spíše šíří diskuse, v níž se konsensus špatně nacházel.

Postupně vykrystalizovaly základní oblasti, které bylo třeba v reformě zohlednit ve čtyřech pilířích. Bylo to již zmiňované financování sociálních služeb. Dále se pilířem stalo komunitní plánování sociálních služeb. Bylo třeba řešit oblast kvality a kontroly, oblast práce na standardech kvality i související vývoj kontrolních nástrojů - inspekce. Posledním pilířem bylo rozšíření nástrojů vzdělávání pracovníků ve službách, zvýšení jejich odborné úrovně⁷⁰. Dá se říct, že stanovené pilíře se ujal i v praxi.

2.3.1 Převod zřizovatelských kompetencí

V rámci reformy veřejné správy k 31. 12. 2002 ukončily činnost okresní úřady, které však byly provozovateli velkého množství sociálních služeb. Před předáním

⁶⁹ **Reforma sociálních služeb (konzultační dokument)** – „Na základě získaných poznatků navrhujeme rozdělit oblast sociální pomoci na oblast sociálních služeb a hmotné nouze. Oblast sociálních služeb navrhujeme upravit zákonem o sociálních službách (s účinností od 1. 1. 2003).“

⁷⁰ Srov. Kozlová, Lucie. *Sociální služby* str. 52

provozovaly okresy 183 domovů důchodců, 40 domovů – penzionů pro důchodce, 160 ústavů sociální péče (určených pro lidi s postižením). Dále zřizovaly okresní úřady 40 manželských poraden, 23 pečovatelských služeb a také azylové domy, domy na půl cesty, K-centra, stacionáře (avšak v nepatrném počtu)⁷¹. Všechna tato zařízení bylo třeba předat samosprávám na obecní či krajské úrovni.

Obsáhlé diskuse se vedly především o financování předávaných služeb. Ty se nabízely obcím, které mohly využít dvouletého období, kdy jim měl kraj povinnost služby bez dalšího předat. Díky nejasnostem obce převzaly minimum sociálních služeb. Výjimečně byly předány některé služby neziskovým organizacím (jednalo se především o ty méně zastoupené, služby prevence). Větší zapojení obcí se už nepodařilo realizovat a v současnosti jsou obavy z financování ještě větší a tím slábnou i šance na posílení role obcí v přebírání zodpovědnosti za sociální služby.

2.3.2 Česko-britský projekt

Vliv zahraničních trendů a dobrých zkušeností se do sociálních služeb od začátku 90. let průběžně promítal skrze spolupráci jednotlivých organizací či odborníků. Komplexní a zásadní dopad přinesla strukturovaná práce na pilířích reformy sociálních služeb, která se koncentrovala mimo jiné i v tzv. Česko-britském projektu, který byl zahájen v červenci 2000. Projekt byl partnersky realizován britským Ministerstvem pro mezinárodní rozvoj, které tímto způsobem podpořilo svého partnera MPSV ČR.

Smyslem celého projektu bylo nastavení reformy sociálních služeb a její vyústění do zákona o sociálních službách (jehož přijetí se původně předpokládalo v roce 2002). V Písku byl realizován modul komunitního plánování. V Olomouci se vytvářely

⁷¹ Srov. **MPSV. Převod zřizovatelských kompetencí okresních úřadů k zařízením sociálních služeb.**

standardy kvality a systém licencování⁷², právě při těchto procesech můžeme nalézt jádro odborníků – inspektorů kvality⁷³, jejichž další prací a rozvojem vznikaly klíčové podklady pro výkon inspekcí sociálních služeb až do dnešních dnů.

Součástí projektu byla i analýza celého systému sociálních služeb, včetně oblasti financování. Byla navržena řada podnětů v této oblasti: přestat vyplácet dotaci na lůžko, převést alespoň část prostředků MPSV, které rozděljuje NNO na obce, vyzvat provozovatele domů s pečovatelskou službou k poskytování širší palety služeb, podpořit ze zdrojů MPSV aktivity, které jsou v souladu s novou filosofií, poskytovat speciální úpravy a pomůcky pro možnost setrvání v domovech, zastavit výstavbu ústavů.⁷⁴

Zpráva o realizaci projektu ze srpna 2002 se odkazuje na klíčové principy ze společné zprávy Evropské komise o sociální inkluzi. Jedná se o⁷⁵: subsidiaritu; holistický přístup; transparentnost a odpovědnost; služby přátelské k uživatelům; efektivnost; solidaritu a partnerství; důstojnost a lidská práva; participaci; posílení a osobní rozvoj; trvalé zlepšování a udržitelnost. Tyto principy zde uvádím, abych již na této letmé demonstraci podtrhl souvislost filosofického základu reformy sociálních služeb s principy sociálního učení církve. S odstupem času můžeme říct, že filosofické jádro myšlenek projektu zůstalo. Vliv projektu na následné kroky je zcela patrný. Na druhou stranu řada konkrétních výstupů byla odsunuta, ač jejich realizace mohla ušetřit kus cesty, která je stále v mnohém před námi.

⁷² Pozn. Osobně si vzpomínám na konferenci na jaře 2002 v Olomouci, kde byly za účasti tehdejšího ministra práce a sociálních věcí Vladimíra Špidly představeny standardy kvality sociálních služeb. Dodnes tento bod považuji za mezník, jasnou deklaraci zájmu o kvalitu v oblasti sociálních služeb.

⁷³ **Plán projektu – Podpora MPSV při reformě sociálních služeb**

⁷⁴ Srov. **PRŮŠA, Ladislav. *Ekonomie sociálních služeb*. str. 112**

⁷⁵ Srov. **MPSV. *Česko Britský projekt: Přehled výsledků a plánů jak může projekt podpořit realizaci programového prohlášení Vlády ČR, materiál řídicí skupiny projektu*, str. 3-4**

2.4 Zákon o sociálních službách⁷⁶

Kritizovaná i ctěná norma – zákon o sociálních službách – v sobě shrnuje řadu pozitivních trendů a filosofických pilířů, které sice můžeme považovat za samozřejmé, ale do doby jeho schválení v našem právním řádu chyběly. Člověk, který potřeboval pomoc, byl vnímán jako pasivní předmět péče, nebyla stanovena práva a povinnosti aktérů a téma zájmů klienta a ochrany jeho práv téměř nebylo řešeno. Důvodová zpráva k zákonu o sociálních službách hovoří o zásadách kvality sociální služby a shrnuje je do čtyř bodů. 1. Zásada lidských práv; 2. Zásada individualizace služby; 3. Zásada odbornosti, která je zaměřena jako nástroj na podporu uživatele; 4. Zásada provozního zabezpečení – důstojného, přirozeného prostředí a zajištění služby.⁷⁷

Považuji za nezbytné popsat zde některá konkrétní, ač trochu strohá fakta ze zákona, vymezení a základní nastavení, které zákon do praxe přinesl. V této podkapitole se budeme držet faktického popisu, který nám pomůže obecně vymezit nastavení zmiňovaných oblastí. V další podkapitole se ještě vrátíme ke kritickému posouzení konkrétních aplikací.

2.4.1 Příspěvek na péči

Od roku 2007 vstoupil do oblasti sociálních služeb zcela nový nástroj jejich financování (alespoň podle primárního záměru). Příspěvek na péči je finanční dávka, kterou podle zákona o sociálních službách poskytovaly do konce roku 2011 pověřené obce III. stupně s rozšířenou působností a v současnosti je tato agenda v kompetenci úřadu práce (krajské pobočky). Výplata příspěvku je měsíční a slouží na zajištění pomoci osobě, které byl přiznán. Vyplácí se ve čtyřech stupních, v nichž se zohledňuje postižení

⁷⁶ Zákon č. 108/2006 Sb. ze dne 14. března 2006 o sociálních službách ve znění zákonů č. 29/2007 Sb., č. 213/2007 Sb., č. 261/2007 Sb., č. 124/2008 Sb., č. 129/2008 Sb., č. 274/2008 Sb., č. 479/2008 Sb., č. 108/2009 Sb., č. 206/2009 Sb., č. 223/2009 Sb., č. 227/2009 Sb., č. 347/2010 Sb., č. 427/2010 Sb., č. 73/2011 Sb., č. 364/2011 Sb., č. 366/2011 Sb. a č. 420/2011 Sb.

⁷⁷ Důvodová zpráva k zákonu 108/2006 Sb.

a samostatnost osoby. Není výslovně stanoveno, že částka musí být použita na sociální služby⁷⁸, což souvisí s nárůstem nákladů na sociální oblast, ač se do sociální oblasti tyto prostředky z velké části nevrací.

	Dospělí	Děti do 18 let
1. stupeň – lehká závislost	800 Kč	3.000 Kč
2. stupeň – středně těžká závislost	4.000 Kč	6.000 Kč
3. stupeň – těžká závislost	8.000 Kč	9.000 Kč
4. stupeň – úplná závislost	12.000 Kč	12.000 Kč

Je-li člověk v pobytové službě sociální péče, přísluší příspěvek v plné výši poskytovateli této služby. Částka příspěvku se poskytuje pro kalendářní měsíc, nedělí se. Krajská pobočka ÚP má právo kontrolovat, jak je příspěvek využíván (tzn. jak, kým a v jakém rozsahu je poskytována péče o příjemce příspěvku s ohledem na stupeň jeho závislosti)⁷⁹.

2.4.2 Registrace sociálních služeb

Zcela nový prvek v sociálních službách je tzv. registr poskytovatelů sociálních služeb. Jedná se o agendu zavedenou zákonem o sociálních službách k 1. 1. 2007⁸⁰. Agenda registru byla svěřena především krajským úřadům, které ho spravují v písemné

⁷⁸ „Příspěvek na péči se poskytuje osobám závislým na pomoci jiné fyzické osoby za účelem zajištění potřebné pomoci.“ Zákon č. 108/2006 Sb., §7

⁷⁹ Ust. § 29 zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

⁸⁰ Pozn.: Při schválení zákona byla stanovena lhůta poskytovatelům na předložení žádostí o registraci registračnímu orgánu ve lhůtě půl roku (do 30. 6. 2007).

podobě a zpracovávají v podobě elektronické⁸¹. Správcem elektronické verze registru je MPSV. Registr má dvě části: 1. veřejnou – kde je možné nalézt informace o sociální službě a 2. neveřejnou, která slouží především krajům a MPSV pro evidenci a práci s daty.

Registrace je oprávnění k poskytování služby. Je-li poskytována sociální služba bez registrace, jedná se dokonce o správní delikt, který je pokutovatelný. Nechci zde obsáhle citovat ze zákona výčet povinností k registraci, proto se zmíním alespoň obecně o podmínkách. Registrace se podává písemně, MPSV má pro tyto účely formuláře (bohužel poněkud nepraktické a nepřehledné). Kromě doložení majetkového vztahu k objektu, pojistky odpovědnosti nebo bezdlužnosti, je třeba doložit bezúhonnost a odbornou způsobilost všech fyzických osob podílejících se na realizaci služby. Tato povinnost pak trvá po celou dobu poskytování služby. Každou změnu je třeba nahlásit do 15 dnů. Dále poskytovatel předkládá popis materiálního vybavení služby, popis realizace poskytované sociální služby (který bývá nejobjemnější a je umístěn ve veřejné části registru) a také finanční rozvahu. Zákon všechny tyto povinnosti definuje celkem podrobně, z čehož je patrné, že se jedná o poměrně náročnou agendu. V praxi je však možné se setkat s různou kvalitou předložených dokumentů. Nezřídka se může jednat o formální doložení, nezbytné pro průběh správního řízení. Pro kraje je spíše obtížné žadatelům nevyhovět, a tak je doložení kvalitnějších dokladů předmětem vyjednávání. Neudělení registrace se však využije zřídka. Přístup a požadavky jednotlivých krajů se navíc značně liší.

2.4.3 Povinnosti poskytovatelů

V sociálních službách zcela přirozeně dochází k disproporci vztahu (klient x služba). V běžné komerční sféře je klient (zákazník) současně tím, kdo platí. V sociálních službách (a to navzdory zavedenému příspěvku na péči) stále existuje někdo v pozadí, kdo službu platí (či alespoň dofinancovává) a tím existují zákazníci dva. Právě z tohoto

⁸¹ <http://iregistr.mpsv.cz>

důvodu zákon myslí na práva klientů a některé rozměry vztahu narovnává svými nařízeními. Jedněmi z nich jsou povinnosti poskytovatelů upravené v § 88⁸². O těchto povinnostech považuji za důležité se zde zmínit:

- **Zajišťovat dostupnost srozumitelných informací** – Klade na poskytovatele nárok, aby myslel na své klienty a údaje o službě sděloval tak, aby je měli k dispozici a mohli je pochopit. Požadavek je to pochopitelný, ale v praxi některých služeb poměrně náročný. Smyslové postižení se dá většinou v komunikaci kompenzovat, někdy větší potíže bývají v oblasti deficitů intelektových. I zde ale existuje řada příkladů dobrých metod, a to i v případech, kdy se zdá komunikace např. s člověkem s mentálním postižením téměř nemožná (např. pokud nemluví). Obtíže v této oblasti u nás představují i jazykové rozdíly, jelikož cizinci se objevují v některých sociálních službách⁸³ díky evropské integraci poměrně často.
- **Informovat zájemce o službu o podmínkách, které vyplývají ze smlouvy** – Dřívější praxe umístování do pobytových zařízení na základě rozhodnutí měla z principu jednostranný charakter (i když se nedá vyloučit, že klient mohl být se službou seznámen). Zákonem stanovená povinnost klade nárok na poskytovatele, aby se zájemci o službu dostatečně předem věnoval. Není možné ho nechat něco formálně podepsat a pak ho teprve seznamovat s pravidly služby, kterým se musí podřídit. Tato povinnost souvisí s povinností předchozí a ještě podtrhuje specifickou nutnost informovat zájemce s ohledem k jeho obtížné pozici.
- **Vytvářet podmínky v duchu ochrany práv, předcházet střetům zájmů** – O čemž se mluví nejen u této povinnosti, ale i ve standardech kvality, jimiž jsou povinni poskytovatelé se řídit. Že se nejedná o formalitu, dosvědčuje praxe inspekci, v níž tvoří ochrana práv a předcházení střetu zájmů zásadní pilíř.

⁸² Zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

⁸³ Pozn.: Především ve službách krizových, poradenských apod.

- **Mít srozumitelná pravidla služby** – Nefungovat nahodile, či na základě rozhodnutí pracovníků. Služba musí být předvídatelná a pochopitelná. Zmiňovaná srozumitelnost není samoučelná. Pokud klienti nerozumí pravidlům, těžko bude povinnost považována za naplněnou.
- **Mít srozumitelná pravidla pro stížnosti** – Zdravá služba se stížnostem nebrání, považuje je za nástroj pro zpětnou vazbu, rozvoj, nebo alespoň mírnění napětí mezi službou a klientem nebo klienty vzájemně⁸⁴.
- **Plánovat průběh sociální služby s ohledem na klienta** – Klient se nemá pouze podřídit službě, naopak služba má najít cestu, jak jeho situaci co nejlépe řešit. Definuje-li toto zákon jako povinnost poskytovatele (která je rovněž důležitým pilířem standardů kvality), podtrhuje význam této filosofie, která kontrastuje s tím, na co jsme byli před lety zvyklí. Podřízení klienta systému se považovalo za nutnost a klienty o tom ani nenapadlo pochybovat.
- **Vést evidenci žadatelů** – Odpovědně zacházet s pořadníkem, nepriviligovat či neomezovat. A s tím souvisí i **povinnost uzavřít se zájemcem smlouvu**, pokud tomu nebrání zákonné důvody. V zásadě to znamená nevybírat si klienty.
- A především **dodržovat Standardy kvality sociálních služeb** – To je oblast nejobsáhlejší, velmi podrobná a náročná. Tyto standardy jsou součástí vyhlášky 505/2006 Sb. a klíčovou oblastí kontroly prováděnou inspekcemi.

⁸⁴ **Bednář M.,** *Manuál zavádění standardů kvality sociálních služeb do praxe. str. 51* „Pokud ale v organizaci existuje otevřená atmosféra (není strach a není zbytečné stížnosti podávat) je funkční systém práce se stížnostmi důležitým prostředkem organizace jak se o nespokojenostech či připomínkách uživatelů dozvídat a tudíž na ně reagovat a zlepšovat proces poskytování sociální služby.“

2.4.4 Inspekce poskytování sociálních služeb

Role inspekce se postupně strukturovala již od přelomu století. Původní zaměření tzv. pilotních inspekcí, které probíhaly již od roku 2002⁸⁵, v sobě zahrnovalo kromě role kontrolní také roli podpůrnou. Cílem inspekcí bylo a je zvýšení kvality služeb. Realizace inspekcí v současnosti probíhá v režimu zákona č. 552/1991 Sb., o státní kontrole, vychází ze zákona o sociálních službách § 97-99. Předmětem kontroly jsou dvě základní oblasti. Za prvé povinnosti poskytovatele podle § 88 a § 89 v oblasti opatření omezujících pohyb a za druhé, kvalita poskytovaných služeb. Inspekce se prakticky má řídit metodikou vydanou MPSV⁸⁶.

Od začátku oficiálního výkonu této agendy byla kompetence výkonu inspekcí svěřena především krajským úřadům v režimu přenesené působnosti výkonu státní správy. Krajské příspěvkové organizace byly kontrolovány MPSV, aby se předešlo střetu zájmů⁸⁷. Zahájení praktické realizace inspekcí nebylo jednoduché a bylo provázeno řadou pochybností v oblasti metodické, zákonné. Problém byl i s financováním zapojení externích odborníků, bez kterých bylo prakticky nemožné inspekce realizovat. Kraje sice obdržely finance na tuto agendu v přenesené působnosti, ovšem hrazení odborníků – externistů MPSV dovalo formou dotací nad rámec, protože jinak hrozilo riziko, že kraje externisty nebudou využívat, což by mělo fatální dopad na kvalitu výkonu této agendy. Inspekce se postupně staly nástrojem měření kvality v souladu s legislativními předpisy, avšak oproti předchozím očekáváním byly realizovány ve velmi omezeném množství. Od začátku roku 2012 přešel výkon inspekcí na Úřad práce. Vlivem tohoto přesunu došlo k mírnému utlumení realizace. Inspekce již srovnatelným způsobem

⁸⁵ Pozn.: Např. v rámci tzv. Česko-britského projektu V Olomouci

⁸⁶ „*Minimální právní ošetření této oblasti způsobuje rozdílnost postupů hodnocení jednotlivých kontrolních orgánů. Za účelem sladění požadavků kladených na poskytovatele MPSV vydalo Metodiku MPSV k provádění inspekcí, která je pro krajské úřady pouze doporučením.*“ **Vybrané statistické údaje o financování sociálních služeb a příspěvku na péči 2010. str.27**

⁸⁷ Pozn.: MPSV však dosud od roku 2007 realizovalo velmi s ohledem na množství krajských poskytovatelů velmi nepatrný počet inspekcí.

fungují v celé ČR. Realizace nedoznala razantních změn. Nastavení činnosti inspekčních týmů a výkon inspekcí je srovnatelný s postupem, který realizovaly kraje.

2.4.5 Smlouva o poskytování sociálních služeb⁸⁸

Se zákonnou úpravou vstoupily do sociálních služeb smluvní vztahy. Před platností zákona se hojně používal pojem dohoda. Zákon zná pojem „smlouva o poskytování sociální služby“. Záměrem této úpravy je jednoznačně přispět k narovnání vztahů mezi klienty a poskytovateli. Smlouva ukazuje, že se jedná o partnerský, rovný vztah. V původním pojmu dohoda je latentně obsažen i proces respektu a vyjednávání. Zákon stanovuje, kdy smlouva musí mít podobu písemnou (týká se všech služeb péče a azylových domů, domů na půl cesty, služeb následné péče, sociálně terapeutických dílen a terapeutických komunit). V dalších případech je to tehdy, pokud o to požádá jedna ze stran a u některých služeb formu smlouvy neřeší, což znamená, že se uzavírá ústně. Režim smlouvy se řídí kromě zákona o sociálních službách občanským zákoníkem⁸⁹. Smlouva, byť v ústní podobě, musí obsahovat všechna ustanovení §91 odst. (2) zákona o sociálních službách. Mimo jiné se zde vyžaduje zakotvit do smlouvy kromě rozsahu služby režim úhrad, dále dodržování vnitřních pravidel, podmínky ukončení aj.

Poskytovatel, má-li volné místo v sociální službě, má povinnost uzavřít se zájemcem smlouvu, tedy přijmout ho jako klienta. Odmítnout může jen, pokud neposkytuje požadovanou službu, nebo zdravotní stav žadatele neodpovídá podmínkám služby, anebo pokud vypověděl smlouvu zájemci z důvodů porušování smlouvy před dobou kratší než šest měsíců.

⁸⁸ Ust. § 90-91 zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

⁸⁹ Zákonem č. 40/1964 Sb. občanským zákoníkem, ve znění pozdějších předpisů

2.4.6 Odbornost pracovníků

Pracovníky sociálních služeb můžeme rozlišit do těchto kategorií:

- **Sociální pracovníci** – jejich status je upraven v § 109 a 110. Pozice sociálního pracovníka před platností zákona byla velmi vágní a nezakotvená, zařazovali se do ní lidé s rozmanitým, mnohdy nedostatečným, vzděláním. § 110 však jasně stanovuje, kdo může být sociálním pracovníkem. Zjednodušeně řečeno to musí být lidé s vyšším odborným nebo vysokoškolským vzděláním sociálního směru⁹⁰. Výčet oborů je taxativní. S ohledem na reálný stav zákon počítal i s pracovníky, kteří vzdělání k datu účinnosti nenaplňovali. Lhůta pro doplnění vzdělání byla stanovena na 7 let (případně na 10, pokud mají maturitu v oboru sociálně právním). Navíc pracovníci ve věku nad 50 let jsou zcela od doplnění dispenzováni. Tento stav zavedený zákonem nebyl natolik přísný, aby způsobil větší potíže, avšak nastavení je natolik jednoznačné, že má pozitivní dopad na kvalitu personálního zajištění. Problémem do budoucna může být jen klesající úroveň absolventů jmenovaných oborů.
- **Pracovníci v sociálních službách** – dle § 116, kteří vykonávají: a) přímou obslužnou péči v pobytových a ambulantních zařízeních, b) výchovnou nepedagogickou činnost, c) pečovatelskou činnost v domácnosti, činnosti při základním sociálním poradenství, depistážní činnosti, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, pod dohledem sociálního pracovníka. Na výkon této pozice postačuje většinou základní vzdělání a akreditovaný kurz v rozsahu 150 hodin.

⁹⁰ Ust. §110 zákona 108/2006 Sb. „Vyšší odborné vzdělání v oborech zaměřených na sociální práci a sociální pedagogiku, sociální pedagogiku, sociální a humanitární práci, sociální práci, sociálně právní činnost, charitní a sociální činnost, nebo vysokoškolské vzdělání získané studiem v bakalářském, magisterském nebo doktorském studijním programu zaměřeném na sociální práci, sociální politiku, sociální pedagogiku, sociální péči, sociální patologie, právo nebo speciální pedagogiku.“

- zdravotničtí pracovníci, pedagogičtí pracovníci, manželští a rodinní poradci a další odborní pracovníci, kteří své vzdělání dokládají podle své odbornosti. Tito pracovníci vykonávají specifické pozice vzhledem k charakteru služby.
- Ostatní pracovníci, kteří se podílí na chodu služby a nejsou v přímé péči. Jedná se o manažery, ekonomy, personalisty, údržbáře, kuchaře, personál pro úklid a další činnosti. Výběr požadavků na tyto pozice jsou plně v kompetenci poskytovatele.

Pracovníci v přímé péči uvedení ve dvou prvních odrážkách mají ze zákona povinnost absolvovat ročně vzdělávání v rozsahu alespoň 24 hodin, v podobě akreditovaného kurzu, stáže, nebo vzdělávací akce (v zařízení akreditovaném MPSV).

2.4.7 Komunitní plánování sociálních služeb

V praxi se v řadě míst rozvinula praxe tzv. komunitního plánování. Tato praxe je starší než samotná zákonná úprava. Zákon mluví o střednědobém plánu a zakotvuje ho do povinností obcí a krajů.

V § 94 u povinností obcí se uvádí:

„d) může zpracovat střednědobý plán rozvoje sociálních služeb ve spolupráci s krajem, poskytovateli sociálních služeb na území obce a za účasti osob, kterým jsou poskytovány sociální služby,

e) spolupracuje s krajem při přípravě a realizaci střednědobého plánu rozvoje sociálních služeb kraje; za tím účelem sděluje kraji informace o potřebách poskytování sociálních služeb osobám nebo skupinám osob na území obce, o možnostech uspokojování těchto potřeb prostřednictvím sociálních služeb a o jejich dostupných zdrojích.⁹¹“

A krajům v následujícím § 95 stanovuje:

⁹¹ V zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

„d) zpracovává střednědobý plán rozvoje sociálních služeb ve spolupráci s obcemi na území kraje, se zástupci poskytovatelů sociálních služeb a se zástupci osob, kterým jsou poskytovány sociální služby, a informuje obce na území kraje o výsledcích zjištěných v procesu plánování; při zpracování plánu kraj přihlíží k informacím obce sděleným podle § 94 písm. e) a k údajům uvedeným v registru podle § 85 odst. 5,

e) sleduje a vyhodnocuje plnění plánů rozvoje sociálních služeb za účasti zástupců obcí, zástupců poskytovatelů sociálních služeb a zástupců osob, kterým jsou sociální služby poskytovány,

f) informuje ministerstvo o plnění plánů rozvoje sociálních služeb,

g) zajišťuje dostupnost poskytování sociálních služeb na svém území v souladu se střednědobým plánem rozvoje sociálních služeb.⁹²“

Obce tedy mohou a kraje musí zpracovat střednědobé plány. Jak je patrné z textu zákona, především pro kraje jsou povinnosti vyplývající z oblasti plánování poměrně zásadní. Důležitý rozměr jim dává fakt, že jejich cílem je nastavení financování sociálních služeb na jejich území. K lepšímu popsání je pak důležité, aby kraje měly podklady z obecní úrovně. Plán je pak osnovou nejen pro zadavatele služeb (kraje a obce), ale také kostrou, podle níž mají koncipovat své služby poskytovatelé.

Plány se doporučuje zpracovávat metodou komunitního plánování, která (již dle názvu) pracuje se zdroji v místní komunitě. Smyslem tohoto procesu je mimo jiné zapojit odbornou i laickou veřejnost a využít sílu potenciálu těchto lidí⁹³. Za obvyklý model se považuje zapojení tzv. triády, v níž jsou zastoupeni zástupci zadavatelů, poskytovatelů služeb a dalších odborníků a klientů. Metodickým postupem tohoto procesu není prostor se zde zabývat. V zásadě má proces tři základní fáze: **1. přípravnou** (kdy se ustavují struktury, připravují aktéři a nastavení); **2. fázi zpracování** (analyzuje se situace v regionu, shromažďují podklady, zpracovává SWOT

⁹² Tamtéž

⁹³ Srov. **Deset kroků procesem komunitní plánování - krok 1. str. 6**

analýza, následně se definují cíle a opatření a celý plán projde fází připomínek a má být schválen politickým orgánem); **3. implementace** (neboli realizační, v jejímž průběhu a na konci se proces hodnotí). Je nutno připustit, že na krajské úrovni je těžší dodržet parametry komunitního plánování, než je tomu na úrovni obcí, protože rozsah krajské působnosti už nemá komunitní rozměr. Práce kraje při tvorbě plánu se proto musí opírat hodně o metody analyticko-syntetické, kromě práce s lidmi je to především práce s daty.

2.5 Vyhláška č. 505/2006 Sb.

Zákon o sociálních službách je doplněn příslušnou vyhláškou⁹⁴. V úvodu krátce upravuje posuzování příspěvku na péči, v příloze ho dále rozvádí. Hlavní část textu tvoří popis základních činností jednotlivých sociálních služeb. Jsou zde i upraveny limity pro úhrady klientů. Další popisovanou oblastí je definování kvalifikačních kurzů pro pracovníky v sociálních službách (dle § 116 zákona). Asi nejznámější součástí této vyhlášky jsou Standardy kvality sociálních služeb, které tvoří přílohu 2. Především o nich se chci alespoň krátce zmínit.

2.5.1 Standardy kvality sociálních služeb

Téma standardů by se dalo využít na samostatnou práci. Obávám se, že zjednodušeným uchopením by mohl zapadnout význam, který mu v sociálních službách přísluší. Zaslíbený čtenář z oboru se už s tímto tématem jistě setkal bezpočtukrát. Zájemce mimo obor nezbývá než odkázat na některou z řady publikací, která o standardech pojednává⁹⁵. Pro účely našeho pojednání se zmíním alespoň o struktuře a základních rysech této normy. Standardů kvality je celkem 16 a dělíme je na tři okruhy: procedurální, personální a provozní. Navzdory různosti sociálních služeb jsou obecně určeny všem. Mají sice měřitelná kritéria, avšak jejich implementace musí odpovídat charakteru služby, jejímu duchu. Bylo by mylné myslet si, že se příchodem standardů ukončila odborná diskuse a služby nějakým způsobem unifikovaly. Díky obecným návodům vedou spíše k tvůrčí činnosti a zamyšlením nad filosofií i všedními procesy. Některá kritéria (především z oblasti procedurálních standardů) byla dříve

⁹⁴ Č. 505/2006 Sb. Vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí ze dne 15. listopadu 2006, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách ve znění vyhlášek č. 166/2007 Sb., č. 340/2007 Sb., č. 239/2009 Sb., č. 162/2010 Sb. a č. 391/2011

⁹⁵ Velmi lehce, přitom věcně a přehledně pojednává o standardech kvality publikace Martina Bednáře vydaná VOŠ Caritas v roce 2011 pod názvem „Manuál zavádění standardů kvality sociálních služeb do praxe“.

vyhláškou definována jako zásadní. To znamená, že se při jejich naplňování se vyžadovalo naplnění alespoň stupněm 2 na škále od 0 do 3 (přičemž 3 je nejvyšší naplnění). Od tohoto členění se již od roku 2012 v souvislosti s řadou změn upustilo.

2.5.1.1 Procedurální standardy

Procedurální standardy jsou nejobsáhlejším pilířem a dotýkají se řady oblastí. V první řadě vedou poskytovatele, aby jasně stanovil základní konstitutivní definice služby. Standard 1. požaduje písemné stanovení poslání, cílů, cílových skupin a zásad poskytované služby. V praxi se používá také označení veřejný závazek. Jedná se o jakousi ústavu služby. Při nejasném uchopení se nedostatky odrazí i v nastavení dalších standardů. Veřejný závazek by měl poskytnout srozumitelné informace nejen pracovníkům služby, ale především má být srozumitelný pro uživatele a celou veřejnost. Jedná se o jakousi ústavu či statut služby. Další oblast, která je obsáhlá a pro poskytovatele bývá jedním z nejtěžších témat, je oblast ochrany práv a střetu zájmů. Služba je vždy v disproporčním vztahu ke klientovi. Aby byla práva klientů dostatečně chráněna, musí poskytovatel sám přemýšlet, kde by mohlo dojít k porušením či střetům a těmto věcem předcházet. Dále se v oblasti procedurálních standardů popisuje v zásadě proces práce s klientem (od jednání se zájemcem, přes uzavírání smlouvy po plánování průběhu služby). Základním nástrojem práce se stává i v duchu nastavení standardu 5. metoda tzv. individuálního plánování. Služba se spolu s klientem zamýšlí nad jeho situací a hledá možnosti k zlepšení této situace s ohledem na jeho potřeby a přání (samozřejmě v duchu veřejného závazku, všemu vyhovět nelze). Ve standardu 6. se hovoří o ochraně osobních údajů a nakládání s dokumentací. Standard 7. klade důraz na téma stížností, se kterými se v sociálních službách pracuje, a které jsou výrazem otevřené atmosféry. Pokud schází, není to vždy výraz, že je vše v pořádku. Spíše tomu bývá naopak. V 8. standardu se definuje povinnost poskytovatele spolupracovat na zajištění potřeb s okolním světem a využívat paletu nástrojů spolupracujících organizací. Jedná se o prevenci toho, aby sociální služby nebyly ostrovem, který je uzavřený a vytváří svět jako „ve skleníku“, což je v rozporu s duchem celého zákona.

2.5.1.2 Personální standardy

Svým rozsahem tvoří personální část jen dva standardy. To ale nic neubírá na jejich praktickém významu. První oblast je definováním struktury personálního zajištění služby, která však není samoučelná a musí myslet na klienty. Písemně stanovené rámce jsou nezbytné především při zapracování nových pracovníků i při jejich výběru. Druhá oblast se zaměřuje na rozvoj pracovníků a pracovních týmů. Vzdělávání, supervize a pravidelné hodnocení se i díky zákonným definicím staly povinností všech poskytovatelů.

2.5.1.3 Provozní standardy

Oblast provozu byla vždy chápána jako měřitelná. Kontroly hygienických podmínek, stravy, stavu budov si umí představit každý. Provozní oblast ale musí být opět vztahována ke klientům a jejich potřebám. Samozřejmostí je zpracování nouzových a havarijních situací. S provozem ale souvisí i informování o službě a v neposlední řadě téma zvyšování kvality služby. Ve standardu 16. zvyšování kvality služby se tak uzavírá to, co začalo v definování základních rámců ve standardu 1., poskytovatel se nad službou zamýšlí na základě podkladů z praxe, stížností a přání klientů. Oni jsou těmi, komu je služba určena, jim má především prospívat.

3. Zhodnocení realizace reformy sociálních služeb v jednotlivých oblastech jejich poskytování

Na následujících stranách se chci k tématu popisu sociálních služeb, jejich změn a nástrojů rozvoje opět vrátit. Činím tak proto, že předcházející informace vycházely z teoretického vymezení, rád bych jim dal praktičtější zabarvení. Úzce související téma je tím sice rozděleno na dvě části. Považuji však za nutné oddělit objektivní fakta od souboru reflexí, které mají za úkol téma rozvinout, aby tyto dvě oblasti nesplývaly.

Zdroj pro uvedené posouzení čerpám z dosavadních zkušeností, které jsem získal v oblasti sociálních služeb jako zástupce poskytovatele, manažer služby, krátce i zástupce veřejné správy. Tyto postřehy doplním vyjádřením z publikovaných textů. Je to téma stále značně aktuální a jeho hodnocení je pořád ještě otázkou subjektivního názoru více než měřitelných studií a výstupů. Částečně tento nedostatek doplním realizovaným výzkumem, který uvádím v následující podkapitole. Uvedené zdroje nám v závěrečné části práce poslouží jako podklad pro srovnání obou oblastí, které chce práce vůči sobě vztáhnout – tedy hodnoty a zásady KSN a sociální služby, respektive jejich reforma.

3.1 Praktické naplňování principů reformy a její úskalí

V této podkapitole považuji za důležité zmínit se o konkrétních aspektech realizace zákona o sociálních službách. Oproti předchozímu poměrně strohému popisu se tématu dotkneme více subjektivně. Následující řádky mohou snad znít negativisticky, jelikož se dotknu hlavně oblastí, které považuji za slabiny dosavadního systému. Reforma jako celek je zajisté cesta správným směrem, smyslem následujících stran není to popírat. Chci podtrhnout a ještě tak učiním v závěrečné kapitole, že je logickým výústěním vývoje v našich sociálních službách. Nicméně radikální změny s sebou zpravidla přináší některá úskalí. Bylo by ke škodě tématu se o nich nezmínit.

3.1.1 Idea samostatného rozhodování lidí o výběru služby – příspěvek na péči

Na počátku byla myšlenka přesunout peníze od státu do rukou „zákazníků“ sociálních služeb, kteří si je budou moci nakupovat. Tato revoluční změna má svou logiku a význam. Příspěvek na péči určitě zlepšil situaci lidí odkázaných na pomoc jiné osoby. Objevily se dvě základní trhliny systému. Tou první je značná **ekonomická náročnost**, která se ještě tíživěji projevuje v době neustávající ekonomické krize. V důvodové zprávě k zákonu o sociálních službách byl obsažen předpoklad, že poživatelů PnP bude asi 175.000 a očekávaný náklad byl okolo 8 miliard Kč⁹⁶. V roce 2007 bylo vyplaceno 13,9 miliardy Kč; v roce 2008 celkem 17,5 miliardy Kč; a v roce 2009 bezmála 18 miliard Kč⁹⁷; v roce 2010 19,6 miliardy Kč; v roce 2011 došlo k poklesu na 18,1 miliardy Kč, v posledních letech počet příjemců přesáhl 300.000 osob⁹⁸. Od 1. 1. 2012 došlo ke snížení příspěvku na péči v 1. stupni z 2.000 Kč na 800 Kč.

⁹⁶ Srov. Průša, L. *Sociální služby, Srovnání ČR a EU*. Str. 21

⁹⁷ Srov. *Vybrané statistické údaje o financování sociálních služeb a příspěvku na péči 2010*. str.

⁹⁸ Srov. *MPSV ČR. Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2011*.

Dalším problémem je poměrně **malá návratnost do systému** sociálních služeb. Finanční autonomie lidí se sníženou soběstačností je sice poměrně pozitivní, ale nemusí vždy znamenat zlepšení jejich situace. Asi 58 % příjemců příspěvku je odkázáno na pomoc jiné fyzické osoby, nejčastěji příbuzného. Existují bohužel i případy, kdy je příspěvek využit na zlepšení situace rodiny, nikoliv jejího postiženého člena. Namísto prvotního určení je poskytovaná dávka někdy vnímána jako „přilepšení k důchodu“. Zpět do sociálních služeb se ročně vrací okolo 5 miliard Kč.⁹⁹ Příspěvek na péči tedy nemá zásadní vliv na financování sociálních služeb (samozřejmě sociální péče, protože služeb prevence se netýká) a bez dotačního systému by služby nemohly přežít.

Z uvedených důvodů je stále předmětem diskuse možnost vazby příspěvku na naturální čerpání (v podobě služeb), nebo aspoň zvýhodnění této formy oproti finanční výplatě. Prozatím se tyto změny politicky neprosadily, protože by se jednalo o značně nepopulární posun.

3.1.2 Zprůhlednění poskytované pomoci – registrace sociálních služeb

Je přirozené a logické, že pokud dochází k zásadním změnám systému, nezbytně se musí rozvinout složka evidenční a složka kontrolní, aby se realizované změny daly monitorovat a prokazovat. Roli evidence v našem případě plní registr poskytovatelů a roli kontrolní pochopitelně inspekce. Základní účel a význam registrací byl postupně naplněn. Jednotlivé krajské úřady se v přenesené působnosti agendy registrací zhostily a uvedly ji do praxe, byť s drobnými specifiky napříč republikou.

Za základní přínos agendy registrací lze považovat nastavení pravidel evidence. Žádný poskytovatel (a obzvláště ten, který chce čerpat veřejné prostředky) nemůže být mimo systém. Poskytovatel musí průkazně doložit základní informace o službě a jejích pracovnících. Některé informace jsou zveřejněny ve veřejném registru a tím jsou i lépe

⁹⁹ **MPSV ČR. Vybrané statistické údaje o financování sociálních služeb a příspěvku na péči 2010. str. 53** „*Odhadem lze uvést, že z celkového objemu vyplacených PnP (cca 18 mld. Kč) je jako úhrada použito minimálně 5 mld. Kč*“

kontrolovatelné. To vše zásadně přispělo k jednotnějšímu nastavení, odpovědnějšímu přístupu.

Mám-li zmínit i některá negativa, pak v oblasti registrací spatřuji několik nedostatků především v těchto oblastech:

- Účelem registru bylo poskytnout informace zájemcům o službu a celé široké veřejnosti. Určité informace jsou k dispozici, ovšem zůstává otázkou, jestli jsou užitečné zájemcům o službu. Důvodů, proč tomu tak není, je několik: uživatelsky nepřívětivý webový systém (navíc s občasnými výpadky), nejednoznačná terminologie a různá kvalita informací o poskytovatelích ve zveřejňovaných přílohách. Veřejnost tam zajisté nalezne minimálně kontaktní údaje, což je ale málo. Registr slouží spíše orientovaným studentům, poskytovatelům a úřadům. Základní ambice – být **komunikačním nástrojem se zájemci** – se spíše nenaplnila.
- Za další slabinu považuji to, že se **nepodařilo sjednotit terminologii**. Největší problémy působí uchopení kapacity služby, na jejímž základě se pak porovnávají i dotační parametry. Rozdílné pojetí působí komplikace v posuzování služeb. Různé uchopení považuji za důsledek příliš pasivní role MPSV v počátcích zavádění této agendy. Osobně jsem byl přítomen některých metodických jednání, z nichž bylo jasné, že v projednávané věci, je ještě třeba ujít kus cesty, než bude dořešena. Tato váhavost vedla k různému uchopení ze strany krajů. Pochopitelně se pak odlišné přístupy i požadavky vůči poskytovatelům staly těžko reformovatelnými.
- Kromě uvedeného spatřuji z pohledu poskytovatele jeden nedostatek v oblasti náročnosti evidence. Zákon stanovuje patnáctidenní lhůtu pro nahlášení změn v oblasti poskytování služby, včetně změn personálních (u osob v přímé péči). V praxi to znamená u velkých poskytovatelů obrovské množství administrativy v poměrně rychlém časovém sledu. Bylo by zřejmě možné stanovit tuto lhůtu výrazně delší, čtvrtletně, či aspoň jednou za

měsíc. I zástupci krajů tento názor MPSV tlumočili, ale do žádné verze novel se doposud nedostal.

- Značně složitě by se realizoval poslední podnět, domnívám se ale, že by zpřehlednil celý systém. Týká se nastavení logiky správního řízení, která se vztahuje k poskytovateli celkově. Za vhodnější model by bylo možné považovat nastavení řízení podle služby a nikoliv podle poskytovatele. Řešily by se tak podmínky jednotlivé služby vzhledem k zákonným povinnostem. Výhodou by byla přehlednost a služba by se registrovala podle místa poskytování¹⁰⁰, bylo by pro ni samostatné rozhodnutí a nevydávala by se neustále kvůli drobným změnám rozhodnutí nová (u velkých poskytovatelů často mnohostránková).

Častým a důležitým bodem diskusí je kvalifikace pracovníků, která je (ač někdy tvrdě) držena na zákonem stanovené povinné úrovni. Musí-li se informace o pracovnících ihned předkládat, je to okamžitý prostor k nápravě případných omylů a selhání. Poskytovatelé si zvykli na své povinnosti, i když některé nejsou plněny vždy v přesných lhůtách. Komunikace s registrujícím orgánem je prvním bodem kontroly.

Role registrujících orgánů postupně poroste i s rozvojem jejich kontrolních pravomocí. Stále běžnější jsou kontroly registračních podmínek přímo u poskytovatele. Registr je i dobrým základem pro komunikaci s poskytovateli, ale i správu a vyhodnocování dat.

3.1.3 Vymahatelnost dodržování principů – inspekce kvality

Inspekce kvality byly v předzákoném období¹⁰¹ nástrojem pro dobrovolné prokazování a rozvoj kvality služeb. Těšily se prestiži a úctě především pro svou dobrovolnost a odborné zastoupení. Zákoné vymezení přineslo jasný rámec, ale

¹⁰⁰ Pozn.: A nikoliv např. v Praze pro svou regionální pobočku.

¹⁰¹ Pozn.: Pilotní nebo cvičné inspekce

přirozeně i opoziční postoje z řad kontrolovaných. Zcela objektivně režim kontroly také výrazně omezil podpůrnou složku, která byla předtím vždy přirozenou součástí inspekčního procesu. Povinnost větší měřitelnosti a objektivity se projevila určitou svázaností inspektorů. Úřední podoba proces zatížila. Přesto se domnívám, že se podařilo udržet základní linii zaměřenou na kvalitu (někdy i za cenu, že to kontrolovaná organizace považuje za slovíčkaření). Dotkněme se teď některých negativ systému.

- **Malý počet realizovaných inspekcí** – Především MPSV realizovalo od počátku velmi malý počet inspekcí, což uvádí i ve své analýze roku 2010. Právě MPSV kontroluje příspěvkové organizace krajů, v nichž je koncentrován nejvyšší počet klientů, a tudíž existuje i největší riziko porušování práv či nedodržování parametrů zákona a standardů kvality. Náročnost procesu je taková, že personální zajištění nepostačuje k realizaci většího počtu inspekcí ani na úrovni krajů. S malými kapacitními možnostmi pak souvisí i nedostatečné ověřování nápravných opatření v již kontrolovaných službách.
- **Subjektivita jednotlivých inspekcí** – *„Minimální právní ošetření této oblasti způsobuje rozdílnost postupů hodnocení jednotlivých kontrolních orgánů. Za účelem sladění požadavků kladených na poskytovatele MPSV vydalo Metodiku MPSV k provádění inspekcí, která je pro krajské úřady pouze doporučením.“*¹⁰² Krajské inspekční týmy se sice metodiky zpravidla držely, ale přesto je míra subjektivity jednou z nejčastěji zmiňovaných oblastí kritiky ze strany poskytovatelů. Subjektivita bývá zmiňována také ve vztahu ke konkrétním osobám v inspekčním týmu. Další zmiňovanou výtkou je vnímání rozdílu v přístupu k inspekčním v jednotlivých krajích. Poskytovateli je tento rozdíl vnímán jako nespravedlivý, pochybují o transparentnosti procesu a jeho předvídatelnosti.

¹⁰² MPSV ČR. Vybrané statistické údaje o financování sociálních služeb a příspěvku na péči

- **Důraz na dokumenty** – Pochopitelným požadavkem kontrolního orgánu je dokladovat svá tvrzení na základě objektivních zjištění. U mnohých sociálních služeb se objektivní podklad špatně zajišťuje. Písemný dokument zůstává jedním z mála ověřitelných dokladů. Obavy z papírování (přestože bývají lidem z praxe často na seminářích vyvraceny jako předsudek) se pak na základě zkušenosti s konkrétními inspekcemi posílí. Netřeba zdůrazňovat, že tento dojem spíše vzbudí méně zdatný tým vykonávající inspekci, ale v praxi to nelze vyloučit.

3.1.4 Střednědobé plány sociálních služeb – komunitní plánování

Již od začátku platnosti zákona se vedou diskuse, zda pro obce má zůstat plánování sociálních služeb dobrovolné. Poměrně široce je zastoupen názor, že by mělo být povinné, stejně jako je tomu u krajů. Dokonce byla tato povinnost zmíněna v původním předkládaném návrhu zákona o sociálních službách. V legislativním procesu parlamentu se však tento požadavek vytratil. V novelách zákona o sociálních službách z roku 2011 se tato úprava rovněž neobjevila. Zajisté to může být i nesouhlasným postojem obcí, které nechtějí přijímat nové povinnosti. Je třeba se nejprve zamyslet, k čemu komunitní plány obcí potřebujeme. Obce, které mají zájem komunitně plánovat, tak již činí, dokonce tak v některých případech činily již před účinností zákona o sociálních službách. Na tuto oblast bylo možné získat i finanční prostředky ze zdrojů EU. Na řadě míst byly iniciátory těchto procesů neziskové organizace, které se věnují komunitní práci. Hlavní motiv MPSV a krajů proč mít komunitní plány obcí souvisí s povinnostmi krajů plány rovněž zpracovávat, k čemuž je třeba mít informace.

Ovšem je zde jistá pochybnost, kterou posilují i mé praktické zkušenosti v této oblasti. Úroveň a rozsah zpracování komunitních plánů se značně liší. V některých případech dokonce tematicky dalece přesahují oblast sociálních služeb. Stejně tak se liší i vstupní informace, které jsou do tohoto procesu dodávány. Druhý a ještě vážnější problém je však hodnota celého dokumentu. V praxi se bohužel ukazuje, že na řadě míst se jedná o nerespektovaný dokument a to navzdory jeho oficiálnímu schválení. Komunitní plány mají jakýsi deklaratorní charakter, ale jsou nevyimadatelné. Mám

určitou pochybnost, že jednou z příčin může být i fakt, že politická reprezentace schválí tento dokument jako expertní text, jemuž v zásadě nerozumí, a tím se celý proces vrací na bedra zapojených aktérů. Ti nemají rozhodovací a tím ani realizační kompetence. V praxi to vypadá tak, že něco se napíše do plánu, ale nedodržuje se to, dokonce to ani nepůsobí žádné problémy¹⁰³. Tyto dva faktory, nízká (či spíše různá) kvalita a míra implementace v praxi, podle mého názoru činí komunitní plány na místní úrovni téměř nevyužitelnými pro kraje.

Existuje ještě jeden problém, který je v oblasti kompetencí. Nastavení sítě sociálních služeb je v pravomoci kraje. Využije-li obec metod komunitního plánování a má zájem realizovat např. nové služby, může se dostat do neshody s krajem, který uvedený rozvoj nepodpoří, a pak je otázka jaký má takový proces smysl. Zohledníme-li i to, jaký význam by měl plán, k jehož tvorbě bychom přinutili obce zákonem, je na zvážení, zda na této povinnosti trvat. Jedním z důvodů může být zájem některých organizací čerpat finanční prostředky na realizaci těchto procesů.

Krajské střednědobé plány jsou na tom hůře než ty obecní. Chybí jim faktická znalost, jelikož popisovaných témat je velké množství a území kraje znemožňuje vědět o všem, podklady od obcí mají problematickou relevanci. Oproti tomu se po krajích chce, aby ze zákona tyto dokumenty měly zásadní vliv na podobu sociální sítě. Ve většině krajů tomu tak ovšem není. Mluví se o transformaci, ovšem rozšiřují se velká pobytová zařízení, terénní služby jsou podfinancované a poddimenzované. Našli bychom řadu příkladů, kdy je patrné, že vzniká výrazná dvojkolejnost.

Hlavní a kategorickou příčinu této formálnosti, která se však nedotýká jen oblasti střednědobých plánů (vždyť strategií máme plné šuplíky), **je nízká prestiž sociálních služeb a chybějící respekt k výstupům komunitních plánů ze strany politických orgánů napříč veřejnou správou**. Chřadnoucí proces se pak pozná podle klesajícího zájmu aktérů a šířícími se pochybnostmi o jeho významu.

¹⁰³ Pozn.: Bylo by namístě napsat zde konkrétní příklady, ovšem to neudělám, protože nechci nikoho očernit. Jsem si však vědom řady příkladů, kterými bych svá tvrzení podložil.

Abych už nevypisoval jen negativa, je třeba uznat, že existují místa s dobrou praxí. Z vlastní zkušenosti takto hodnotím např. Jesenicko, kde jsem se setkal se zapáleným přístupem, atmosférou dialogu a zájmu. To je právě i hlavní pozitivum, které komunitní plánování přináší. Otevírají se jím **veřejné diskuse o důležitých, palčivých i kontroverzních tématech**. Tím místní komunita roste a vytváří podmínky pro řešení problémů namísto jejich konzervování. Další nepopiratelnou výhodou je pak opora pro projektovou činnost služeb. Díky zapojení a uvedení v komunitním plánu získává poskytovatel větší **mandát pro realizaci služby**, i když převážně musí být aktivita na něm.

3.1.5 Transformace a deinstitucionalizace pobytových zařízení

Důvodem reformy sociálních služeb byl především stav, s nímž se nešlo spokojit. Tento stav byl posilován dopady totalitního chápání sociálních služeb, ale nelze k němu přistupovat jen jako k důsledku totality. I v evropských zemích na západ od našich hranic, které komunistická minulost nepotkala, se mluví o transformaci pobytových služeb stejně jako u nás. Transformace je pojem široký a často používaný, přesnějším výrazem je i v zemích EU používaná: *„Deinstitucionalizace – proces, ve kterém dochází k proměně instituce jak ve smyslu formalizované struktury pravidel, řádu a filosofie služby, tak ve smyslu sídla (umístění v objektu a komunitě) tak, aby výsledná struktura a provozování služby byly primárně orientovány na potřeby uživatelů a ne potřeby formalizované organizace-instituce. Je jí dosahováno proměnou institucionální péče v péči v „komunitě“.“*¹⁰⁴

Často se mluví také o tzv. humanizaci sociálních služeb, což s tématem deinstitucionalizace souvisí. Humanizace směřuje k individualizaci služby, od péče o klienta směrem k jeho podpoře samostatnosti. Rozvíjí jeho možnosti a formou individuálního plánování pracuje především s vlastní představou klienta a jeho plány.

¹⁰⁴ MPSV ČR. Kritéria transformace, humanizace a deinstitucionalizace vybraných služeb sociální péče. str. 3

V procesu se revidují diagnózy a hledají se zdroje klienta, které ke svým plánům může použít.¹⁰⁵

Hledání takových forem péče, kde si klient může lépe prožít atmosféru svého „doma“ je úkol dlouhodobý a nesmírně těžký. Komplikace nespočívají jen v ekonomické rovině. Obtíže tkví i v zakořeněných předsudcích a v nepochopení. Odpůrci tohoto procesu se mohou stát politici, personál služeb či jejich vedení, rodinní příslušníci ale i široká veřejnost.

V současnosti se realizuje ve třinácti krajích ČR s podporou MPSV řada aktivit transformace velkých pobytových služeb. Pro tuto příležitost je možné využívat zdroje EU,¹⁰⁶ které slouží na investice, metodické vedení i pilotní nastavování služeb. Dosavadní výsledky jsou velmi pozvolné, potěšující však je už fakt, že se proces vytrvale realizuje.

3.1.6 Několik poznámek k financování sociálních služeb

Financování sociálních služeb prodělalo zásadní změny v souvislosti s účinností zákona o sociálních službách. Jednou ze změn byl příspěvek na péči jako nový nemalý zdroj do rozpočtu služeb sociální péče, který tvoří zvýšení příjmů z úhrad uživatelů. Druhou změnou byl přechod financování příspěvkových organizací především krajů na standardní dotační řízení MPSV. Došlo tak ke sloučení dotací pro tuto právní formu (dříve státních organizací financovaných přímo mandatorně ze státního rozpočtu) a pro neziskový sektor, který byl již řadu let financován nenárokovým dotačním

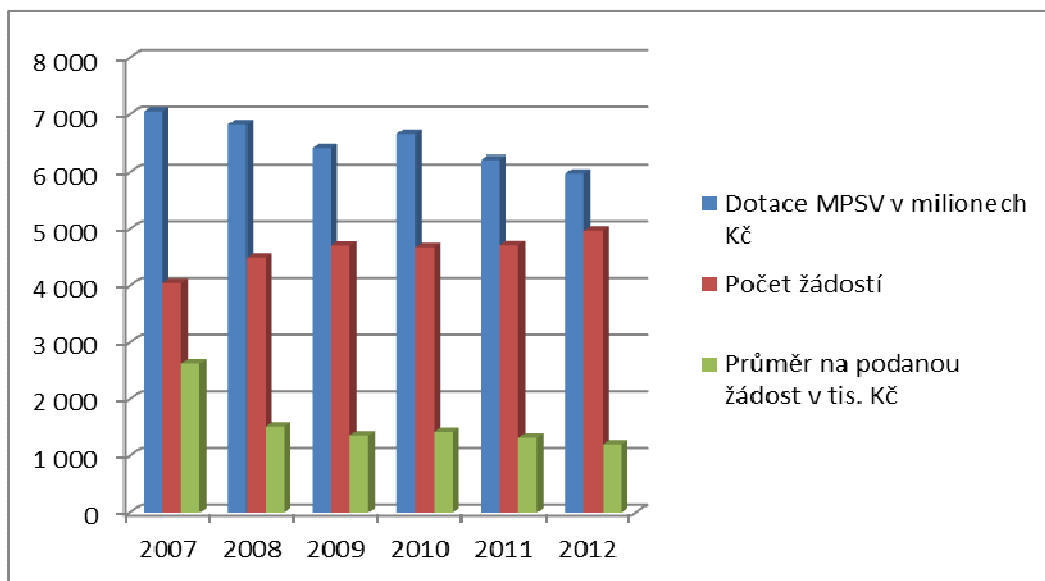
¹⁰⁵ Srov. MPSV ČR. **Koncepce podpory transformace pobytových sociálních služeb v jiné typy sociálních služeb, poskytovaných v přirozené komunitě uživatele a podporující sociální začlenění uživatele do společnosti.**

¹⁰⁶ MPSV ČR. **Zpráva o plnění systémových opatření v oblasti „Koncepce podpory transformace pobytových sociálních služeb v jiné typy sociálních služeb, poskytovaných v přirozené komunitě uživatele a podporující sociální začlenění uživatele do společnosti“ za rok 2010:** „Transformační proces je v letech 2009–2013 prioritně zajišťován prostřednictvím individuálního projektu MPSV „Podpora transformace sociálních služeb“ hrazeného z prostředků Evropského sociálního fondu.“

systemem. Jedná se bezesporu o systémové zrovnoprávnění, byť můžeme mít řadu výhrad k praxi přidělování finančních prostředků.

Dotační systém MPSV tvoří klíčový pilíř pro fungování sociálních služeb. Je až paradoxní, jak špatně se hledají spolehlivá data v této oblasti. Občas dochází k nepřehlednosti, jelikož se v porovnáních pracuje s rozpočty žádostí (což jsou pouhé odhady) a nikoliv s vyúčtováními. Chybí zohlednění systémových zdrojů, jako jsou např. v letech 2009 až do roku 2014 tzv. individuální projekty zaměřené na služby sociální prevence. Nemohu se ubránit dojmu, že relevantní údaje nemají k dispozici ani zástupci veřejné správy, tím méně se k nim mohu dobrat při práci s veřejně dostupnými daty.

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dotace MPSV v milionech Kč	7 049	6 825	6 405	6 658	6 217	5 978
Počet žádostí	4 045	4 497	4 709	4 680	4 713	4 974
Průměr na podanou žádost v tis. Kč	2 628	1 518	1 360	1 422	1 319	1 202

Graf – dotace MPSV pro služby s regionální i celostátní působností v jednotlivých letech.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Data jsem zpracoval z dostupných údajů o výsledcích dotací na webových stránkách MPSV ČR

V příloženém grafu jsem ze zdrojů MPSV vytvořil graf, který popisuje jednak výši prostředků, které byly poskytnuty sociálním službám formou dotačního systému. Druhý sloupeček představuje počet žádostí a v zásadě se kryje s počtem sociálních služeb v ČR a třetí sloupeček ilustruje průměr dotace na jednu podanou žádost. Z grafu je patrné, že dochází k poklesu částky v této oblasti navzdory inflaci, a to o více než jednu miliardu Kč mezi lety 2007 až 2012. Oproti tomu však dochází ke zvyšování počtu žádostí, jelikož sociální síť na řadě míst není zdaleka úplná. Pochopitelně klesá průměr dotací na službu.

Financování sociálních služeb je vícezdrojové (tvořeno je z tržeb od klientů, od zdravotních pojišťoven, z příspěvků a dotací obcí, krajů, ze zdrojů nadací a nadačních fondů, z darů aj.). Složení finančních zdrojů se stále vyvíjí. V roce 2010 byly náklady v celé oblasti okolo 22 miliard Kč. Dotace MPSV z toho tvořily asi 29% a úhrady od uživatelů 45 %. Systém rozdělování finančních prostředků není předvídatelný, dokonce ani nemá jasná pravidla.

Od roku 2009 vstoupily do sociálních služeb ve větší míře veřejné zakázky. Stalo se tak na podnět MPSV v rámci individuálních projektů krajů realizovaných ze zdrojů Evropského sociálního fondu. Bylo jistým záměrem tuto metodu vyzkoušet a pokusit se nastavit parametry služeb tak, aby se o jejich realizaci mohli ucházet zájemci formou veřejné soutěže. Do budoucna je řešení formou veřejných zakázek v souvislosti s volným trhem EU pravděpodobné.

V realizaci této myšlenky spatřuji několik zásadních hrozeb. Ukazuje se, že u řady služeb není veřejná správa schopna nastavit měřitelná kritéria takovým způsobem, aby tvořila věcné a jasné zadání pro vysoutěžení kvalitní služby. Obecně platí, že pobytové služby jsou lépe hodnotitelné po stránce efektivity než služby ambulantní či terénní. Stejně je tomu i u služeb, jejichž úkony mají jasnou definici, než u služeb výrazně individualizovaných a specifických. Může tak vzniknout řada nepřesností a nejasností, které povedou spíše k plýtvání veřejných prostředků. Druhým rizikem je nedostatečně nastavený způsob kontroly a prokazatelnosti služeb. Tento problém je zajisté palčivý i u běžných dotačních modelů, ovšem u veřejných zakázek je

násoben rizikem zájmu o zisk na úkor kvality. Poskytovatelé z řad neziskových organizací realizují své služby na základě poslání a jakkoliv mohou být neefektivní, nevyvádějí finanční prostředky ze systému pryč, protože k tomu nemají nástroje. Vstoupí-li do této oblasti tzv. volný trh, obávám se, že poctivý poskytovatel nebude schopen konkurovat nesolidnímu. Náznaky těchto rizik již na některých místech přinesly zkušenosti z individuálních projektů.¹⁰⁸

Systemu financování sociálních služeb v ČR chybí stabilita, funguje nepředvídatelně, negarantuje zachování funkčního stavu, natož aby počítal s prvky rozvoje. Za klíčový problém můžeme považovat košatou síť služeb různého významu. Neexistuje systém priorit. Není řečeno, které služby jsou pro chod společnosti nezbytné, které můžeme oželeť. Obecně je kompetence tyto věci určit přenesena na kraje v jejich procesu tvorby střednědobého plánu, ovšem praxe ukázala, že toho nejsou schopny. Při rozdělování finančních prostředků ze státního rozpočtu na rok 2011 se ukázalo, že kraje ve většině zcela nepokrytě (když jim byla tato kompetence ponechána) podpořily své služby a situace ostatních poskytovatelů jim byla lhostejná. Některé organizace považují plánovaný a několikrát odsunutý převod kompetencí financování sociálních služeb z MPSV na kraje za dobrou variantu, jiné se jí bojí. Osobně se řadím spíše k odpůrcům svěřením této kompetence krajům, jelikož rizika zneužití kompetencí jsou příliš vysoká a nevyváží je ani bližší znalost místního terénu.

V uvedených podmínkách je pro poskytovatele sociálních služeb (obzvláště pak nestátního) nesmírně těžké pracovat na stabilitě personálního zajištění, strategických plánech rozvoje. Na každoroční nejistotu se nedá zvyknout a atmosféra z ní se zcela přirozeně přenáší do všech aspektů poskytovaných služeb.

¹⁰⁸ **Pokoj a dobro čl. 24** „Věda, kultura, školství, sociální služby, zdravotnictví, ale také železniční a silniční doprava, se sice neobejdou bez kalkulací a rozpočtů, kvantifikace nabídky a poptávky, ale s pouhou ekonomikou zde nevystačíme. ... Není náhodou, že i v zemích, kde se s filosofií deregulace a privatizace začalo, dlouho váhali se zahrnutím těchto sektorů do privatizačních programů. A pokud k tomu – se zpožděním – přece jen došlo, je hodnocení dosažených výsledků často velice nejednoznačné.“

3.2 Shrnutí silných a slabých stránek reformy systému

Dovolím si jisté zjednodušení a pro přehlednost v této části shrnu základní fakta, jak jsem měl příležitost se jich ve své praxi a v nepřeberných setkáních s kolegy dotknout. Celá reforma i to, že běžící procesy nejsou zdaleka ukončeny, obecné shrnutí komplikuje. Následující uvedené aspekty již byly zmíněny na předchozích stranách, zde je jejich shrnutí a komentář.

3.2.1 Silné stránky reformy sociálních služeb

- **Revoluční nastolení změn:** Diskuse o zákonu byly dlouhé, roky se nedařilo dospět k jeho schválení, takže se může zdát, že tento můj postřeh je zcestný. Osobně však vidím revoluční změny od začátku devadesátých let, kdy se k nim postupně přidávalo stále více subjektů na základě dobrovolnosti. Schválení zákona bylo již jakousi pomyslnou tečkou za předcházejícími náročnými procesy. To, co se podařilo prosadit, nepovažuji v žádném případě za samozřejmost a domnívám se, že je to v našich podmínkách velký úspěch.
- **Zaměření na člověka:** Sociální služby nutně zaměřily svou pozornost k podstatě své činnosti, ke svému účelu – k člověku. Je to přirozená reakce. Lidskost je pojem běžný a každý v něm tušíme hodně podobné věci. Rozhodně to není teplota stravy, dokonalá dezinfekce, převazy – aspekty, přes které bylo nazírání člověka v dřívějších dobách zjednodušené. I když jsme na začátku procesu, změna tohoto základního paradigmatu již přináší plody.
- **Zvýraznění role klienta:** Není možné fungovat bez cíle a prvním cílem je klient, jeho dobro. Toto dobro ale není bezbřehé. Vychází z konsensu mezi posláním služby a klientovou potřebou. Klient není podřízen službě a ani si nelze myslet, že služba je podřízena klientovi. Máme si být vědomi partnerské roviny přístupu a tu posilovat. Důležité je, že klient nerozhoduje jen o sobě, ale měl by mít právo rozhodovat i o službě a jejím nastavení vůbec, opět při zachování shody s posláním.

- Navození dialogu o hodnotách: Hodnoty se staly nosným obsahem práce služeb, bez jejich promýšlení a následné realizace mají potíže s kvalitou.
- Posílení prestiže pozice sociálních pracovníků: Jednoznačným nastavením kvalifikačních požadavků přestalo být možné, aby byl sociálním pracovníkem doslova kdokoliv, což mělo dříve fatální důsledky na úroveň oboru. Zdaleka nelze mluvit o respektované profesi, avšak nastavené rámce se budou zajisté na rozvoji respektu podílet v budoucnu.
- Sílící rozměr spolupráce poskytovatelů v důsledku komunitního plánování: Poskytovatelé služeb s dalšími aktéry se začali setkávat, vznikly platformy pro diskusi o rozvoji. Navzdory riziku formálnosti jsou to lidské vztahy a prostor pro reflexi, co posouvá celou oblast kupředu.
- Větší transparentnost a nastavený systém kontroly: Od služeb se očekává transparentnost vůči klientům, úřadům, dárcům i široké veřejnosti. To má očistný vliv, jelikož to motivuje k nápravě chyb. Inspekce jsou navzdory všem komplikacím nástrojem pro posouzení kvality a mají k tomu oficiální zákonný mandát. Otázkou zůstává, jak bude vypadat jejich další realizace.
- Důraz na kvalitu: Kvalita již není nějaký nejasný, akcidentální pojem. Je dána zákonnými normami a navíc má dynamický charakter, je třeba k ní stále směřovat.

3.2.2 Slabé stránky reformy sociálních služeb

- Složitost a formálnost některých přístupů ke kvalitě: Plošné povinnosti přinášejí riziko plošného plnění. K formálnosti přispívá zajisté i nastavení některých procesů, chaos v terminologii, ve ztrátě smyslu některých činností.
- Nestabilita financování: Je současně nestabilitou služby. Její dopady jsou každému jasné, přesto je politicky pohodlnější tento systém neřešit.
- Nejasně vnímaná role inspekcí: Minimálně v polovině případů se setkávám se zpětnou vazbou od inspektovaných poskytovatelů, kteří vnímají přístup

některého z inspektorů jako arogantní či tendenční. Většinou to má pak dopad na celé týmy a jejich přístup k modelu kvality, který reprezentuje zákonnou úpravu. Chybí také provázanost mezi kvalitou a financováním. V praxi se může zdát, že je v zásadě jedno, jak poskytovatel inspekcí projde, protože to nikoho nezajímá a s výsledky se pracuje nejasně.

- Soupeřivá atmosféra mezi MPSV a kraji: Politická konstelace v posledních dvou volebních obdobích na celostátní a krajské úrovni byla takřikajíc protikladná. Tato realita se dotýká sociálních služeb velmi často. Dokonce jsou poskytovatelům předávány informace o „nevhodném postupu“ druhé strany ze strany MPSV i krajů. Taková atmosféra, kdy jsou navíc kraje poskytovateli majoritního podílu služeb, je destruktivní, ač je v řadě aspektů pochopitelná. Model nastavený zákonem a vycházející z analýz zmiňovaného česko-britského projektu počítá se spoluprací těchto segmentů veřejné moci, kontroverze narušují celý systém. Přidáme-li k tomu obtížnou pozici obcí na tomto poli, můžeme v těchto politických nastaveních spatřovat základní limit funkčnosti systému.
- Rozpor strategií a politické praxe: Jak již bylo zmíněno u komunitního plánování, existuje rozpor mezi deklarovanou (a politicky schválenou) strategií a praktickou činností. V projevu konkrétního politika můžeme slyšet o nutnosti transformace a nutnosti zvyšování kvality a poté ten samý člověk prosazuje budování velkých ústavních forem služby. Tyto, ne zcela výjimečné zkušenosti, svědčí o netransparentnosti a nekonceptnosti politických procesů v oblasti sociálních služeb. Už díky obrovskému objemu financí je to praxe nežádoucí.
- Rozpor mezi evropským důrazem na trh práce a praxí sociálních služeb: Zdroje z evropských fondů vázané na priority EU oprávněně staví na udržitelném rozvoji, směřují k integraci a to především skrze zaměstnanost. Sociální služby i v souvislosti s vývojem na trhu práce mají vážné problémy takovou integraci realizovat. V praktickém naplňování je navíc řada demotivujících prvků, kvůli nimž je pracovní uplatnění konkrétních klientů (např. zadlužených, psychicky či zdravotně hendikepovaných) velmi špatně realizovatelné. S využíváním těchto zdrojů

na úrovni celé ČR dochází k určité formálnosti, prostředky jsou převáděny do provozních zdrojů sociálních služeb (např. zmiňované individuální projekty) a nemají systémový integrační dopad. Podmínky vázané na zdroje mnohdy nedávají poskytovatelům na výběr a manévrují je do nucených nastavení služeb, tu více tu méně kontroverzním způsobem. Čím větší je rozpor mezi realitou a deklarovaným ideálem, tím větší vzniká destruktivní tlak na identitu služby.

3.3 Reflexe vývoje poskytování sociálních služeb odbornou veřejností - výzkum

Pohybujeme se na poli plném lidských zkušeností, které je velmi živé. Přes intenzivní snahu se bohužel probíráme množstvím názorů a subjektivních hodnocení. Že by tomu tak nebylo, mě nepřesvědčily ani dostupné publikované texty, které vývoj v sociálních službách reflektují, ač se snaží předstírat opak. Východiska, ze kterých člověk do této oblasti vstupuje, jsou v jeho dalším působení nepřehlédnutelná. Kromě bytostně lidského rozměru může být na vině i zatížení aktuálností procesů, které se stále v oblasti sociálních služeb dějí a ti, kteří je komentují, jsou současně jejich aktéry.

Vážím si názoru řady lidí z oboru sociálních služeb, a proto jsem se rozhodl použít jako vhodný nástroj pro rozpracování tématu této práce výzkum zaměřený právě na názory odborníků. Spíše než o větší počet mi šlo o respondenty - osoby se zkušenostmi a schopností reflexe hodnot. Hledal jsem způsob, jak témata formulovat do otázek, které budou vypovídající a současně srozumitelné kolegům z různých oblastí sociálních služeb navíc bez nutnosti nějakého teologického předporozumění. Výstupy z výzkumu nemají ambici téma vyčerpávajícím způsobem uchopit, ale mají být spíše inspirací pro kladení otázek. Role získaných dat v této práci je podpůrná, přesto však nezastupitelná.

3.3.1 Metodika výzkumu

3.3.1.1 Výběrový soubor

Zkoumaný soubor tvoří 45 respondentů. Vzhledem k tomu, že při jejich získávání nebyly použity techniky náhodného (pravděpodobnostního) výběru, nejde o soubor reprezentativní. Výsledky výzkumu proto vypovídají pouze o názorech a postojích respondentů, kteří se výzkumu zúčastnili. Osoby, které se zapojily do výzkumu, byly získány formou účelového výběru. Cílovou skupinou výzkumu tvořili pracovníci organizací poskytujících sociální služby a pracovníci orgánů veřejné správy

zabývající se touto problematikou. Osloveni byli vybraní pracovníci těchto organizací (často zástupci vedení sociálních služeb). Záměrem výběru bylo zkontaktovat osoby, které mají praktické zkušenosti a mohou se kvalifikovaně vyjádřit k problematice hodnot v sociálních službách. Většina respondentů byla požádána o předání dotazníku (dle svého uvážení) dalším osobám náležícím do cílové skupiny, které byly ochotny se do výzkumu zapojit. Výzkum nezjišťoval, odkud respondenti jsou. S ohledem na pravděpodobné rozšíření se dá předpokládat, že většina respondentů byla ze střední Moravy.

3.3.1.2 Způsob sběru dat a jejich zpracování

V rámci výzkumu byla použita technika dotazníku. Dotazník byl vytvořen ve formuláři internetové aplikace Google drive, který obsahuje volně použitelný model určený k tvorbě dotazníků přístupných přes webové rozhraní. V první fázi administrace byly odkazy na dotazník v e-mailu rozeslány respondentům, kteří byli současně požádáni, aby dále oslovili dle svého uvážení a možností pracovníky v organizacích poskytujících sociální služby či ve veřejné správě. E-maily byly zasílány jako individuální osobní žádosti. Administrace dotazníku probíhala v srpnu a na začátku září 2013. Návrh návratnosti dotazníků s ohledem na způsob sběru není možné doložit.

Aplikace použitá k vyplňování dotazníků generuje výstup použitelný pro formát programu Excel (Microsoft office). V něm byla data následně filtrována a analyzována. Tento program současně posloužil k vytvoření grafů.

3.3.2 Hypotézy výzkumu a operacionalizace

a) Pracovníci v sociální oblasti jsou si vědomi změn na poli sociálních služeb a reflektují tyto změny jako pozitivní.

Postoje dotazovaných ke změnám v oblasti sociálních služeb byly v rámci výzkumu ověřovány otázkami týkajícími se samotné reflexe, zda ke změnám v této oblasti v posledních 10 letech došlo a zda jsou tyto změny respondenty vnímány jako pozitivní. Další sada otázek, která sloužila jako podklad pro ověření hypotézy, byla

spojena se snahou zjistit, jak často jsou dle názoru respondentů v současné praxi sociálních služeb uplatňovány vymezené hodnoty indikující pozitivní trendy v poskytování sociálních služeb. Jednalo se o tyto hodnoty: respekt k člověku, důstojné zacházení, lidskost, partnerský (rovný) přístup, možnost rozhodovat o sobě, zapojení do rozhodování o službě, podpora samostatnosti, transparentnost, spravedlnost, odbornost, přívětivost, začleňování do společnosti.

Doplňujícími indikátory reflexe změn v oblasti sociálních služeb byla otázka týkající se na názor respondentů na vývoj dostupnosti služeb v posledních deseti letech. Pro úplnost byla respondentům položena i otázka po míře pozornosti a respektu věnované sociálním službám v současné společnosti.

b) Pracovníci v sociální oblasti jsou si vědomi souvislosti pozitivních hodnot uplatňovaných v praxi sociálních služeb s jejími křesťanskými kořeny.

V průběhu dotazování bylo nejprve zjišťováno, zda vnímají respondenti souvislost mezi současným hodnotovým zaměřením naší (evropské) společnosti a jejími křesťanskými kořeny. Blíže pak byli dotazováni na míru souvislosti konkrétních výše vymezených hodnot s křesťanstvím.

c) Pracovníci v sociální oblasti s určitými výhradami považují zvolené nástroje na poli sociálních služeb (inspekce, registrace, komunitní plánování) za funkční.

Tuto hypotézu ověřovaly v dotazníku otázky, zda registrace sociálních služeb a inspekce kvality sociálních služeb dle názoru respondentů přispěly ke zvýšení transparentnosti a kvality služeb. Bylo také zjišťováno, zda dotazovaní považují komunitní plánování za užitečné a funkční. U těchto otázek měli respondenti možnost se obsáhleji vyjádřit v poznámkách.

3.3.3 Výsledky výzkumu

3.3.3.1 Základní charakteristiky souboru

Výzkumu se zúčastnilo 45 respondentů, z toho bylo 24% mužů a 76% žen. 16% tvořili lidé mladší 26 let, 60% dotázaných spadalo do věkové kategorie 27-45 let a 24% respondentů bylo ve věku 45-65 let. Rozvrstvení respondentů dle pracovní pozice bylo sledováno v pěti kategoriích: 1. sociální pracovník, 2. pracovník v sociálních službách, 3. jiný odborník v přímé péči, 4. vedoucí, 5. jiné (úředník, metodik). Kromě třetí uvedené kategorie, která nebyla v souboru zastoupena, byly ostatní čtyři kategorie reprezentovány v podobném poměru (okolo 25%). V oblasti sociální péče pracovalo 33% dotázaných, sociální prevence 38%, odborného sociálního poradenství 2% (jeden respondent) a 27% respondentů se zařadilo do kategorie „jiné“. Z hlediska délky praxe bylo nejvíce respondentů ve skupině pracovníků zaměstnaných v oblasti sociálních služeb více než 10 let (39%). 5-10 let pracovalo v sociálních službách 32% dotázaných, 2-5 let 18% účastníků výzkumu a méně než 2 roky pouhých 11% dotázaných.

V souboru bylo 58% věřících a 42% nevěřících¹⁰⁹. Rozlišení dle religiozity je důležité pro účely následného zpracování výstupů, protože může mít nemalý vliv na hodnocení souvislosti hodnot uplatňovaných v sociálních službách s křesťanstvím. Ve výzkumném souboru je prokazatelně vyšší zastoupení věřících, než jaké bychom mohli očekávat s ohledem na obecné údaje o religiozitě v našich podmínkách. Důvod tohoto zvýšeného počtu spatřuji v následujících faktech:

- Zaměření dotazníku mohlo odrazovat potenciální respondenty, kteří se nepovažují za věřící, ti pak dotazník nevyplnili.
- Nad rámec výzkumu a zcela hypoteticky chci uvést jako možnou příčinu i skutečnost, že sociální služby sdružují lidi, kteří mají ke křesťanství blízko. Větší

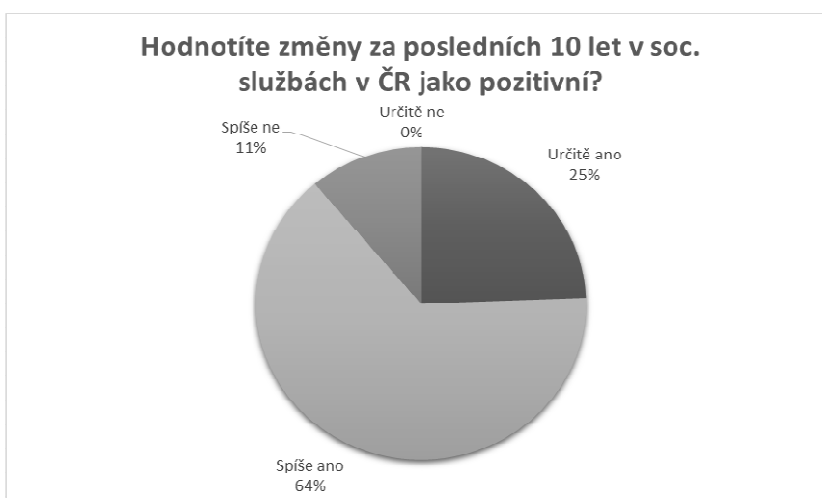
¹⁰⁹ Religiozita byla indikována dvěma otázkami (viz příloha otázky č. 13. a 14.) Za věřící byli pro účely tohoto výzkumu považováni respondenti, kteří odpověděli kladně na obě otázky.

zastoupení věřících v této sféře se mohlo odrazit na zastoupení mezi respondenty.¹¹⁰

- Ochota označit se za věřícího mohla být podpořena i formulací otázek a zaměřením dotazníku. Tento aspekt mohl křesťanskou identifikaci podporovat.

3.3.3.2 Reflexe změn v oblasti sociálních služeb

Odrasovým můstkem pro hodnocení proběhlé reformy sociálních služeb byla především otázka, zda se respondenti domnívají, že v posledních 10 letech došlo k zásadním změnám na poli soc. služeb. Až na dva respondenty si všichni myslí, že k zásadním změnám došlo. Celých 71% zvolilo variantu „určitě ano“ a 24% „spíše ano“. Vložený graf nám ukazuje, zda respondenti považují tyto změny za pozitivní. Odpovědi potvrzují naši hypotézu a), protože jen 11% dotázaných si volilo na otázku, zda jsou proběhlé změny pozitivní, variantu „spíše ne“. 89% je tedy hodnotí kladně, ač si většinou volili mírnější variantu „spíše ano“.

Dalším krokem k posouzení oblasti vývoje v sociálních službách byla otázka zaměřená na názor, jak jsou uplatňovány v praxi vymezené hodnoty, které byly uvedeny výše. Tyto hodnoty jsem vybral především z terminologie sociálních služeb.

¹¹⁰ Přestože pracuji v Charitě, z důvodu neutrálnějšího zastoupení respondentů jsem dotazník v charitních organizacích rozšiřoval velmi omezeně a respondenty jsem hledal více v mimo charitní sféru.

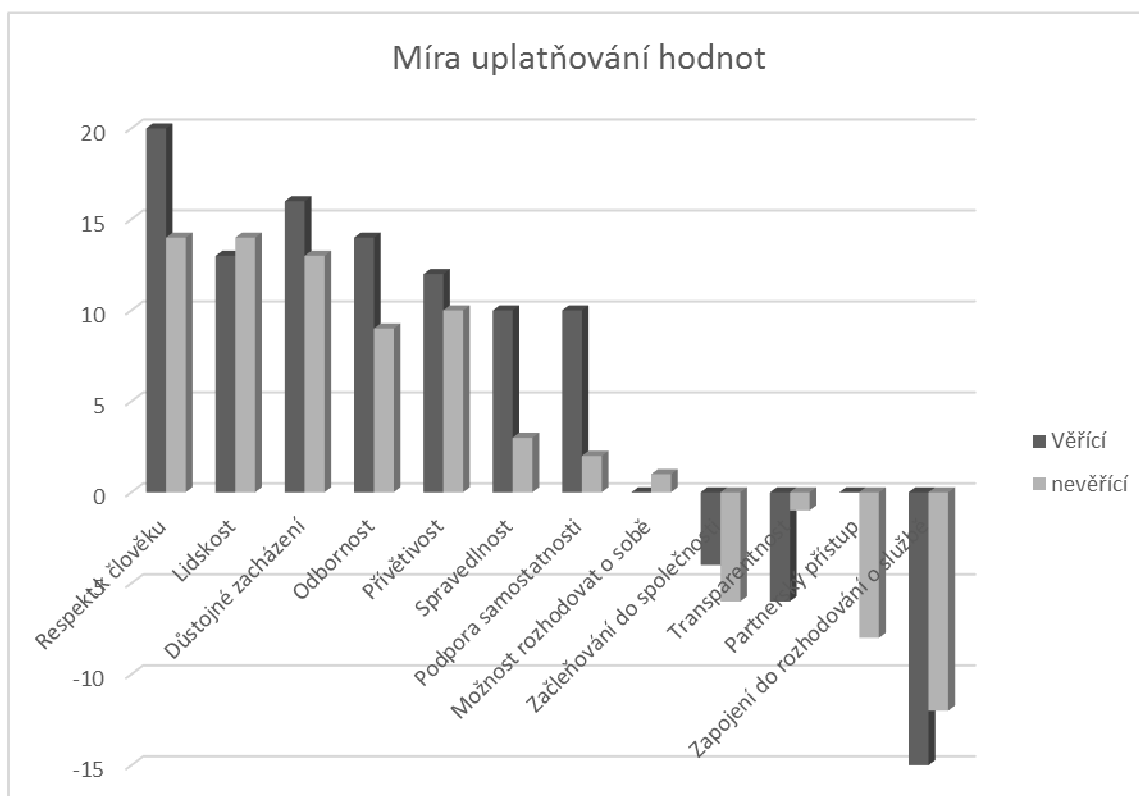
Záměrně jsem nechtěl pracovat s pojmy z KSN, které by ve svém důsledku mohly působit matoucím dojmem. V otázce, zda jsou podle nich tyto hodnoty uplatňovány v praxi, si respondenti mohli vybrat z variant: 1. určitě ano, 2. spíše ano, 3. určitě ne, 4. spíše ne. Pro účely přehledného zpracování jsem vytvořil tabulku, v níž jsou seřazeny hodnoty dle míry uplatňování v praxi. Nahoře v tabulce jsou ty hodnoty, které jsou dle respondentů v praxi nejčastěji uplatňované. Seřazení je určeno počtem souhlasných odpovědí, od nichž jsou odečteny odpovědi záporné¹¹¹. Hodnoty s celkovým záporným skóre jsou uvedeny kurzívou.

Jak hodnotí respondenti uplatňování hodnot:

	Hodnocení všech respondentů	Hodnocení věřících	Hodnocení nevěřících
1.	Respekt k člověku	Respekt k člověku	Respekt k člověku
2.	Důstojné zacházení	Důstojné zacházení	Lidskost
3.	Lidskost	Odbornost	Důstojné zacházení
4.	Odbornost	Lidskost	Přívětivost
5.	Přívětivost	Přívětivost	Odbornost
6.	Spravedlnost	Spravedlnost	Spravedlnost
7.	Podpora samostatnosti	Podpora samostatnosti	Podpora samostatnosti
8.	Možnost rozhodovat o sobě	<i>Možnost rozhodovat o sobě</i>	Možnost rozhodovat o sobě
9.	<i>Transparentnost</i>	<i>Partnerský přístup</i>	<i>Transparentnost</i>
10.	<i>Partnerský přístup</i>	<i>Začleňování do společnosti</i>	<i>Začleňování do společnosti</i>
11.	<i>Začleňování do společnosti</i>	<i>Transparentnost</i>	<i>Partnerský přístup</i>
12.	<i>Zapojení do rozhodování o službě</i>	<i>Zapojení do rozhodování o službě</i>	<i>Zapojení do rozhodování o službě</i>

Uvedená tabulka zřetelně ukazuje, že mezi aplikované hodnoty jsou řazeny takové jako respekt k člověku, lidskost, důstojné zacházení. Vnímání těchto hodnot je téměř shodně posuzováno jak věřícími tak nevěřícími respondenty. Ve výsledcích není patrný větší rozdíl. Pro přehled přikládám graf.

¹¹¹ Odpovědi k jednotlivým hodnotám byly seřazeny na základě číselného výpočtu: „určitě ano“ 2 body, „spíše ano“ 1 bod; „Spíše ne“ -1 bod a „Určitě ne“ -2 body

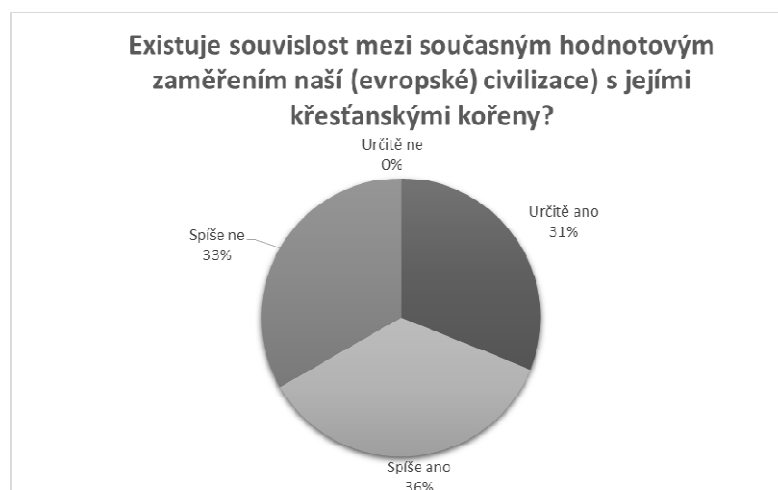

O vývoji dostupnosti sociálních služeb si respondenti myslí v plných 96%, že se zlepšila (Na otázku, zda se v posledních 10 letech dostupnost zlepšila, 39% odpovědělo možností „určitě ano“ a 57% „spíše ano“). Tento výsledek je překvapivě pozitivní.

3.3.3.3 Reflexe souvislosti hodnot v sociálních službách s křesťanskými kořeny současné civilizace

Na obecnou otázku po souvislosti mezi současným hodnotovým zaměřením naší civilizace s jejími křesťanskými kořeny odpovídali respondenti ve dvou třetinách kladně. Jedna třetina tuto souvislost spíše nespatřuje.¹¹²

¹¹² Je zajímavé, že se příliš neliší odpovědi na tuto otázku u věřících a nevěřících respondentů (dokonce u věřících respondentů bylo odpovědí „spíše ne“ o něco málo více). U některých věřících respondentů byl reflektován rozpor mezi současným hodnotovým vymezením a křesťanskými kořeny. Tyto odpovědi komentují jakousi ztrátu kontinuity. Citují: „...dnešní společnost se staví - je vtažena - do pozice vzdorokřesťanství. Kolem sebe vidím jen torza lidskosti, respektu k člověku, přívětivosti...“; „odpovídám spíše ano, ale myslím, že jsem naivní optimista, že ve skutečnosti je většina společnosti

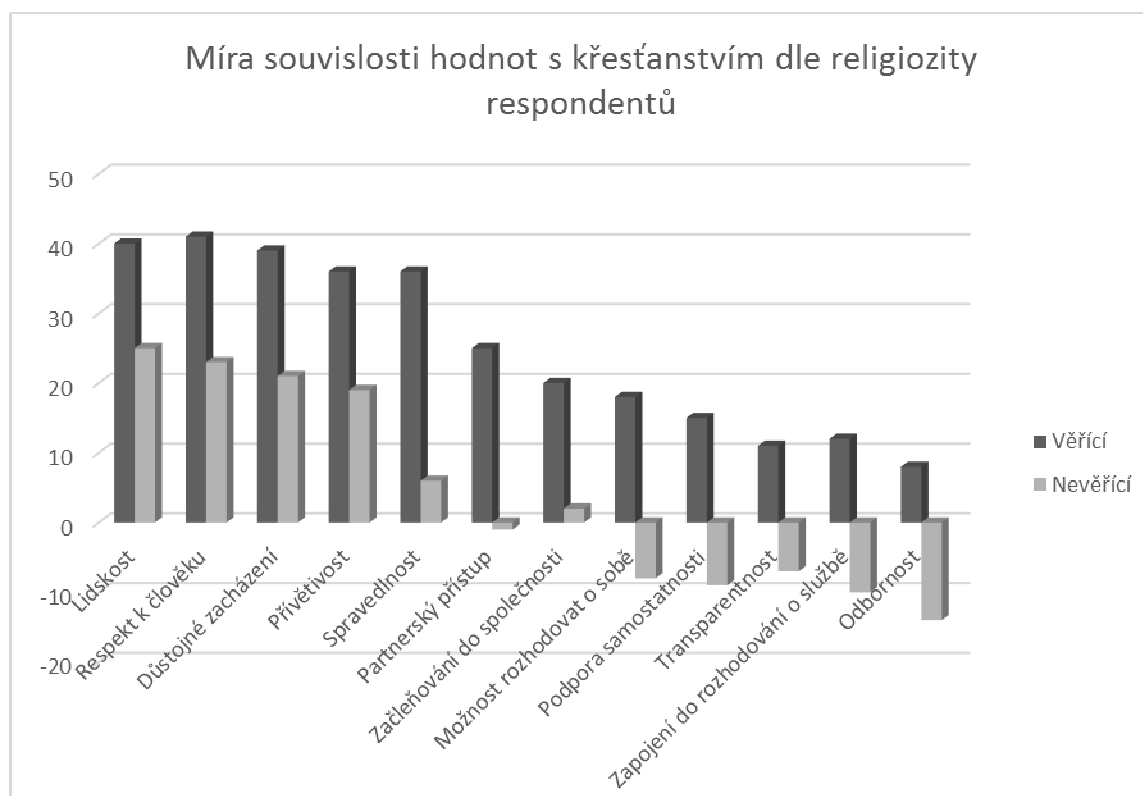

Velmi důležité je pro účely této práce porovnání souvislosti konkrétně vymezených hodnot s křesťanskými kořeny naší civilizace. Rozdělení respondentů na věřící a nevěřící v tomto bodě mělo svůj význam. V příložené tabulce jsou opět hodnoty seřazeny, tentokrát z pohledu zmiňované souvislosti s křesťanstvím. Přestože se v tabulce příliš neliší seřazení věřících a nevěřících respondentů, rozdíl více vyvstane v níže vloženém grafu. Nevěřící respondenti podstatně více používali záporná vyjádření a tedy míra souvislosti, kterou vnímají byla v hromadném součtu nezřídka negativní (což se u věřících respondentů nestalo ani v jednom případě).

"někde jinde", přesto doufám, že ty křesťanské kořeny nikdo nikdy nemůže zničit a že se k nim lidé začnou vracet."; „...souvislosti se ztrácí v "bez-hodnotné" virtuální realitě, která postrádá jakékoliv kořeny."

Míra souvislosti zkoumaných hodnot s křesťanstvím¹¹³

	Míra souvislosti	Souvislost dle věřících	Souvislost dle nevěřících
1.	Lidskost	Respekt k člověku	Lidskost
2.	Respekt k člověku	Lidskost	Respekt k člověku
3.	Důstojné zacházení	Důstojné zacházení	Důstojné zacházení
4.	Přívětivost	Přívětivost	Přívětivost
5.	Spravedlnost	Spravedlnost	Spravedlnost
6.	Partnerský přístup	Partnerský přístup	Začleňování do společnosti
7.	Začleňování do společnosti	Začleňování do společnosti	Partnerský přístup
8.	Možnost rozhodovat o sobě	Možnost rozhodovat o sobě	Transparentnost
9.	Podpora samostatnosti	Podpora samostatnosti	Možnost rozhodovat o sobě
10.	Transparentnost	Zapojení do rozhodování o službě	Podpora samostatnosti
11.	Zapojení do rozhodování o službě	Transparentnost	Zapojení do rozhodování o službě
12.	Odbornost	Odbornost	Odbornost

¹¹³ Způsob výpočtu je stejný jako při „uplatňování hodnot“ v předešlé podkapitole.

Základní zjištění z předloženého porovnání jsou tato:

- Bez ohledu na religiozitu respondentů existuje vnímaná souvislost mezi křesťanstvím a těmito hodnotami: lidskost, respekt k člověku, důstojné zacházení, přívětivost a snad i spravedlnost
- Souvislost ostatních zkoumaných hodnot¹¹⁴ s křesťanstvím není u nevěřících spatřována, věřící ji sice spatřují, ale pokles na škále je znatelný
- Velmi zajímavé zjištění se nám ukazuje při porovnání oblasti „uplatňovaných hodnot“ a „hodnot souvisejících s křesťanstvím“. První pětice hodnot je až na jednu výjimku totožná. Tou výjimkou je odbornost, která navzdory svému vyššímu hodnocení při praktickém uplatňování ve vztahu ke křesťanství pádá až na sám konec škály.
- Shoda mezi oběma oblastmi je natolik významná, že z ní vyvozují následující tvrzení: **Lidskost, respekt k člověku, důstojné zacházení, přívětivost a snad i spravedlnost patří mezi hodnoty, u nichž existuje reflektovaná vazba na křesťanské kořeny naší civilizace. Současně jsou tyto hodnoty vnímány respondenty jako uplatňované v praxi sociálních služeb. Z uvedených dvou tvrzení vyplývá, že hodnoty aplikované při reformě sociálních služeb jsou hodnotami křesťanskými a dokonce je takto reflektuje i odborná veřejnost.**
- Na druhé straně existuje oblast hodnot podceněných či nereflektovaných. Často se dotýkají oblasti svobody. Souvislost s křesťanstvím je u nich vnímaná marginálně.

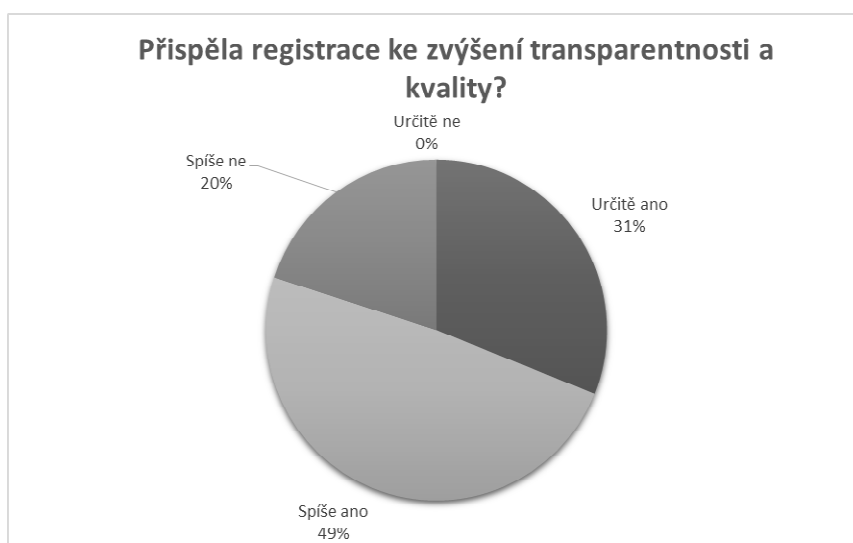
3.3.3.4 Reflexe funkčnosti zvolených nástrojů reformy

V závěrečné části výzkumu jsem se zaměřil na tři pilíře reformy sociálních služeb. Jsou jimi registrace, inspekce a komunitní plánování sociálních služeb. Zajisté by bylo

¹¹⁴ Transparentnost, partnerský přístup, možnost rozhodovat o sobě, podpora samostatnosti, začleňování do společnosti, zapojení do rozhodování o službě, odbornost.

možné zvolit i další praktické nástroje, jimiž se reforma vepsala do praxe, avšak abych dotazník nekomplikoval, zaměřil jsem se pouze na tyto tři základní. Očekával jsem veskrze pozitivní výsledky, ač se v praxi často setkáváme s řadou výhrad ke všem třem těmto pilířům.

Registrace sociálních služeb je přijímána respondenty pozitivně. 80% z nich se domnívá, že přispěla ke zvýšení transparentnosti a kvality. Rozložení odpovědí je uvedeno v přiloženém grafu.

Nejčastějšími výhradami uváděnými v textu byl formalismus procesu, zvýšení administrativy poskytovatelů, byrokratický přístup, rozdílnost nastavení v krajích. Zmiňované ocenění hovořilo o nástroji pro sebereflexi, který vede poskytovatele k tomu, aby se zamysleli.¹¹⁵

¹¹⁵ Z poznámek respondentů k tématu registrací vybírám některé: „...na papíře může vypadat služba velmi dobře, v praxi to ale může být jinak ...“; „Registrace služeb, tak jak nyní probíhá, je spíše formální akt. Nevypovídá nic o dobrém nastavení služby (personálně, VZ, metodika, aj.) ani o transparentnosti...“; „Rozhodně to je zlepšení a zkvalitnění služby, průkaznosti i transparentnosti. Samozřejmě vše se dá zneužít a děje se i tohle. Záleží na lidech a duchu, který je spojuje. Potom administrativní je vítaná jako nástroj sebereflexe a vývoje, jež posouvá vpřed.“; „Systém lze různými cestami doposud obcházet a systém inklinuje pouze k administrativnímu dokladování různých skutečností, které přímo nemusí ovlivnit zvýšení kvality služby.“

Stejná otázka byla respondentům položena i směrem k inspekci kvality poskytování sociálních služeb. Výsledek byl v součtu lehce pozitivnější, avšak více respondentů volilo umírněnější hodnocení „spíše ano“.

Mezi slovními hodnoceními dominuje kritika formalismu, hodnocení „papírů“, nerovného přístupu, případně ztráta smyslu. V řadě komentářů byla patrná jistá ambivalence, která svědčí o tom, že inspekce nebyly respondenty považovány za pozitivní nebo negativní.¹¹⁶

Postoj respondentů ke komunitnímu plánování byl následující:

1. Ti, kteří se ho neúčastnili, ho v 80% považovali za užitečné a funkční.
2. Oproti tomu zapojení respondenti již takovým optimismem nehýřili. Spokojeno jich bylo jen 47%, zbylých 53% jich o užitečnosti a funkčnosti pochybuje.

¹¹⁶ Z komentářů respondentů k inspekcím vybírám následující: „je rozdíl v posuzování NNO a příspěvkovek“; „Původně velmi dobrá myšlenka, ale v současné době ne zcela jednoznačně uchopená ... Z podpory se stala restrikce... V současné době mi chybí jasné definování podstaty inspekci kvality - co je cílem ...?“, „Zvýšila se administrativa a to hodně. Na druhou stranu nutí poskytovatele ke kvalitě, jelikož kritéria inspekce jsou nastavena vcelku vhodně.“ „není jednotný systém hodnocení, je to velmi subjektivní...“; „Základní problém inspekcí spatřuji v jejich příliš velké subjektivitě. Domnívám se, že to pak limituje jejich přínos, byť základní idea je dobrá.“

4. Dokumenty katolické sociální nauky dotýkající se sociálních služeb

Předchozí část práce se plně věnovala sociálním službám. Obecné vymezení základních pojmů, trendů ve vývoji i jeho hodnocení měly za úkol vytvořit materii, která nám slouží jako podklad pro porovnání. Následující řádky nás přiblíží k vymezení tématu KSN, na jehož základě závěrečné porovnání provedeme.

Rozhodl jsem se tuto oblast popsat ze dvou úhlů pohledu. Jedním je v této kapitole obsažená reflexe dokumentů souvisejících s KSN a druhým je samotný rozbor jádra KSN především na podkladu Kompendia v kapitole následující.

Velkou část této předkládané kapitoly bude tvořit reflexe sociálních encyklik. Jsem si vědom určité nesouvislosti mezi reflektovanými encyklikami a praxí sociálních služeb. Jelikož se však jedná o materiál, který jediný souhrnně (byť latentně) obsahuje nezbytná vymezení, záměrně jsem se rozhodl pracovat s ním jako se základním zdrojem KSN. Pohled na encykliky jako celek, kontext a propojenost mi poskytly pohled, který jsem nechtěl pominout. Fakt, že zaměření těchto dokumentů je směřováno k makrospolečenským a politickým jevům více než poskytování pomoci nepopírám. Souvislosti, které zdůrazňuji, jsou snahou o reflexi aktuálního stavu sociálních služeb v ČR na pozadí těchto, značně širěji myšlených textů. S tím souvisí i selekce pouze určitých témat. Nekladu si za cíl vyčerpát a popsat vše, co bychom ze sociálních encyklik mohli pro tuto oblast načerpat. Vždyť širší materiálu obsaženého v encyklikách může být každým dalším přečtením a promyšlením opět větší.

Samostatnou hodnotu má encyklika DCE. Těžko ji můžeme vsunout do řady všech předchozích sociálních encyklik. Encykliky Benedikta XVI. k tématu náleží, ale jejich kategorizace je složitější. Každopádně přinášejí do našeho tématu zcela novou dimenzi.

Praktickou a konkrétnější podobu mají myšlenky dokumentu Pokoj a dobro vydaného ČBK. Tato reálně pesimistická reflexe vývoje naší společnosti v 90. letech 20.

století je třináct let od svého vydání zajímavým podnětem k zamyšlení. Obdobně se ale i tento dokument profiluje spíše do roviny makrospolečenské a politické.

V závěru čtvrté kapitoly se budeme věnovat dokumentu, který má mnohem větší potenciál propojení obou sfér. Je jím Kodex CHČR. Sám je vlastně aplikací hodnot a zásad prezentovaných v církevním prostředí do praxe. V závěru kapitoly jsem se rozhodl využít jeho obsah k porovnání s dimenzí sociálních služeb. Pro paralelní prozkoumání souvislostí mezi sekulární a církevní hodnotovou sférou nám poslouží jako protějšek Kodexu Charity Etický kodex sociálních pracovníků ČR.

4.1 Sociální encykliky vydané v letech 1891 - 1991

Sociální encykliky se drží častěji velkých společenských témat. Sociální služby se setkávají oproti tomu především s konkrétními situacemi lidí. Dva koncepty – 1. koncept spravedlnosti, který zastupují sociální encykliky a 2. koncept akcentující lásku realizovaný pomocí druhým (Charitou), v němž můžeme vidět souvislost se sociálními službami, jsou v částečném střetu. Především v počátku se v sociálních encyklikách jasně vymezuje potřeba pojmenovat nepořádek v ekonomické a pracovní oblasti, což přímá pomoc sama o sobě nevyřeší, jelikož nedostačuje na řešení příčin.¹¹⁷

Zmíním se zde o těch myšlenkách, které resonují s praktickými tématy, bez ambice, že se tato kapitola stane něčím více než krátkou reflexí k vybraným pasážím a tématům z košatého výběru pestrých úvah sociálních encyklik.

4.1.1 První encyklika definující postoje k sociálnímu uspořádání – *Rerum novarum*

Důležité principy, které mají dopad na celou společnost, má církev vždy k dispozici. V historii však tyto hodnoty uvádí do praxe s různou intenzitou (nebo k jejich uvádění alespoň vybízí zodpovědné aktéry). V polovině 19. století kulminovaly problémy sociálně politického vývoje, které můžeme spatřovat v dramatické třídní disproporcii skupin lidí – pouhé pracovní síly a skupiny majetných. Vydání encykliky **Rerum novarum** v roce 1891 lze právem chápat jako obrovský zlom. Je třeba uznat, že se církev ozvala poměrně pozdě¹¹⁸, tj. v době, kdy už byla situace neudržitelná. Navíc přijetí a prosazování první sociální encykliky *Rerum novarum* nebylo nikterak přesvědčivé¹¹⁹, ale nová epocha, která přinesla i zcela nové sebepojetí církve v sociální

¹¹⁷ Srov. Doležel, J. *Církevní sociální práce na pozadí encykliky Deus caritas est.* Str. 56

¹¹⁸ *Deus caritas est.* čl. 27 „Je povinností přiznat, že představitelé církve si jen poznenáhlu uvědomovali, že otázka spravedlivého uspořádání společnosti byla položena jiným způsobem.“

¹¹⁹ *Sociální encykliky (1891-1991) – předmluva k Rerum novarum* str. 22

oblasti, byla zahájena. Právem se řada následných dokumentů k první sociální encyklice vztahuje.

Na první pohled je tato encyklika pro účely této práce málo použitelná, protože se věnuje globálním skutečnostem a oblasti sociálních služeb se téměř nedotýká. Nalézáme v ní však řadu bodů, které vypovídají o člověku a jeho hodnotě. Tyto ideje se pak dotýkají i tématu sociálních služeb, stejně jako řady dalších činností ve vztahu k člověku a jeho životu. Encyklika je o člověku, pro člověka. Autentickým způsobem hovoří o **důstojnosti** v její plné transcendenci. Ve vztahu k hmotnému majetku má člověk vztah jako každý jiný tvor, aby zajistil sám sebe a své potřeby, to je projev jeho živočišné přirozenosti. Kromě toho ale je majetek, jako např. půda, zdrojem zajištění do budoucna. Z roviny živočišné přirozenosti nás rozum povyšuje do roviny vyšší, kdy člověk je nad světem. Je-li mu toto právo zcela odňato, není to v pořádku¹²⁰. Transcendence lidské důstojnosti kromě rozumu spočívá především v mravnosti. Papež zdůrazňuje, že ctnost je vyšší dobro než majetek, je dosažitelná každému a Kristu jsou milejší chudí než bohatí, což za svého života zdůrazňoval¹²¹. Poslední a hlavní argument pro transcendentní rozměr lidské důstojnosti je povolání k věčnosti. Člověk nebyl stvořen jen pro tento svět, a to dává veškeré lidské činnosti dosti širší kontext¹²². Co toto sdělení může říct k tématu sociálních služeb? Především přirozeně podporuje myšlenku, že je správné přivádět chudé k udržitelným zdrojům. Druhý zmíněný aspekt – mravnost, morálka – je hybnou silou především na poli práce s lidmi, které společnost vyčleňuje. Cesta nevede přes nerespektování pravidel. Práce na integrálním rozvoji má smysl. Poslední zásadní smysl lidské důstojnosti v jejím eschatologickém pojetí se sice do běžných kategorií sociální práce díky výrazné sekularizaci nevejde, ovšem alespoň u služeb s křesťanským zaměřením je (či má být) určujícím prvkem celého uchopení a poslání činnosti.

¹²⁰ Srov. **Rerum novarum** čl. 5-6

¹²¹ Srov. **Rerum novarum** čl. 20

¹²² Srov. **Rerum novarum** čl. 18

Druhá oblast, kterou bych rád zmínil, vysvítá v encyklice na řadě míst. Je to téma **subsidiarity**¹²³, bez něhož se sociální nauka církve nemůže obejít. „Člověk je starší než stát¹²⁴“, říká papež. A totéž říká i o rodině. Státní moc nesmí zasahovat do rodiny, vyjma situací, kdy dochází k porušování práv jednotlivých členů¹²⁵. Jednoznačný apel na důležitost přirozených struktur a práva jednotlivce je rovněž myšlenkou, která sociálním službám má co říct. V praxi se v práci se všemi skupinami potřebných uplatňuje při hledání zdrojů na prvním místě to, co člověk sám zvládne a dále to, v čem mu může pomoci rodina. Navzdory současné krizi rodiny je tento princip ze strany pracovníků většinou respektován. Oproti tomu selhávání rodiny je vnímáno jako záležitost, proti níž je třeba bojovat a preventivně zasahovat.

Přirozené struktury na všechno nestačí, proto papež odkazuje na notoricky známou pasáž z Matoušova evangelia o důsledném naplňování povinností vůči potřebným, aby zdůraznil roli **milosrdenství**. Užívání majetku má být podle jeho množství zaměřeno na růst člověka v ctnosti, pro bohaté je tedy povinností dělit se s chudými¹²⁶. Skutků lásky se nezříkala církev nikdy, ať už tak činila prostřednictvím jednotlivců a jejich příkladu, nebo k tomu zřizovala patřičné instituce. Paradoxně i pomoc potřebným se stává terčem kritiky, jelikož někteří preferují státní nástroje a struktury pro řešení nouze. Papež tento postoj kategoricky odmítá, jelikož role církve je díky hloubce vztahu lásky nezastupitelná¹²⁷. Pro sociální služby s křesťanským zázemím je v tomto postoji obsažen jistý mandát pro činnost, vycházející z evangelijního paradigmatu pomoci. Role státu je papežovým vyjádřením limitována. Minimálně se nemá státní činnost stavět nad působení církve.

¹²³ Pozn.: Ač pojem sám byl použit až za čtyřicet let v encyklice *Quadragesimo anno*.

¹²⁴ Srov. **Rerum novarum** čl. 6

¹²⁵ Srov. **Rerum novarum** čl. 11

¹²⁶ Srov. **Rerum novarum** čl. 19

¹²⁷ Srov. **Rerum novarum** čl. 24

Ještě je třeba zmínit jednu důležitou okolnost, o níž papež několikrát hovoří. Je jí **neodstranitelnost utrpení**. V častém kontrastu je zmiňováno utrpení vůči socialistickému pojetí, které chce utrpení přirozeně odstranit. Papež to právem nazývá utopií. Teologicky zdůvodňuje tento stav jakožto následek hříchu. Prorocky píše v roce 1891: „...slibují-li ubohému lidu život bez jakékoliv bolesti a strasti, život oplývající pokojem a nepřetržitými rozkošemi, podvádějí jej a klamou. Z toho jednou vypuknou zla ještě větší, než jsou nyní. Nejlépe je dívat se na věci tak, jak jsou, a současně jinde hledat, jak jsme řekli, vhodný lék proti obtížím.¹²⁸“ Uvedená situace je pro sociální služby zdrojem velké naděje, protože zbavuje přemýšlejícího člověka tíhy, že jeho úsilí je odsouzeno k nezdaru nebo nedostačuje. Ano, nebude nikdy dostačovat, ale křesťanským úhlem pohledu je správné se snažit o odstranění utrpení. Akceptujeme-li tuto myšlenku, získá naše osobní povolání v sociální oblasti důležitý nástroj pro posílení smyslu a k ochraně před vyhořením.

4.1.2 Quadragesimo anno - Encyklika Pia XI.

Co je uvedeno u předchozí encykliky, bychom mohli v jisté obměně opakovat i u následujících. Mezi specifiky této encykliky však nalezneme několik důležitých bodů. Je to především postřeh papeže Pia XI. k úloze milosrdné lásky. Otevřeně o bohatých říká: „Proto chtěli, aby se veškerá péče o chudé přenechávala jedině dobročinné lásce – jakoby láska měla za úkol zakrývat svým pláštěm hříchy proti spravedlnosti, hříchy, které zákonodárci nejenom trpěli, ale někdy je i přímo schvalovali. Dělníci, kterým naopak tento stav přinášel velmi tvrdý osud, jej snášeli s rozhořčením a vzpírali se proti tvrdému jhu, které na ně po dlouhou dobu doléhalo.¹²⁹“ I v současnosti je pro sociální služby, jakožto nástroje pomoci potřebným, důležitým bodem k zamyšlení tzv. veřejná zakázka. Sociální služby jsou nezdídky placeny někým jiným než tím, kdo je přijímá. Může se proto stát, že se ocitnou zájmy pomáhajících, těch, kterým je pomoc poskytována, a těch, kteří služby platí, v nesouladu nebo i v přímém rozporu. Dilema,

¹²⁸ Rerum novarum čl. 14

¹²⁹ Quadragesimo anno čl. 4

které Pius XI. popisuje, je pak v určitých formách přítomné v sociálních službách do dnešních dnů.

Encyklika vstoupila do povědomí především jasným definováním pojmu subsidiarita. Kromě toho, že se subsidiarita stala jedním z klíčových principů sociálního učení církve, se také rozšířila mezi obecné sociální zásady¹³⁰. Princip subsidiarity sdílí církve s celou řadou politických směrů a občanských hnutí. Její aplikace do praxe má značný dopad i v oblasti sociálních služeb, do jejich financování, ale i celkového přístupu ke klientům. Velmi zajímavé je i zamyšlení papeže nad vztahem spravedlnosti a lásky, k němuž se vrátím v samostatné části další podkapitoly.

4.1.3 Sociální encykliky papeže Jana XXIII.

Jan XXIII. působil lidsky svým vzezřením a projevem, stejně jsou velmi lidské i jeho texty. Jeho dvě encykliky byly vděčně přijaty. Tou první, **Mater et Magistra**, vstoupil do tématu sociálního učení řadou konkrétních podnětů a výzev.

Mezi jinými mě zaujalo pojednání o „prolínání společenských svazků“. Papež si všímá realizovaného přirozeného lidského sklonu k životu ve společnosti a nárůstu počtu organizací (korporací, sdružení, soukromoprávních i veřejnoprávních). Na místní a globální úrovni tak hodnotí veskrze pozitivně tuto živou snahu lidí o zlepšování podmínek v různých dimenzích. Rychlost komunikace a propojení světa k tomuto fenoménu zásadně přispívají. Bystře však také popisuje množící se předpisy a snahy řídit vztahy mezi lidmi. Pojmenovává i ohrožení svobodného rozhodování, které s sebou různá omezení přinášejí. *„Není třeba se obávat, že tento zespolečenšťující proces povede k odosobnění člověka, že z něho udělá jedince bez vlastní odpovědnosti? Právě*

¹³⁰ **Quadragesimo anno čl. 79** „*To, co mohou jednotlivci provést z vlastní iniciativy a vlastním přičiněním, to se jim nemá brát z rukou a přenášet na společnost. Stejně tak je proti spravedlnosti, když se převádí na větší a vyšší společenství to, co mohou vykonat a dobře provést společenství menší a nižší. To má totiž za následek těžké poškození a rozvrat společenského řádu.*“

*tomu se musí rozhodně odporovat.*¹³¹“ V článku 23 a 24 své následující encykliky *Pacem in terris* podtrhuje rovněž význam sdružování a chápe ho jako základní právo. Praktickou aplikaci subsidiarity zde zmiňují především s ohledem na téma, které se sociálními službami souvisí poměrně úzce, na téma formy poskytovatelů sociálních služeb. Sdružování v církevní i necírkevní oblasti je potenciálem pro řešení společenských problémů. Zásahy státu a ustavování státních struktur nemá mít hlavní vliv a překážet aktivitě lidí (realizované v podobě sdružení a korporací). Ve vyjádřeních papeže nachází oporu myšlenka, že na pole sociálních služeb by měly mít přístup především jiné subjekty než státní. Prozíravé vyjádření k obavě z odosobnění člověka s touto oblastí také úzce souvisí, protože množstvím pravidel a podmínek je možné zadusit i dobrou snahu motivovaných lidí a jejich společenství. Občas si rovněž kladu otázku, jestli stávající pravidla, normy a z toho plynoucí postupy na poli sociálních služeb tímto neduhem netrpí (či spíše do jaké míry je rozsah tohoto formalismu únosný).

Stejně jako oba předchůdci, autoři sociálních encyklik, i Jan XXIII. zdůrazňuje povinnost praktické pomoci využíváním bohatství ve prospěch chudých. Odkazuje se na slova Spasitele „*Neshromažďujte si poklady na zemi, kde je kazí mol a rez a kam se zloději prokopávají a kradou. Shromažďujte si však poklady v nebi, kde je ani mol, ani rez nekazí a kam se zloději nemohou prokopat a krást.*“¹³² Papež současně podotýká, že se v každé společnosti objevují témata skryté a přece velké nouze. Právě zde spatřuje široké pole pro dobročinnost a křesťanské charitativní působení¹³³. Zvýraznění role křesťanské pomoci v oblasti skryté bída je zajisté součástí základního paradigmatu práce charit a nejen jich. Právě oblast vyhledávání a pojmenování skrytých problémů stát příliš pokrýt neumí. Zodpovědní poskytovatelé sociálních služeb naopak s tímto rozměrem své práce mají počítat.

¹³¹ **Mater et Magistra, čl. 62**

¹³² **Mt 6, 19-20**

¹³³ **Srov. Mater et Magistra čl. 120-121**

Z encykliky *Mater et Magistra* bych rád zmínil ještě jedno dílčí téma. Je jím úvaha papeže o rovném přístupu k veřejným službám na venkově. Papež si je vědom, že disproporce v rozvoji regionů vede k degeneraci lokalit a odlivu lidí¹³⁴. I když zde papež hovoří obecně o infrastruktuře, dají se do výčtu, který zmiňuje, zahrnout i sociální služby. Dostupnost sociálních služeb v méně zalidněných oblastech má a stále bude mít své mezery, avšak jedná se o aktuální téma i dnes.

Druhá sociální encyklika Jana XXIII., s názvem **Pacem in terris**, je o vztahu mezi národy v důrazu na mír. Našeho tématu se dotýká spíše okrajově, nicméně mě zaujaly dvě myšlenky, které bych nerad pominul. Tou první je zmínění obecného blaha, které se týká člověka, a to celého. Týká se jeho potřeb těla i ducha. Tato komplexnost není cizí ani současným trendům v sociální práci. Papež připomíná státní moci péči o tyto potřeby (tedy nejen hmotné, ale i duchovní)¹³⁵. Je žádoucí, aby stát k zajištění širokých potřeb svých občanů přizval i další subjekty (jako církve, sdružení, korporace a řadu jiných organizací).

Druhou zajímavou myšlenku papež formuluje na konci encykliky¹³⁶. Píše o velkém úkolu, kterým je vytváření nových vztahů na různých úrovních, od mezilidské až po mezinárodní. Vztahy založené na pravdě, spravedlnosti a lásce vidí papež jako základ pro mír. Sociální práce ve svém základu se tomuto pojetí velmi blíží, svou roli v posledních letech definuje obdobně. Prof. Libor Musil definuje sociální práci ve vztahu k ostatním pomáhajícím disciplínám takto: *„Na rozdíl od ostatních pomáhajících oborů se sociální práce zabývá především interakcemi mezi člověkem a jeho sociálním prostředím. Její pomoc je zaměřena na dosahování rovnováhy mezi očekáváním*

¹³⁴ Srov. **Mater et Magistra** čl. 127

¹³⁵ Srov. **Pacem in terris** čl. 57

¹³⁶ Srov. **Pacem in terris** čl. 163

sociálního prostředí, v němž lidé uspokojují své potřeby, a jejich schopností toto očekávání zvládat.¹³⁷“

4.1.4 Sociální dokumenty Pavla VI.

V encyklice **Populorum progressio** pro sociální služby mnoho podnětů nenajdeme. Papež hovoří především o problémech na mezinárodní úrovni a tak bych jeho slova nechtěl překrucovat, aby se hodila k našemu tématu. V Článku 66 však můžeme nalézt citát, který, domnívám se, platí i dnes prakticky bezvýhradně. *„Lidstvo strádá těžkou chorobou. Její příčina netkví ani tolik v tom, že přírodní bohatství se ztenčuje nebo že si je sobecky přivlastňuje několik málo jedinců, ale spíše v uvolnění bratrských svazků jak mezi jednotlivci, tak mezi národy.¹³⁸“* Oceňuji hloubku tohoto prozíravého vyjádření, které nezůstává u popisu stavu, ale pojmenovává jeho příčinu. S určitou mírou lhostejnosti a odstupu se v životě setkáváme a je to zajisté problém v řadě věcí první a největší. Na druhou stranu je třeba si být vědom toho, že lidská paměť je selektivní, to špatné zapomene. Nezanedbatelný vliv na optiku našeho pohledu má i množství a dostupnost informací, které závratně narůstají. Budu-li vycházet pouze ze své osobní zkušenosti, odvážím se tvrdit, že množství problematických situací a utrpení, o nichž se nám dostává informací (nejen kolem nás, ale i ve světě), přestává být zdrojem motivace ve snaze o změnu. Může se naopak stát nepřítelem, protože stahuje do beznaděje, demotivuje. Správná křesťanská praxe je zajisté lékem proti takové deformaci. Nemůže však být tato záplava negativních podnětů příčinou apatie společnosti vůči některým jevům? Papežova slova jsem zde zmiňoval proto, že se dotýkají nejen úrovně makrospolečenské, ale i běžných mezilidských vztahů, a tím sociálních služeb. Je-li příčina „uvolnění bratrských svazků“ jakákoliv, je to téma, s nímž se sociální pracovník potkává a potkávat bude.

¹³⁷ MUSIL, Libor. *„ráda bych Vám pomohla, ale“*. *Dilemata práce s klienty v organizacích*. str. 15

¹³⁸ *Populorum progressio* čl. 66

V listu **Octogesima adveniensi** nalezneme pro naše téma podnětů celou řadu. Důležitým problematickým aspektem, z něhož papež vychází, je téma urbanizace. Shromáždění lidí ve městech a s tím související problémy jsou patrné i dnes. I v našich aglomeracích najdeme některé lokality, pro něž papežovy obavy platí. Mezi problémy, které papež zmiňuje, patří například:

- nutnost mobility osob v závislosti na vývoji průmyslu, a to se všemi důsledky, jako jsou bankroty, skupiny lidí v nejistotě a nouzi
- osamocení člověka v davu, skrytá bída a nouze
- oproti tomu viditelné nedůstojné projevy bídy jako kriminalita, drogy, tzv. erotismus
- tlak na rodinné struktury vedoucí k jejich rozpadu
- narušené mezigenerační vztahy
- diskriminace z důvodu rasy, původu, barvy pleti, kultury, pohlaví nebo náboženství

Výzvou sociálním pracovníkům může být jasně deklarovaný zájem papeže o oběti změn. Považuje za důležité vyhledávat nespravedlivé situace hned u kořene, bránit lidskost, aby jí soutěživost a touha po úspěchu nezadusily¹³⁹. Právě toto téma je v plné shodě s tématy Etického kodexu sociálních pracovníků ČR v jejich přístupu ke společnosti, který byl citován v poznámce k jedné z předcházejících kapitol. Katolíky papež vyzývá k činnosti, aby nedocházelo jen ke kritice a soudům, ale aby společnost mohla čerpat z dobrého příkladu¹⁴⁰. Katolické organizace působící v sociální oblasti papež nijak zvláště nevyzdvihuje, naopak ve zmínce o nich zdůrazní, že nemají nahrazovat veřejnoprávní instituce. Jejich působení má způsobem sobě vlastním zdůrazňovat „jednoznačné požadavky křesťanské víry“¹⁴¹.

¹³⁹ Srov. **Octogesima adveniensi** čl. 15

¹⁴⁰ Srov. **Octogesima adveniensi** čl. 48

¹⁴¹ Srov. **Octogesima adveniensi** čl. 51

4.1.5 Sociální encykliky Jana Pavla II.

Blahoslavený papež Jan Pavel II. vstoupil na pole sociálních témat encyklikou o lidské práci vydanou v roce 1981 (tedy 90 let po encyklice *Rerum novarum*) pod názvem **Laborem exercens**. Opět se téma dotýká sociálních služeb spíše okrajově, nicméně souvislost pojmenovává hned v začátku encykliky sám papež, když říká, že problém práce je klíčem k celé sociální otázce¹⁴². Zdá se, že papež tak označuje jasnou obecnou pravdu, a činí to o to důrazněji, když oblasti práce věnuje celý dokument. Akcent na problematiku práce je patrný v politice EU a v nastavení dotačních titulů. Souvislost práce a sociální situace je nepopiratelná. Liší se jen praktické kroky, které jednotliví aktéři volí. Pro sociální pracovníky je častým poznáním, že kde není práce, není ani opravdové řešení problémů. A zajímavé je, že se toto téma stále více týká i lidí, kteří byli z praktických důvodů od práce „osvobozeni“. Lidé se zdravotním či mentálním postižením, psychickým onemocněním, dokonce i senioři s nárokem na odpočinek, hledají smysluplné uplatnění, chtějí být prospěšní. Papež na ně myslí v článku 22 své encykliky, kde tato jejich práva podtrhuje. Lidé v sociálních službách se pokouší o aktivizaci klientů, která není ničím jiným, než nalezením smysluplného uplatnění nebo alespoň využití času. Téma práce má svůj obdobný význam po staletí. Jen lehce jiné kontexty doby nás nutí měnit pohledy a formy řešení nastalých problémů.

Dvě základní linie či cíle sleduje papež ve své encyklice **Sollicitudo rei socialis**, jak sám uvádí ve třetím článku. Jsou jimi jednak **kontinuita** s dosavadním sociálním učením církve a jednak jeho **aktualizace**. Tento dokument je odkazován k encyklice Pavla VI. *Populorum progressio*. Chci zde zmínit myšlenku, kterou papež používá, aby ozřejmil příčiny krize řady moderních problémů v různých společnostech. Myšlenka, použitá již v exhortaci *Reconciliatio et paenitentia*, zahrnuje nový pojem, kterým jsou „struktury hříchu“. V papežově pojetí se jedná o cosi jako společenskou neřest, která však má kořeny v jednotlivém hříchu, konkrétních skutcích konkrétních osob. Papež tak vnáší na pole diskuse o sociálních otázkách téma v současnosti radikální a je si toho

¹⁴² Srov. **Laborem exercens** čl. 3

vědom, když říká: „*Hřích a struktury hříchu jsou kategorie, které málokdy slouží za měřítko situace dnešního světa. Ale předmět našeho zkoumání nechápeme přesně, nepojmenujeme-li kořen zla, které snášíme.*¹⁴³“ Jak toto téma souvisí s tématem sociálních služeb? Domnívám se, že úzce, přestože tato souvislost zůstává tolik přehlížená. Pracuji řadu let s lidmi na okraji společnosti. Hřích a struktury hříchu stojí v pozadí problémů mnohých lidí. Nemyslím jen hřích osobní, toho kterého člověka¹⁴⁴, ale hřích společnosti – jistou strukturu hříchu, která pomíjí nespravedlnost, nevšímá si lidí v nouzi. Důsledkem bývají často zakonzervované a neřešitelné stavy, o nichž se dá jednoduše říci, že si za ně dotyčná oběť může sama. To je pak ve svém důsledku zase jen další forma struktury hříchu, v níž mohou vězet nejen lidé mimo církve, ale dokonce i samotné složky církve. Jelikož nejsme schopni rozlišit předurčující faktory od projevů opravdové svobody, můžeme se lehce stát nespravedlivými soudci. Problém, o němž jsem se zde zmínil, nemohu nijak smysluplně uchopit, protože přesahuje možnosti této práce i mé odbornosti. Jeho naléhavost je o to větší, že sociální pracovník, který je současně křesťanem, je vystaven zvláštnímu druhu dvojkolejnosti. Tuto papežem zmiňovanou příčinu – struktury hříchu - zná, ovšem oficiálně a odborně na její řešení nemá nástroje a dokonce o ní ani téměř nemůže mluvit, protože by se odborně „diskvalifikoval“. Takové poznání je současně tvůrčí i destruktivní. Pracovníka vede k hlubší reflexi prožívaných problémů, ale nezřídka i ke stresu vedoucímu až k vyhoření. Právě v této oblasti vidím téma pro intenzivnější propojení teologie a sociální práce, a v praktické oblasti také pro spolupráci církve a sociálních služeb¹⁴⁵.

¹⁴³ **Sollicitudo rei socialis čl. 36**

¹⁴⁴ Pozn.: Vina dotyčného v oblasti sociálních selhání či sociálního vyloučení bývá většinou společností často zdůrazňována, v oblasti sociální práce však narazíme spíše na opačný postoj. Tím je v zásadě pochopitelná obhajoba, těch, kteří znají problém hodně z blízka – sociálních pracovníků. Tento postoj pak bývá mnohdy zvenčí neprávem pojímán jako projev nezdravé deformace.

¹⁴⁵ **Sollicitudo rei socialis čl. 41:** „*K službě hlásání evangelia na sociálním poli, která je jednou stránkou prorockého poslání církve, patří též obžaloba zlořádů a nespravedlností. Musíme ale jasně říci, že hlásání je vždy důležitější než žaloba, která nemůže být od hlásání odtržena, neboť jím je ospravedlněna a z něho se jí dostává vyššího odůvodnění.*“

Třetí encyklika Jana Pavla II. **Centesimus annus**, jak již název napovídá, je především retrospektivním zamyšlením nad obdobím od napsání *Rerum novarum*. Stoleté výročí je vhodnou příležitostí k podtrhnutí důležitých momentů vývoje ve společnosti i církvi. Nejvíce s tématem sociálních služeb rezonuje kapitola „Člověk je cesta církve“. Papež způsobem sobě vlastním vyzvedává význam jednotlivého člověka, který je v centru zájmu církve i jejího sociálního učení. V článku 57 Jan Pavel II. jednoznačně apeluje na to, že důležitá je praxe církve i každého jejího člena. Píše: *„Církev nesmí pohlížet na sociální poselství evangelia jako na teorii, nýbrž především jako na základ motivace a jednání.“*¹⁴⁶ A nastiňuje dějinné příklady forem pomoci. I pro sociální služby zůstává klíčovou výzvou aplikovat vše dobré do praxe. Hlavním měřítkem je pak přínos pro potřebné. Dobrá úvaha a metoda je málo, i celé sociální učení církve by bylo nedostatečné, kdyby bylo jen podkladem pro bádání, nikoliv však pro reálné kroky reálných křesťanů nebo celých místních církví.

¹⁴⁶ **Sollicitudo rei socialis** čl. 57

4.2 Encykliky Benedikta XVI.

Papež Benedikt XVI. ve svých encyklikách i dalších dokumentech vystupuje jako ten, kdo usmiřuje postoje a hodnoty stavěné do protikladu, vyniká precizností vyjadřování. Důležité je, že tak nečiní formou falešných kompromisů. Jeho vyjádření jsou nabitá významem, který obohacuje oba póly diskuse.

Nelze nechat bez povšimnutí encykliku, která si získala oblibu napříč církevním prostředím a dokonce ho začala svým vlivem přesahovat – **Deus caritas est**. Může se zařadit mezi dokumenty, které v sobě mají potenciál pro další rozpracování. Na druhou stranu ale k papežovým slovům cokoliv přidávat znamená komplikovat jejich význam. Číst tuto encykliku je pro charitního pracovníka velkou radostí, obzvláště při uvědomění nedostatku doposud předloženého materiálu magisteriem v této oblasti.

Převládající makrospolečenské zaměření sociálních encyklik je v DCE celkem okrajové¹⁴⁷. Oproti tomu teologická reflexe tématu nabývá zásadní oduševňující rozměr. Budeme-li si klást otázku, zda je DCE sociální encyklikou, bude odpověď spíše negativní. Linie sociálních encyklik v jejich základním vymezení se v kontextu textu DCE ukazuje jako kvalitativně něco jiného. Zařazují-li tuto encykliku na tomto místě do řady za předchozí sociální encykliky, považují za nutné na tento fakt upozornit, aby nedošlo k dojmu, že snad popisuje obdobná témata obdobným způsobem.

Papež Benedikt XVI. zvolil „caritas“ – milosrdnou lásku – za hlavní téma svého pojednání. Encyklika není v žádném případě dokumentem o charitě jako organizaci, ač i na tento aspekt papež poukazuje. Je především teologickým (případně filosofickým) pojmenováním lásky. Odkrývá a vrací slovu láska skutečný význam, zbavuje ho všech deformujících nánosů, umožňuje tomuto základnímu fenoménu lidských srdcí zazářit v plném světle, které mu dává křesťanství. Nevyhýbá se ani lásce mezi mužem a ženou (eros) a i v ní odhaluje skutečnou hodnotu tkvící v připodobnění Bohu. Skrze lásku Krista se otvírá lidskému srdci hloubka vztahu mezi Bohem a člověkem i mezi lidmi

¹⁴⁷ Srov. Doležel, J. *Církevní sociální práce na pozadí encykliky Deus caritas est*. Str. 71

navzájem. Láska se stává namísto fráze jasným paradigmatem života křesťana, když papež píše: „*Pak se učím hledět na osobu toho druhého už nejen svými očima a skrze své pocity, nýbrž z hlediska Ježíše Krista. Jeho přítel je mým přítelem. Za hranicemi toho, jak se mi ten druhý navenek jeví, vnímám jeho vnitřní očekávání projevu lásky a pozornosti, které k němu nechávám dospět nikoli pouze prostřednictvím k tomu určených organizací, jako bych to považoval pouze za politickou nezbytnost. Já hledím Kristovými očima, a mohu dát druhému mnohem víc než to, co je navenek nezbytné.*¹⁴⁸“ Tato průzračná slova ani není možné komentovat, ani je není třeba rozebírat.

Encyklika pojednává o projevech lásky v církvi, směřuje tedy do praxe. Živá „caritas“ ve společenství věřících vyvěrá i do společnosti a proměňuje ji. Organizovaná charita je jedním z projevů lásky, bezesporu důležitým, ale ne sama o sobě dostačujícím. Vůči činnosti církve na poli humanitárním a sociálním papež vyslovuje několik myšlenek. Hovoří o globální společnosti, zmenšujícím se světě, kde je naléhavost chudoby násobena dostupností informací i možnostmi šíření pomoci. Zdůrazňuje aspekt spolupráce státních i charitních organizací a také ekumenický rozměr pomoci a sblížování díla různých církví navzájem.

Papež ale nezapomíná zdůraznit, v čem tkví skutečný kořen charitní činnosti neboli její specifický profil. Svou dnes již notoricky známou „ústavou organizované pomoci bližním“ vstoupil do tříštící se oblasti, v níž se pomáhající profesionálové ztráceli¹⁴⁹. Nepopírá odbornost a profesionalitu, které jsou velmi důležité, avšak zdůrazňuje lidskost činnosti, důležitost blízkosti a vztahu, což je jediná možnost, jak

¹⁴⁸ **Deus caritas est** čl. 18

¹⁴⁹ **Deus caritas est**. čl. 31 „*Pokud se jedná o službu prokazovanou trpícím, je v první řadě třeba dbát na odbornou kompetenci. Pomáhající musejí být formováni takovým způsobem, aby uměli dobře vykonat, co je třeba, a aby dokázali pokračovat v příslušné péči. Odborná kompetence je první a základní předpoklad, ale sama o sobě nestačí. Jedná se totiž o lidské bytosti, které vždy potřebují něco víc, než technicky správně prováděnou péči. Potřebují lidskost, potřebují pozorné srdce. Ti, kdo pracují v charitativních institucích církve, se musí odlišovat tím, že se neomezují pouze na správné vykonání toho, co je v daném okamžiku třeba, ale že navíc věnují druhému pozornost, jak jim to vnuká jejich srdce, a to takovým způsobem, aby Ti druzí zakoušeli bohatství jejich lidskosti.*“

neučinít z lásky k bližnímu falešnou masku. Usmiřuje tyto dva světy tak často stavěné do protikladu. Zdroj nacházíme v Kristu, k němuž se mají pomáhající uchýlovat a být církví přiváděni. Slova papeže směřují samozřejmě především ke křesťanům, aby je posílila v jejich pomáhajícím poslání. Jsou ale i předobrazem motivace pro lidi hledající. V praxi se setkávám s velkou něhou a citlivostí u lidí, kteří křesťané nejsou a podílí se na charitním díle. Koneckonců kdo z křesťanů může tvrdit, že v bližních vždy vidí skutečně Krista, nebo že předává těm, kterým pomáhá, jeho lásku. To jsou důvody, pro něž je patrné, že se k tomuto tajemství musíme přibližovat velmi citlivě a s pokorou.

Papež se dotknul tématu, které má v sobě značně kontroverzní náboj. Papež říká: „*Dále platí, že charita nesmí být prostředkem k tomu, co se dnes nazývá proselytismus. Láska je nezištná a neuplatňuje se proto, aby sloužila k dosažení nějakých jiných cílů.*¹⁵⁰“ Ne že by se tato oblast projevovala negativně v praxi, charitní služby mají spíše opačné problémy (jsou značně sekularizované) a na proselytismus nemají obvykle ani pomyslení. Problém však spočívá v někdy pokrouceném vnímání charitní služby ze strany církevní veřejnosti (laické i hierarchické), kdy se očekává, že charita bude nástrojem zvěstování evangelia (ve smyslu misie). Domnívám se, že charita se o to může částečně dle možností pokoušet, a hlavně složky církve, kterým pastorece přísluší, mají zajisté do charity vždy dveře otevřené. Svým pregnantním vymezením rolí papež velmi pomohl řešit tyto oblasti občasného nepochopení.

Přes svou náročnou formu je encyklika skutečným obohacením pro charitní činnost církve a umožňuje lépe nalézat propojení s duchem evangelia v kontextu potřeb dnešního lidstva. V zásadě má dokonce revoluční dopad na sebepojetí církve.¹⁵¹ A nejen to, svým praktickým přesahem a hodnotovým akcentem je schopna oslovit řadu zástupců pomáhajících profesí.

¹⁵⁰ **Deus caritas est. čl. 31**

¹⁵¹ „*Ve své první encyklice nastínil Benedikt XVI. teologický program, který má sílu proměnit tvář církve. Jde o dokument s vizionářskou inovací, jakou od tohoto papeže čekal málokdo. Bude jádrem jeho pontifikátu? Mnoho z jeho proslovů a kázání tomu již nasvědčuje.*“ **POMPEY, Heinrich., DOLEŽEL, Jakub., Impulzy pro sociální práci církve – encyklika Deus caritas est. str. 61**

Encyklikou o integrálním rozvoji **Caritas in veritate** papež navázal na myšlenky svých předchůdců. Encyklika je reflexí dosavadních dokumentů v souvislosti s tématem rozvoje národů. Vracíme se tedy do řady sociálních encyklik, jak je dle obsahu zpravidla chápeme. Za povšimnutí by stála řada myšlenek, pro naše potřeby bych chtěl podtrhnout alespoň některé. Papež působivě usmiřuje inteligenci a lásku¹⁵². V souvislosti s rozvojem (a vztaženo k našemu tématu i s rozvojem jednotlivce, jemuž sociální služby pomáhají) je láska katalyzátorem pozitivních změn. Jen láska nese onen přesah, bez něhož se inteligence stane technokratickou do té míry, že ztratí lidskost. Nalezneme zde částečnou paralelu s tím radikálním tvrzením, které napsal v citovaném článku 31 encykliky DCE. Stejný protipól, jaký spatřoval mezi odborností a hloubkou vztahu vyvěrajícího z Boží lásky, nachází i zde mezi intelektem a láskou.

Papež se v tomto dokumentu dotýká mimo jiné také globalizace. Nejednou zdůrazňuje, že *„téma rozvoje je zároveň zahrnutím všech osob a národů do jediné komunity lidské rodiny, která je utvářena v solidaritě a na základě stěžejních hodnot spravedlnosti a pokoje. Toto hledisko je rozhodujícím způsobem osvětleno vztahem mezi osobami Trojice v rámci jediné božské Podstaty.“*¹⁵³ Odkaz k tajemství živého Boha je nejen inspirující, ale především objasňující fakt pro jakoukoliv podporu rozvoje člověka a jeho meziosobních vztahů. V praktické rovině papež upozorňuje na zásadu subsidiarity a podtrhuje její význam. Výslovně ji uvádí jako nástroj pro *„zvládnání globalizace“*, aby se nestala univerzální tyraní¹⁵⁴.

Našli bychom určitě souvislosti s naším tématem a encyklikou Benedikta XVI. Spe Salvi. Dominující téma naděje je zaměřeno především na člověka a jeho reflexi této

¹⁵² **Caritas in veritate** čl. 30 *„Požadavky lásky neprotiřečí požadavkům rozumu. Lidské vědění je nedostatečné a závěry věd nemohou samy ukázat cestu k integrálnímu rozvoji člověka. Vždycky je zapotřebí vydat se dál – žádá si to láska v pravdě. Jít dál však nikdy neznamena přehlížet závěry rozumu, ani odporovat jeho výsledkům. Inteligence a láska nejsou vzájemně oddělené: je láska bohatá na inteligenci a inteligence plná lásky.“*

¹⁵³ **Caritas in veritate** čl. 54

¹⁵⁴ **Caritas in veritate** čl. 57

ctnosti. Papež aktualizuje toto téma směrem k dnešku. Dostatek biblických paralel a hloubka celkové teologické reflexe nás k tématu přivádí způsobem pro papeže Benedikta XVI. tak typickým. K sociálním encyklikám, jak je známe, má však toto pojednání tematicky dále. Ani pro účel této práce se mu proto nebudu dále věnovat. Teologický a snad i antropologický rozměr Benediktova textu může být v budoucnu využit jako nástroj pro reflexi řady témat, sociální služby (především ty charitní) nevyjímaje. Vždyť naděje není jen téma křesťanské, ale hluboce lidské.

4.3 Pokoj a dobro – dokument ČBK

Dokument Pokoj a dobro vydala Česká biskupská konference jako svůj příspěvek k veřejné diskusi 17. listopadu 2000. Svým zaměřením se jedná především o ohlédnutí za dobou uplynulé svobody, ale někdy se dokument ohlíží i dále. Je to pojednání, v němž můžeme především spatřovat kontexty sociologické, ekonomické a politické. Na první pohled dokument nehýří optimismem, ale to se dá v zásadě s ohledem na realitu očekávat. Jeho vypovídající hodnotu oceňuji v současnosti mnohem více než v době jeho vzniku, kdy se mi zvolený tón textu jevil poměrně ponuře, obzvláště v kontrastu s názvem Pokoj a dobro. Pro sociální služby toto pojednání na první pohled příliš neposlouží. Nechci násilím šroubovat význam pasáží ke zvolenému tématu práce, ale jelikož dokument pojednává o sociálních otázkách v ČR, jsou některé souvislosti patrné. Vybral jsem některé, které mají k tématu sociálních služeb co říct.

Silný **paternalistický stát** jako zátěž minulosti je břemenem pro správné fungování struktur. Platí to i obráceně, kdy lidé zvyklí na tyto struktury, sami paternalistický přístup očekávají a spoléhají na něj¹⁵⁵. Tento rozkladný protiklad subsidiárního fungování je u sociálních služeb patrný doposud. Spočívá hlavně v slabé odpovědnosti přirozených struktur (jako rodina, příbuzní, místní komunita), ale také ve falešné představě jednotlivců, že je povinností státu řadu i drobných životních obtíží občanů řešit. Domnívám se, že v praxi je často tento přístup zřejmý ve službách pro seniory. Stárí je situace, která potká většinu lidí. Služby pro seniory v pobytové formě jsou chápány jako vhodné řešení, přestože mají k přirozenému životu daleko. Přitom se v nich mnohdy neřeší jen zdravotní stav dotyčného člověka, či jeho míra soběstačnosti, ale v nejsmutnějších případech např. bytová situace rodiny¹⁵⁶. Očekávání řešení od státu a jeho struktur pak paralyzuje společnost napříč v řadě jiných témat:

¹⁵⁵ Srov. **Pokoj a dobro** čl. 17

¹⁵⁶ Srov. **Koncepce podpory transformace pobytových sociálních služeb v jiné typy sociálních služeb, poskytovaných v přirozené komunitě uživatele a podporující sociální začlenění uživatele do společnosti. str. 4**

rozpadajících se rodin, sociálně vyloučených lidí a skupin, prevence kriminality apod. V souvislosti s uvedenými postoji je v naší společnosti také obtížná situace nestátních organizací. Ty musí vynakládat často velké úsilí, aby jejich erudované způsoby a postoje byly brány vážně.

Druhou důležitou myšlenkou, která se týká praxe sociálních služeb, je celá pasáž článku 24. Ta pojednává o oblastech, v nichž není tržní prostředí vždy pozitivním nástrojem. Kromě zdravotnictví, veřejné dopravy, školství, vědy a kultury jsou zde samozřejmě uvedeny i sociální služby. Oproti využívání pravidel volného trhu dokument spíše hovoří o vhodnosti podpory nevládních organizací a nezastupitelné roli církví. Expanze trhu do oblasti sociálních služeb je stálým tématem a spíše i hrozbou. Kapitola varující před liberalizací i v této oblasti je srozumitelným vyjádřením církve, které však není dostatečně veřejně prezentováno.

Až prorocky zní slova z roku 2000: *„Klientelistická či přímo mafiánská společnost je neslučitelná s právním státem a politickou demokracií. Křesťanské sociální učení musí vyslovit vážné varování: společnost, která se vydá na tyto bludné cesty, není s to vybudovat fungující právní a politický řád a nevyhne se vážným ekonomickým a sociálním krizím.“*¹⁵⁷ Necituji zde tato slova proto, že bych chtěl rozebírat celospolečenskou situaci, nýbrž abych podtrhl, že v praxi je možné se setkávat s lidmi, kteří jsou nespravedlivě oběťmi systému a amorálních postupů. Vše je zpravidla v souladu s platným právem, ale nikoliv s přirozenou morálkou. Společnost marně hledá nástroje, jak se s těmito zlovyky vyrovnat. V současnosti je to například téma zadlužení. Existuje řada šokujících kauz, kdy lidé přišli o všechno a jejich dluhy byly přitom zanedbatelné. Poslední vývoj v oblasti soudnictví sice přinesl některé pozitivní trendy, ovšem důsledky destruktivních procesů se dají očekávat velmi intenzivně i v následujících letech. Na pozadí tohoto „byznysu“ stojí touha po laciném zisku, která využívá nemorálních právních klíčků. V praxi se ale nejedná jen o jakési lichvářské přístupy soukromých osob. Sám stát a jeho subjekty (včetně samospráv) se chová velmi obdobně při řešení neuhrazených poplatků za odpad, pokut z hromadné dopravy, dluhů

¹⁵⁷ Pokoj a dobro čl. 28

na pojistném atd. Praktický dopad citace pak zažíváme denně v oblasti rostoucího počtu bezdomovců, lidí žijících v nuzných podmínkách a někdy i hladovějících.

V úzké návaznosti na předešlé je potěšující deklarace církve, že je na straně vyloučených a chudých. Současně s tím je ale vysloveno varování: „*Rostoucí počty lidí bez práce, bezdomovců živořících v nepředstavitelných podmínkách a přeplněné věznice jsou svědectvím o nemocné společnosti.*”¹⁵⁸ Ocenění křesťanské sociální práce je zde zmíněno v kontextu toho, co již v této práci dvakrát zaznělo. Že sama o sobě pomoc lidem v nouzi nepostačuje, není-li provázena změnou špatných struktur, odstraněním diskriminace. Několikrát je zdůrazněna také závažnost nezaměstnanosti a jejích důsledků v budoucnu, stane-li se trvalým jevem. V závěru listu¹⁵⁹ je také deklaratorně dáno, že církve jsou na straně obětí xenofobie, rasismu a souvisejících extrémistických názorů. Kromě cizinců (především z východní Evropy a Balkánu) se jedná především o domácí obyvatelstvo romské národnosti. Toto vyjádření, které je navíc spojeno s apelem na zákonodárce, aby respektovali a implementovali mezinárodní úmluvy o lidských právech, je podporou především pro ty pracovníky a služby, které se těmto skupinám věnují. I oni jsou spolu se svými klienty nezdědka terčem útoků a nepochopení.

¹⁵⁸ **Pokoj a dobro čl. 39**

¹⁵⁹ Srov. **Pokoj a dobro čl. 61**

4.4 Kodex Charity Česká republika

Kodex Charity ČR byl schválen v lednu 2009¹⁶⁰. Absence vlastního hodnotového dokumentu od převratu v roce 1989, která tedy trvala bezmála 20 let od obnovení charitní činnosti, je poměrně dlouhá. V začátcích své činnosti (snad až do přelomu tisíciletí) se Charita na území ČR zaměřovala především na praktické nastavení své struktury a rozvoj nástrojů pomoci. Následně se kromě zaměření na kvalitu stále více prohlubovaly diskuse o identitě a hodnotovém základu. Z odstupů můžeme vidět tento mezičas až do vzniku současného kodexu jako značně dlouhý. Probíhající diskuse měla i své dílčí výstupy, nikdy však nedošlo k jejich konečnému schválení a rozšíření. Při posouzení finálního schváleného textu se domnívám, že se jednalo o čekání smysluplné a vzniklý kodex vytvořil dobrý základ pro další růst. Současně se nechápe jako neměnný a daný dokument, ale jako základ pro implementaci, další rozvoj a třeba i nové formulování. Těší mě i vlastní zkušenost, že tomu tak v praxi je.

Kodex CHČR, vzhledem k tématu práce, může být jakousi spojnicí. Charitní služby v ČR jsou v drtivé většině služby sociální. Tento fakt se v kodexu zajisté odráží. Kodex je křesťanskou reflexí převážně charitní – sociální služby. Právě spojení těchto dvou oblastí je možným nástrojem pro interpretaci obou uvedených aspektů. Bezsporu se však týká pouze charitních služeb. Tato práce se věnuje sociálním službám obecně, a tak je nutné tento limit kodexu pro širší interpretaci brát v potaz. V závěru této podkapitoly nám kodex poslouží k porovnání s obdobným dokumentem Kodexem sociálních pracovníků ČR.

Určení kodexu CHČR je velmi široké. V první řadě slouží pracovníků a dobrovolníkům Charity, ale směřuje také ke klientům a v podstatě k celé veřejnosti. Má být závazkem, nástrojem pro reflexi a může posloužit i ke kontrole. Spíše než

¹⁶⁰ Na zasedání ČBK a podepsán předsedou ČBK arcibiskupem Mons. Janem Graubnerem v Praze 21. 1. 2009.

popisem nebo krátkodobým úkolem je kodex vizí a ideálem, k němuž snažení Charity směřuje.¹⁶¹

4.4.1 Kodex - Poslání a cíle Charity

V úvodní části kodexu nalezneme řadu podnětů a témat, které se týkají identifikace charitní práce. Zaznívá zde jasná souvislost a provázanost s katolickou církví směrem k nejvyššímu přikázání – přikázání lásky k Bohu a bližnímu. A nejen to, Charita je označována přímo za viditelné znamení této lásky ve smyslu evangelia.

Významně a jednoznačně je definován primární cíl Charity směrem k člověku. *„Nejvlastnějším cílem charitních služeb je ochrana člověka v jeho důstojnosti od početí až po přirozenou smrt. Tam, kde se člověk ocitá v různorodých situacích ohrožení nebo nouze, jsou pracovníci Charity zavázáni poskytovat mu účinnou pomoc a zároveň podněcovat jeho samostatnost a schopnosti svépomoci.“*¹⁶² V těchto dvou větách nalezneme tři zásadní a zcela klíčová sdělení: 1. Zakotvení lidské důstojnosti a nedotknutelnosti lidského života; 2. Doslovný závazek pracovníků Charity k poskytnutí účinné pomoci; 3. A v duchu subsidiarity také důraz na podporu samostatnosti a svépomoci.

V neposlední řadě je důležité zmínit, jak popisuje Kodex roli charitní služby ve struktuře církve¹⁶³. Doležel hovoří o tzv. komuniálním kritériu.¹⁶⁴ Specificky se zde počítá s církví jako se společenstvím, které má nezadatelné právo i povinnost k uplatňování „caritas“ především na úrovni farních společenství. Profesionální Charita nenahrazuje v žádném případě zodpovědnost každého jednotlivce či farního

¹⁶¹ **Kodex CHČR - Preambule**

¹⁶² Kodex CHČR čl. 1.5

¹⁶³ Tamtéž čl. 1.6

¹⁶⁴ Srov. Doležel, J. Teoretické ukotvení církevní sociální práce na pozadí obecných a českých charitních dějin až po encykliku Deus caritas est. Str. 229

společenství. Jejím úkolem je doplňovat nedostatečnou funkci jednotlivců a společenství z důvodu kapacitní nebo odborné nedostatečnosti. Opětně se pak z „profesionální charity“ Doležel odkazuje zpět na společenství, které v duchu konceptu „následné péče“ má nabízet účast na společenství v kontextu potřeb a situace klienta. Mluví-li se v současnosti často o zapojení (integraci) do společnosti, nabízí zde tedy církve nástroj jak obecně hůře uchopitelné začlenění prakticky realizovat. Nutno však uznat, že jen menší část společenství a nepatrná část jednotlivců je na farní úrovni tohoto závazku schopna dostát.¹⁶⁵ Existuje však jisté riziko, že by aktivity charity na poli služby mohly být chápány jako příležitost k získávání nových členů. Důležitá poznámka v kodexu se však proti takovému postupu jednoznačně vymezuje: „...charitní pomoc se nesmí nikdy ani přímo ani nepřímo stát prostředkem získávání nových věřících a vnučování víry církve.“¹⁶⁶ Stanovuje se tím citlivá hranice důležitá jak směrem dovnitř církve tak mimo ni. Výsledkem nemá být inertní spolek, hlásící se ke svým hodnotám snad pouze skrytě, na druhou stranu nemá být pomoc „zneužitá“ k ovlivňování ve věcech víry.¹⁶⁷ Toto vnitřní dilema se týká každého jednotlivce zapojeného do charitní činnosti.

4.4.2 Zásady a hodnoty obsažené v Kodexu

Kodex uvádí výčet zásad, je jich pět: důstojnost lidské osoby, společné dobro, solidarita, subsidiarita, kvalita. První čtyři zásady nás asi nepřekvapí, jelikož jsou to klíčové zásady KSN. O kvalitě to však zcela neplatí. V klasickém pojetí ji příliš v oficiálních dokumentech nenalezneme. Její sounáležitost s křesťanským pojetím

¹⁶⁵ **Tamtéž**

¹⁶⁶ **Kodex CHČR – poznámka č. 3 k čl. 1.3, v souladu s encyklikou DCE čl. 31**

¹⁶⁷ **Doležel, J. – Církevní sociální práce na pozadí encykliky Deus caritas est. Str. 99-100: „Jiným klíčovým prvkem charitní praxe je odmítnutí proselytismu, tedy pokusů instrumentalizovat nabídku služby a pomoci jiným cílům než pomoci jako takové. ... Toto riziko, ale charitní spolupracovníky nezabavuje odpovědnosti za konkrétní a hmatatelné předávání Boží lásky klientům. Slova ‚Bůh‘ a ‚Kristus‘ se nesmí stát v charitních organizacích cizími pojmy; oba totiž označují originální zdroj církevní charity.“**

„sociální služby“ má svůj význam. Jak sám kodex uvádí: „*kvalita není pro Charitu něčím přidaným či vynuceným aktuálními okolnostmi, nýbrž musí být přítomna v každém okamžiku profesionálních vztahů. Kvalitativní orientace Charity je zároveň výrazem křesťansko-etického závazku vůči uživatelům.*“ Navzdory jisté novosti ve vnímání se domnívám, že byla kvalita za důležitou zásadu zcela samozřejmě v praxi křesťanské pomoci vnímána vždy, protože bychom našli v historii církve bezpočet příkladů (mimo to můžeme aplikaci této zásady hledat i v oblasti zdravotní, školské, kulturní).

Hodnoty jsou pojaty shodně, jak je uvádí Kompendium sociální nauky církve¹⁶⁸. A sice pravda, svoboda, spravedlnost a láska. Výčet zásad i hodnot je doplněn výkladem, který je stručný výstižný a reflektuje to podstatné, co by měl charitní pracovník bezpodmínečně chápat. Takto pojaté hodnotové zaměření je nástrojem charity a slouží jako podklad pro otevřenou diskusi. Pro funkční a živou implementaci do praxe jsem se setkal s řadou podnětů. Obzvláště si cením každé příležitosti, při níž je možné pojmenovat problémové oblasti, v nichž se dá sledovat určitý střet každodenní zkušenosti a obecného vnímání hodnoty či zásady. Práce s úskalími občas poslouží k revizi i ryze praktických postupů. Druhým nástrojem pro zvnitřnění je praktické identifikace a nalezení toho, co je v charitní činnosti shodné a pomáhá nám (často podvědomě) zakotvit službu na základě křesťanských principů. O tématu zásad a hodnot bude samozřejmě dále ještě pojednáno, proto se jim zde jednotlivě není třeba věnovat.

4.4.3 Charitní služba a charitní pracovník v Kodexu

Charita a její služba se chápe jako prostor pro lidi dobré vůle a současně odborníky, kteří chtějí v duchu kodexu sloužit potřebným. Očekává se od nich, že budou respektovat poslání a také, že svou práci nebudou brát jen jako zaměstnání, ale také jako realizaci svého osobního poslání. Konkrétní očekávané vlastnosti jsou: profesní odbornost, lidskost, odpovědnost, poctivost, dobré vztahy na pracovišti, vlastní aktivita

¹⁶⁸ Kompendium čl. 198 - 208

a tvořivý přístup. Požadavky na pracovníky dále počítají s takovým chováním, které (ani soukromě a mimopracovně) nebude v rozporu s křesťanskými zásadami a hodnotami. Specificky kodex v této části ještě jednou zdůrazňuje nutnost neporušovat svobodu práva a důstojnost jiných lidí, především těch, kterým má sloužit. Oproti tomu klade kodex jasný nárok na Charitu jako zaměstnavatele, po němž požaduje kromě uznání i „*maximální možnou péči a podporu*“. Samostatně je pak zmíněna formace v duchu tohoto kodexu a duchovní pomoc a podpora církve.¹⁶⁹

Tato poslední část kodexu, v zásadě konkrétně zaměřená, může posloužit jako podnět pro management i pracovníky jako zrcadlo výkonu práce, osobního zaměření i nastavených postupů. Kodex můžeme považovat za ambiciózní dokument. Vyšší míra obecnosti na druhou stranu ponechává pracovníkům prostor pro osobní rozvoj a svobodnou reflexi.

4.4.4 Shodné body Kodexu CHČR a Kodexu sociálních pracovníků ČR

Dovolím si již v této části práce komparovat dva přístupy reprezentované dvěma dostupnými platnými dokumenty. Je jím jednak zde rozebíraný Kodex CHČR reprezentující církevní sféru sociální práce a proti (či spíše vedle něj) stojící Etický kodex sociálních pracovníků ČR, jako pohled sekulárního prostředí¹⁷⁰ na tutéž oblast – tedy oblast hodnot, na niž zde zaměříme svou pozornost. Smyslem vložené tabulky je přehledné členění pro posouzení shody či neshody dokumentů reprezentujících obě sféry. Jako klíč k interpretaci byly zvoleny základní pojmy (zásady a hodnoty) KSN, protože s ohledem na téma práce poskytují rámec, v němž se dá přehledně orientovat. V tabulce jsou tematicky roztříděny přímé citace z obou dokumentů vztažené

¹⁶⁹ **Kodex Charity ČR – čl. 2-4**

¹⁷⁰ Nebylo by správné zamlčet drobný rozdíl. V celé práci se zaměřujeme na sociální služby. Není však jednoduše možné položit rovnítko mezi sociální služby a sociální práci. Navíc Etický kodex sociálních pracovníků ČR, jak název napovídá je kodexem pracovníků. Přes tyto mírné odchylky jsem přesvědčen, že bychom obtížně hledali souvislejší shrnutí hodnotového rámce využitelného pro popis sociálních služeb.

k uvedeným pojmům. Jelikož se na většinu pojmů můžeme dívat z více úhlů a současně jejich význam má více vrstev, nemusí být přiřazení zcela jednoznačné. Pro systematickosti zpracování jsem se pokusil přiklonit se vždy k takové souvislosti, která je pro praxi sociálních služeb nejrelevantnější.

Zásada, hodnota KSN	Etický kodex sociálních pracovníků ČR	Kodex CHČR
Solidarita	<p>„2.5.3 Upozorňuje na možnost spravedlivějšího rozdělení společenských zdrojů a potřebu zajistit přístup k těmto zdrojům těm, kteří to potřebují.</p> <p>2.5.4 Působí na rozšíření možností a příležitostí ke zlepšení kvality života pro všechny osoby, a to se zvláštním zřetelem ke znevýhodněným a postiženým jedincům a skupinám.</p>	<p>Poznámka k bodu 1.11 „Solidarita „není... jen prchavý soucit nebo povrchní dojetí nad zlem, týkajícím se mnoha blízkých nebo vzdálených osob. Naopak, je to pevná a trvalá odhodlanost usilovat o...dobro všech i jednoho každého, protože všichni jsme odpovědni za všechny“ (KSNC, č. 193). Solidarita je postojem nikoliv sympatie, ale spíše empatie, s níž se snažíme vcítit do situace chudých a potřebných a vidět svět z jejich perspektivy. Solidarita v Charitě je zejména solidaritou s chudými. ... Charita se musí nasazovat za lidi, kteří žijí na okraji společnosti, nemají ve společnosti „hlas“ a nemohou si sami pomoci. ...“</p> <p>Viz též poznámka k bodu 1.4 u hodnoty spravedlnosti.</p>
Subsidiarita	<p>„2.1.3 ... Sociální pracovník se zaměřuje na silné stránky jednotlivců, skupina a komunit a tak podporuje jejich zmocnění.“</p> <p>„2.1.6 Sociální pracovník podporuje klienty při hledání možností jejich zapojení do procesu řešení jejich problémů.“</p>	<p>„1.5 ...pracovníci charity jsou zavázáni podněcovat jeho (klientovu) samostatnost a schopnosti svépomoci.“</p> <p>„1.6 Charita respektuje, že původním místem uplatňování „caritas“ je přirozené sociální prostředí farních společenství. Charita nenahrazuje osobní a nepřenositelnou odpovědnost každého křesťana za sebe samotného a za službu bližním.“</p> <p>Poznámka k bodu 1.12: „Princip subsidiarity zavazuje Charitu podporovat rozvoj občanské společnosti. Je původně definován jako: „To, co mohou jednotlivci provést z vlastní iniciativy a</p>

		<p>vlastním přičiněním, to se jim nemá brát z rukou a přenášet na společnost“ (KSNC, č. 186). ... V rámci pomáhajících vztahů mezi charitními pracovníky a jejich klienty tato zásada zavazuje k podpoře a aktivizaci vlastních schopností klientů (hledat jejich zdroje a ne nedostatky), podněcovat je, aby se aktivně podíleli na změně vlastní obtížné situace, vyrovnávat jejich šance na uplatnění a zapojení do přirozeného života společnosti a vést je k samostatnému a odpovědnému životu.“</p>
<p>Důstojnost lidské osoby</p>	<p>„1.2 sociální pracovník respektuje jedinečnost každého člověka bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu či barvu pleti, mateřský jazyk, věk pohlaví, rodinný stav, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to jak se podílí na životě celé společnosti.“</p> <p>„2.1.2 Sociální pracovník jedná tak, aby chránil důstojnost a lidská práva svých klientů</p>	<p>„1.5 Nejvlastnějším cílem charitních služeb je ochrana člověka v jeho důstojnosti od početí až po přirozenou smrt. Tam, kde se člověk ocitá v různorodých situacích ohrožení nebo nouze, jsou pracovníci Charity zavázáni poskytovat mu účinnou pomoc.“</p> <p>1.7 Charitní služba je založena na respektování, ochraně a rozvíjení přirozených práv každého člověka...“</p> <p>„1.8 Charitní služba je poskytována lidem v ohrožení nebo nouzi bez ohledu na jejich věk, pohlaví, politické smýšlení, rodinné uspořádání, zdravotní stav, sexuální orientaci, sociální a ekonomickou situaci a postavení, jejich příslušnost k etnické nebo národnostní menšině, víře, náboženství a kultuře.“</p> <p>Poznámka k bodu 1.9 Důstojnost lidské osoby: „Každý člověk, nezávisle na svém psychickém, morálním, sociálním, fyzickém stavu, je jedinečnou osobou, jíž přísluší nezcizitelná a nemanipulovatelná důstojnost, zakládající její nevýslovnou hodnotu, garantovanou Bohem. Každá osoba je obdařena právy i povinnostmi. Respekt k důstojnosti osoby zakazuje „zvěčňování“ potřebných na pouhé objekty charitní péče a soucitu, ale naopak vyžaduje podporu jejich schopností a odpovědnosti. Charita usiluje o odstranění ponižující chudoby, která je v rozporu s</p>

		<i>důstojností člověka. Charitní pracovník jedná tak, aby chránil důstojnost a základní lidská práva svých klientů. Chrání klientovo právo na soukromí a důvěrnost jeho sdělení. Charitní pracovník přistupuje ke klientovi v duchu rovnocenného partnerství, které se zakládá na stejné lidské důstojnosti každého člověka.“</i>
Společné dobro	<i>„1.3 Sociální pracovník respektuje právo každého jedince na seberealizaci v takové míře, aby současně nedocházelo k omezení stejného práva druhých osob.“</i>	<i>Poznámka k bodu 1.10 Společné dobro: „Společné dobro je souhrn podmínek života společnosti, za kterých se mohou jednotlivci i sociální skupiny rozvíjet. Sociální nauka katolické církve tvrdí, že každý člověk, aniž by byl někdo zvýhodňován nebo vylučován, musí mít možnost/právo dosáhnout všeho, co potřebuje ke svému rozvoji a naplnění (vzdělání, bezpečí, zdravotní péči, prostředky nutné k životu atd.; alespoň v základním rozsahu), a také že všem je uložena povinnost nasadit se za práva druhých. V důsledku této zásady jakékoliv ekonomické, sociální, politické či kulturní struktury, které brání prosazování spravedlnosti je třeba považovat za hříšné.</i>
Pravda	<i>„2.3.2 Sociální pracovník iniciuje a zapojuje se do diskusí týkajících se etiky se svými kolegy a zaměstnavateli a je zodpovědný za to, že jeho rozhodnutí budou eticky podložena.“</i>	<i>Poznámka k bodu 1.14 Pravda: „Charita ČR chce směřovat k pravdě, respektovat ji a odpovědně ji dosvědčovat. Jen mezilidské vtahy založené na pravdě odpovídají důstojnosti člověka. Charita ČR usiluje o transparentnost své komunikace i práce. Ve filosofickém smyslu je pravda shoda výpovědi s věcným obsahem, o němž vypovídá.“</i>
Spravedlnost	<i>„1.1 Sociální práce je založena na hodnotách, demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti.“ „2.5.1 Sociální pracovník má právo i povinnost upozorňovat širokou veřejnost a příslušné orgány na případy porušování zákonů a oprávněných zájmů občanů“ „2.5.2. Zasaduje se o zlepšení</i>	<i>„1.4 Své poslání uskutečňuje Charita ... rovněž prostřednictvím úsilí o spravedlivější podmínky ve společnosti. Pozn.: Charita ovlivňuje a spoluutváří sociální politiku, upozorňuje veřejnost na existující formy a rozsah nouze, podporuje solidární postoje ve společnosti.“ <i>Poznámka k bodu 1.16: „„Spravedlnost se jeví obzvláště důležitá v dnešní době, v níž jsou hodnota osoby, její důstojnost a její práva navzdory proklamovaným záměrům vážně</i></i>

	<p><i>sociálních podmínek a zvyšování sociální spravedlnosti tím, že podněcuje změny v zákonech, v politice státu i v politice mezinárodní.“</i></p>	<p><i>ohroženy rozšířenou tendencí přihlížet výlučně ke kritériu užitečnosti a majetku“ (KSNC, č. 202). ... Na objektivní rovině charitní práce hovoříme o sociální spravedlnosti, která usiluje o spravedlivé uspořádání společnosti (na úrovni obcí, zemí i v mezinárodním měřítku) a vystupuje proti takovému společenskému a politickému vývoji, který vede ke znevýhodňování osob a rodin nebo k sociálnímu vyloučení celých skupin.“</i></p>
<p>Svoboda</p>	<p><i>„2.1.1 Sociální pracovník podporuje své klienty k vědomí vlastní odpovědnosti.</i></p>	<p>Poznámka k bodu 1.15 Svoboda: <i>„ je v člověku nejvznešenější známkou Božího obrazu a následně také znamením vysoké důstojnosti každé lidské osoby... Hodnota svobody... je respektována, je-li každému členu společnosti umožněno realizovat své vlastní osobní povolání. “ (KSNC, č. 199,200). Charita je zavázána podporovat své klienty i pracovníky v uplatňování sociálně zodpovědné svobody a ve využívání svých vlastních schopností.“</i></p>
<p>Láska</p>	<p><i>„2.1.7 Sociální pracovník jedná ... s účastí, empatií a péčí.“</i></p>	<p><i>„1.2 V souladu s pověřením katolické církve chce Charita být viditelným znamením Boží lásky (caritas) ke světu a člověku,...“</i></p> <p>Poznámka k bodu 1.17: <i>„Láska je pro Charitu svrchovaná hodnota, která dává všem ostatním jejich smysl a správnou míru. Má být charakteristickým prvkem kvality všech charitních služeb a procesů. Charita je přesvědčena, že pouze dobrotivá a milosrdná láska je schopna naplnit nejhlubší tužby člověka.“</i></p>

Čtenář zajisté při troše zamyšlení bude schopen interpretovat případné souvislosti z uvedených textů. Ač se jedná o věc subjektivního pohledu, existují některé zřetelné rysy, které uvedu v následujících bodech.

- a) Nenalezneme tvrzení, která bychom mohli označit za protichůdná. Rozdílný rozsah a některé akcenty texty odlišují, ale v každé z oblastí nalezneme

shodný směr. Snad je možné tvrdit, že ve sledovaných oblastech (ve vazbě na pojmy z KSN) je přirozeně definice detailnější u Kodexu CHČR¹⁷¹, kde je zpravidla uveden „kořen“ či pramen toho kterého pojmu, na jehož základě je pak vyložen i jeho obsah.

- b) Etický kodex SPČR ve svém zaměření na pracovníka více definuje jeho identitu a hlavně odbornost a rozvoj. Přestože bychom tuto oblast mohli podložit citacemi, nechal jsem ji v této tabulce stranou, poněvadž se v textech velmi prolíná s jinými tématy (odbornost pak nepovažuji klíčovým pojmem KSN). Pojmenovávání těchto praktických oblastí, zdá se, je v sekulárním prostředí pojímáno výrazněji, snad na úkor předešle zmíněného bodu a).
- c) Míra závazku deklarovaných v obou kodexech se částečně liší: „Charita se musí zasazovat za lidi, kteří žijí na okraji společnosti.“¹⁷² „Tam, kde se člověk ocitá v různorodých situacích ohrožení nebo nouze, jsou pracovníci zavázáni poskytovat mu účinnou pomoc...“¹⁷³ Oproti tomu Etický kodex sociálních pracovníků ČR používá zásadně pojmy jako: podporuje, zasazuje se, zaměřuje se, upozorňuje.
- d) Významnou shodu nalezneme u zásady důstojnosti lidské osoby a především u hodnoty spravedlnosti. Angažovanost nad rámec konkrétních „případů“ směrem k celé společnosti, politickým strukturám je chápána shodně jako klíčový morální závazek, navzdory tomu, že samotnou profesi sociální práce dosti přesahuje.
- e) Oproti tomu hodnota lásky je v porovnání zcela disproporčně zastoupena jako klíčová u Kodexu CHČR, v Etickém kodexu SPČR ji nenajdeme. S lehčím

¹⁷¹ Pozn.: Interpretační rámec vycházející z KSN je Kodexu CHČR blízký, takže větší preciznost v této oblasti je určitou samozřejmostí.

¹⁷² Kodex CHČR čl. 1.11 – poznámka 10

¹⁷³ Tamtéž čl. 1.5

přizpůsobením jsem se pokusil uvést tuto hodnotu zmíněnou „účastí a empatií“, které můžeme chápat jako projev lidské blízkosti, odlesk či předzvěst lásky chápané v křesťanském pojetí. Láska jako hodnota v sekulárním prostředí je obtížně interpretovatelná a samotný pojem je zavádějící. Zajisté je křesťanský význam lásky i v sekulárním prostředí zčásti známý, ale pro praktický slovník bychom lásku mohli přiblížit pojmem lidskost, ač je to přiblížení nepřesné.

- f) V obou dokumentech (navzdory přímému odkazu k hodnotě pravdy v Kodexu CHČR) postrádám jednoznačnější a explicitní, možná trochu praktickou identifikaci pravdy v procesech. Ovšem je možné uznat zčásti argument, že ji nalezneme napříč oběma texty. Přesto se domnívám, že je to natolik rozšířená hodnota, navíc přesahující svůj teologický aspekt, že by mohla posloužit k ještě většímu sblížení obou sfér.

Z uvedeného shrnuji a vyvozuji:

- Míra shody v obou dokumentech není náhodná. Sekulární prostředí sociálních služeb v ČR vychází z obdobných hodnot, ale nenacházím identifikaci jejich zdrojů (odkazy směřují na dokumenty o lidských právech).
- Charitní kodex je zaměřen spíše ideově, Etický kodex SPČR má větší zacílení na identitu pracovníků, jejich odbornost, je více prakticky zaměřen.
- Závazek a vnímání povinnosti pomoci je u charitního kodexu jednoznačně vyšší. Tato vysoká meta může být zdrojem silné motivace, zvláště v souvislosti s křesťanskou identitou, která jí dává transcendentní rozměr. Zaslouží si ale také obezřetnost z důvodu extrémního nároku, kterému jsou konkrétní lidé v praxi vystavováni, kdy závazek trvá a nástroje pro jeho realizaci chybí.
- Oba kodexy se na druhou stranu nebojí na pracovníky klást závazek společenské odpovědnosti, která z jejich role vychází.

5. Vymezení a obsah Katolické sociální nauky

Téma pomoci druhým nestojí jen na vymezeních KSN. Důležitý a často citovaný zdroj inspirace od začátku působení církve je Písmo sv., příklad Krista i prvotní církve. Z odkazu na Matoušovo evangelium¹⁷⁴ církev po staletí s úctou popisovala povinnosti pomoci druhým tzv. skutky tělesného milosrdenství - dát najíst hladovým, dát napít žíznivým, přijímat cizince, oblékat nahé, navštěvovat nemocné a uvězněné a ve 4. století přidaný skutek pohřbívat mrtvé. Nad rámec biblického poselství to byly dále skutky duchovního milosrdenství jako inspirace k posílení duchovního rozměru předchozích - dávat dobrou radu druhým, napomínat hříšníky, poučovat neznalé, poskytovat trpícím útěchu, odpouštět, přijímat a snášet utrpení, modlit se za živé i zemřelé.¹⁷⁵

Načrtnuté rysy důležité materie obsažené především v sociálních encyklikách bezesporu jsou a delší dobu zůstanou pilířem, z něhož čerpáme klíčová vymezení i pro tuto oblast. Proto jsem o nich pojednal samostatně v předchozí kapitole. Nepopíratelně klíčovým souhrnem je Kompendium sociální nauky církve publikované v roce 2004. Svým systematickým utříděním podkladů ze sociálních encyklik, dokumentů koncilů, Katechismu katolické církve i celé řady teologických dokumentů různých autorů, nejen že přehledně obsaženou látku zpřehledňuje, ale také vytváří zcela nový, ucelený koncept KSN. Právě ono poslouží jako hlavní inspirace při popisu hodnot a zásad KSN. V úvodu Kompendia jeho spoluautor kardinál Martino pregnantně definuje praktický úkol dokumentu: *„Každý čtenář ‚dobré vůle‘ bude moci poznat motivy, které vedou církev k tomu, aby svou naukou vstupovala na pole společenských záležitostí, jež na první pohled nepatří do její kompetence. A bude moci rovněž poznat důvody k setkání, dialogu a spolupráci při službě společnému dobru.“*¹⁷⁶

¹⁷⁴ Srov. **Mt 25, 31-46**

¹⁷⁵ Srov. **DOLEŽEL, Jakub. Teoretické ukotvení církevní sociální práce na pozadí obecných a českých charitních dějin až po encykliku Deus caritas est. str. 49-50**

¹⁷⁶ **Kompendium sociální nauky církve. Presentace dokumentu**

Následující kapitola nás má uvést do terminologie zásad a hodnot, které na poli péče o člověka církev vnímá a definuje. Vzhledem k rozsahu se nejedná o detailní rozbor těchto pojmů o sobě samých. Považuji za nutné je alespoň stručně objasnit a vztáhnout do kontextu sociálních služeb. Bez tohoto uvedení by se obtížně dalo porovnávat nastavení a vnímání současné (byť sekulární) praxe a teologického pohledu, které tedy v tomto mém pojetí vychází především z pozic KSN.

5.1 Pojem charitní, charita

Zdánlivě mimo osnovu kapitoly chci v úvodu zmínit něco málo o pojmu charita v obou kontextech tohoto slova. Tyto pojmy - charitní či charitativní, charita - se staly rozšířenými pojmy i mimo oblast církve, z níž především vycházejí. Tuto dvojznačnost můžeme vnímat i jako pozitivum, nástroj pro propojení světa církevní sociální práce se sekulárním vnímáním pomoci druhým. Nemůžeme však popřít rozdíl, či snad spíše přesah charitní činnosti, má-li být autentická od světského pojetí sociální práce.¹⁷⁷

Vznik a lexikální detaily vývoje samotného pojmu jsou poměrně složitou skutečností. Stručně lze říct, že prapůvod tohoto slova nás odkazuje k latinskému „*caritas – používaný ve smyslu vážnosti, úcty, oddanosti, lásky*“ odvozeného od adjektiva „*carus – používaný ve smyslu drahý, (finančně), cenný, vzácný, milý, milovaný, oblíbený*“¹⁷⁸. Dřívější odvozovaná souvislost s řeckým „*charis*“ (milost, dar) je méně pravděpodobná. Jakub Doležel ve své disertační práci předkládá jako jednu z hypotéz variantu, že výraz „*charitas*“ může být v důsledku složení nebo omylem spojením výrazů „*caritas*“ a „*charis*“, které zvýrazňuje charakter darovanosti¹⁷⁹. Každopádně se obsahově řecký výraz do významu charitní jistým způsobem promítá i v současnosti.

¹⁷⁷ Doležel cituje a komentuje vyjádření Benedikta XVI.: „*Poskytovaná pomoc se nesmí omezit na filantropické gesto, nýbrž musí být výrazem evangelní lásky. Z toho důvodu role charitního pracovníka se nekryje bezesbytku s rolí pracovníka sociálních služeb, nýbrž musí integrovat také roli ‚hlasatele evangelia charity‘. Mám-li shrnout papežovu teorii (představu) charitní praxe, řekl bych, že jde o obhajobu ucelenosti charitního jednání, v němž nejde jen o výsledek (actio), ale integrálně také o úmysl, resp. motivaci k danému jednání (intentio)*“ **Doležel, J. Církevní sociální práce na pozadí encykliky *Deus caritas est*. Str. 111**

¹⁷⁸ „*Caritas*“ a „*Carus*“ in *Latinsko český slovník*. 3. upravené vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 64. In **DOLEŽEL, Jakub. Teoretické ukotvení církevní sociální práce na pozadí obecných a českých charitních dějin až po encykliku *Deus caritas est*. str. 22**

¹⁷⁹ Srov. **DOLEŽEL, Jakub. Teoretické ukotvení církevní sociální práce na pozadí obecných a českých charitních dějin až po encykliku *Deus caritas est*. str. 21-24**

K pojmu charita uvádí Velký sociologický slovník následující popis: „V církevním, zejména katolickém významu jde o nejrůznější hmotnou i duchovní činnost, zaměřenou na poskytování úlevy od bolesti, duševních problémů, spec. pak na péči o tělesně, či duševně postižené apod.¹⁸⁰“ Papež Benedikt XVI. se ve své první encyklice jasně k významu pojmu caritas hlásí, když píše: „Láska k bližnímu (caritas) zakořeněná v lásce k Bohu je především úlohou pro jednotlivého věřícího, ale také úlohou pro celou církevní komunitu, a to na všech úrovních od místní komunity po partikulární církev až k univerzální církvi v její globalitě.¹⁸¹“

Jelikož uvedené popisy nepřinášejí jednoznačný praktický popis předkládaných pojmů, je vhodné uvést významy, s nimiž se v praxi setkáváme. V běžné řeči můžeme rozlišit tři základní roviny významu pojmu charita (nebo jeho odvozenin).

1. **charita – jakožto dobročinnost**, pojem běžně používaný v nejširším slova smyslu i mimo církevní prostředí, pro benefiční a další dobročinné aktivity.

2. **charita – jakožto láska k bližnímu** (tedy zmiňovaná ‚caritas‘) a její projev, pojem s teologickým obsahem používaný především v církevním prostředí, jedna z povinností církve.

3. **Charita – jakožto organizace**, institucionalizovaná láska k bližnímu (zjednodušeně řečeno aplikace předešlého pojmu v praxi), pojem užívaný pro organizaci Charity a jejích jednotlivých složek.

¹⁸⁰ Velký sociologický slovník str. 401

¹⁸¹ Deus caritas est. čl. 20

5.2 Úskalí interpretace praxe sociálních služeb prostřednictvím KSN

Když jsem se rozhodoval pro téma této práce, bylo mi jasné, že existuje řada styčných ploch mezi sférou „pomáhání“ – tedy sociálních služeb a hodnotovým vymezením na poli církve, které se sociální oblasti dotýká. Stejně tak mi bylo jasné, že je nutné se setkat s určitými nesourodými tendencemi nebo chybějícím propojením.

V první řadě musíme vzít v potaz omezení, které plyne z vyjadřování církve v této oblasti. Naprostá většina dokumentů, pokud se týkají pomáhající praxe, je adresována dovnitř církve – směrem k charitní praxi. Chceme-li posunout tato vyjádření do sekulárního prostředí, činíme tak s jistým vědomím analogického postupu, u něhož se však vždy a automaticky nedá předpokládat transcendentní rozměr. Je to ovšem právě tento rozměr, jenž utváří podstatu řady definic a přístupů. Jelikož tato slabina není malá, kladu si otázku, jak se s ní vypořádat. Částečnou odpovědí nám může být nezanedbatelný vliv hodnot církve i ve sféře sekulárních sociálních služeb. Řada pracovníků v této oblasti hledá své hodnotové zakotvení a pochopitelně ho nalézá (byť mnohdy intuitivně) na poli KSN, či jiných křesťanských zdrojů. Hranice mezi konfesní příslušností k církvi a akceptací hodnot a norem není shodná. Existují lidé, které jako věřící nemůžeme označit, přesto však nacházejí nejen inspiraci, ale i shodu s tím, co církve na poli služby prezentuje¹⁸². Další důvod pro jakési „oživování“ sekulárního prostoru spatřuji v přenosu tradičních hodnot, které v evropské civilizaci mají velký vliv

¹⁸² Určitou souvislost můžeme spatřit v aplikaci principu graduality v duchu DCE. Doležel k tomuto tématu uvádí: „Analogicky bychom mohli transponovat tento princip také do kontextu spirituální identifikace charitních pracovníků. V encyklice je věnována pozornost pouze cílové perspektivě takové identifikace. Nicméně lze objevit několik míst v Benediktově reflexi, která umožňují tento princip graduality aplikovat. V čl. 17 připomíná, že cesta ke zralé lásce ‚není nikdy uzavřenou a dokončenou záležitostí, v průběhu života se proměňuje, zraje, a právě proto zůstává věrna sama sobě‘. Toto je důležitá hermeneutika vysokých charitních ideálů, které by snadno mohly vést k přetížení a ‚vyhoření‘ charitního pracovníka – který už tak je v každodennosti své profese pod různými tlaky -, pokud by se aplikovaly indoktrinačním a nekompromisním způsobem.“ **Doležel, J. Církevní sociální práce na pozadí encykliky *Deus caritas est*. Str. 114**

dodnes. Tyto hodnoty formují sociální služby poměrně zásadně, protože se obtížně hledá „konkurenční“ uchopení. Přejímání zásad jako subsidiarita, solidarita, které se nám dnes zdají celospolečensky akceptované, však nemusí být tak samozřejmé. Přístup k potratům a bioetickým tématům ukazuje, že odklon od transcendentní sféry hodnot (jakési jejich vyprázdnění) zákonitě vede k pochybným postupům, třeba až na samou hranici lidskosti, či dokonce za ni. Toto jsou tedy limity posuzování sekulární sféry křesťanskými měřítky. Domnívám se však, že pokud hodnotíme současný stav (a nevěnujeme se zásadně predikci vývoje), může být význam tohoto porovnání v sociálních službách akceptován jako platný.

Další již částečně zmiňované úskalí vyplývá z přirozeného zaměření KSN na oblast makrospolečenských jevů. Zajisté je oblast KSN našemu tématu nejbližší a tudíž nezbytná, ovšem ani zde se nevyhneme analogickému použití některých prohlášení, která nejsou určena přímo pro vztažené oblasti. Mou snahou je vyhnout se přílišným dedukcím, které by význam sdělení přesahovaly, přesto však chápu případnou výhradu vyplývající ze subjektivní interpretace. KSN však nevyrostlo mimo praktické zkušenosti s nouzí. Vždyť právě masivní nárůst chudoby v 19. století a následné praktické reakce (nárůst charitativních kongregací, centralizace charitní činnosti, zintensivnění charitní práce, ale i činnost na poli odborů a dělnických hnutí) postupně vedly k rozvoji terminologie a byly právě kořenem, z něhož celá další nauka vyrostla.¹⁸³

¹⁸³ Srov. Doležel, J. *Církevní sociální práce na pozadí encykliky Deus caritas est.* Str. 54-55

5.3 Základní zásady a hodnoty v sociálním učení církve a vztah mezi nimi

Zásady a hodnoty KSN jsou jeho klíčovými konstitutivními prvky. Ustálené členění obsahuje čtyři zásady: důstojnosti lidské osoby, společného dobra, subsidiarity a solidarity. První uvedená zásada má klíčový význam, protože k ní se ostatní vztahují a mají význam jen směrem k ní. Člověk a jeho důstojnost stojí v centru uvedených zásad a proto o nich nelze přemýšlet izolovaně, jako o technických pojmech pro uspořádání společnosti. Celkovou propojenost zdůrazňuje i Kompendium: *„Zásady sociální nauky církve je třeba vnímat v jejich jednotě, vzájemné propojenosti a rozčlenění. ... Pozornost vůči každé jednotlivé zásadě v její specifičnosti nesmí vést k jejímu dílčímu a nesprávnému používání, k čemuž dochází tehdy, když se na ni někdo odvolává tak, jako kdyby byla vyčleněna a oddělena ode všech ostatních. Teoretické prohloubení i sama aplikace třeba jen jedné sociální zásady jasně ukazuje vzájemnost, komplementaritu a vazby, které panují mezi uvedenými zásadami.“*¹⁸⁴

Dalším charakteristickým znakem základních zásad je jejich trvalost. Vzhledem k charakteru jejich zdrojů (tradice církve, Písmo sv.) se nepředpokládá jejich změna v budoucnu. Oproti tomu ještě výrazněji vystupuje jejich dynamika s ohledem na vztahy ke konkrétním společenským systémům a situacím. Jejich aplikace potřebuje nezbytně aktuální přístupy a nové interpretace v kontextu problémů, které přicházejí.

Dalším důležitým pilířem KSN jsou hodnoty. Jsou v úzkém vztahu k zásadám. Naplňované zásady vedou k hodnotám, kterými jsou pravda, svoboda, spravedlnost a ke svrhované hodnotě, kterou je láska. Zásady jsou ukazateli směru k těmto hodnotám. Specifický vztah nás však opět směřuje k důstojnosti člověka. V ní totiž mají uvedené hodnoty pramen a její autentický rozvoj podporují.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Kompendium čl. 162

¹⁸⁵ Kompendium čl. 197

5.4 Zásady katolické sociální nauky

5.4.1 Zásada solidarita

Z pohledu sociologie je solidarita chápána jako „vztah mezi navzájem rovnými, kteří dobrovolně kooperují, neboť je spojuje společný zájem, který mívá často podobu boje proti společnému nepříteli; je opakem vztahu podřízenosti a nadřízenosti.“¹⁸⁶ Obdobně s doplněním humanitního motivu vnímá solidaritu T. G. Masaryk: „Solidarita je etickým příkazem, neboť člověk je dlužníkem společnosti, a zříká-li se svých práv, privilegií, ve shodě s ideou solidarity, je to jen splácení dluhu za prospěch, který skýtá společnost jednotlivci, rovněž jako dluh generacím minulým, jejichž statky nakupené pílí jsou mu k dispozici, a povinností všech lidí je solidárně pracovat na rozhojnění tohoto bohatství.“¹⁸⁷

V polovině 19. století lidé skutečně volali po solidaritě v pojetí rovnosti, protože hodnotové zaměření nebylo jasně stanovené. Ukazuje se, že solidarita skutečně vychází z předpokladu nějaké rovnosti. Jednotlivé přístupy pak formují svou rozdílnost od toho, z jakého hodnotového základu tato rovnost vyvěrá. Křesťanství do tématu přináší všeobecné bratrství a duchovní hodnotový rozměr, který tento termín posunul do zcela jiné (transcendentní) roviny. Solidarita dostala obsah, který vede ke konkrétním krokům v praxi¹⁸⁸. Může si tedy zachovat svůj obecný význam, ale týká se v důsledku lidské důstojnosti dané Bohem všem lidem bez výjimky. Vzorem pro toto pojetí je nepřekonatelná oběť Krista. V tomto pohledu se pak stává každý člověk důstojným

¹⁸⁶ Velký sociologický slovník, str. 1185

¹⁸⁷ Masaryk, T. G. *Masarykův slovník naučný*. In Krebs, V. *Sociální politika*

¹⁸⁸ Srov. Höffner, J. *Hospodářský řád a hospodářská etika – směrnice katolického sociálního učení*. Str. 12

nejen ve svém lidství, ale především jako obraz a podoba Boží. Společenství lidí je učiněno odrazem Božího života v Trojici¹⁸⁹.

Jan Pavel II. se dotýká otázky jisté rovnosti nebo akceptace, kterou považuje v rámci solidarity za nezbytnou. Zmiňuje, že vyšší postavení je důvodem k ochraně a ochotě se dělit. Naopak níže postavení zase mají v duchu solidarity povinnost nebýt pasivní či dokonce destruktivní¹⁹⁰. Díky Kristově oběti se úzce propojuje oblast solidarity s tématem lásky. Jan Pavel II. je vnímá natolik souvisle, že se neostýchá použít pojem solidarita jako synonymum pro lásku¹⁹¹. Důvodem pro toto propojení může být širší významu, který solidarita v křesťanském pojetí nabrala. Dotýká se nejen rovnosti, obdarování, ale i tak hlubokých oblastí jako je odpuštění a smíření¹⁹².

Solidarita v oblasti sociálních služeb je princip sice často skloňovaný, avšak mnohoznačný. Do popředí vystupuje v situacích, kdy sociální pracovníci pomáhají svým klientům a brání je proti vnějším nespravedlnostem. V tomto smyslu jakoby vystupovala solidarita v prve zmiňovaném významu. Co pojí pracovníky a klienty služeb v solidární jednotě? U křesťanské organizace a pracovníci křesťané by v předešlém měli být schopni odpověď nalézt. Pro lidi bez rozdílů náboženského přesvědčení je to však lidství jako obecná hodnota, jak ji humanistické pojetí člověka přirozeně chápe.

Protože sociální služby nejsou příliš lukrativní oblast společenského působení, je zde více prostoru pro motivy, které mohou mít přesah. To je i důvod, proč se domnívám, že nemálo lidí v sociálních službách, byť nejsou schopni své motivy jasně formulovat, se věnují své práci na podkladě jakési přirozené lidské solidarity či solidarity nadpřirozené - křesťanské.

¹⁸⁹ **Sollicitudo rei socialis čl. 40**

¹⁹⁰ **Sollicitudo rei socialis čl. 39**

¹⁹¹ **Sollicitudo rei socialis čl. 46**

¹⁹² **Sollicitudo rei socialis čl. 40**

5.4.2 Zásada subsidiarity

Už první dvě sociální encykliky pojednávají o zásadě subsidiarity. Lev XIII. se zmiňuje spíše obecně v duchu této zásady, když hovoří o vztahu člověka a státu, jak již bylo uvedeno. Pius XI. v encyklice *Quadragesimo anno* uvádí pasáž, která je v zásadě definicí subsidiarity¹⁹³. Z toho, že už v první sociální encyklice papež jasně zmiňuje klíčové subsidiární pojetí člověka, je patrné, že tento pojem se neobjevil teprve se sociálním učením církve. Princip subsidiarity je v podstatě aplikací svobody v praxi. Komentář sociální nauky církve dává do souvislosti subsidiaritu s rozvojem důstojnosti lidské osoby, kterou nelze rozvíjet bez podpory rodiny, skupin, spolků a všeho, co vede k rozkvětu společnosti. Vyšší složky musí zaujímat k nižším postoj služby, podpory a rozvíjení¹⁹⁴. Samy musí tento princip reflektovat, jelikož jeho nerespektováním poškozují práva a svobodu nižších celků. Stát by měl zasahovat pouze tam, kde hrozí nespravedlnosti, kterým nižší celky samy nepředvedou a jen po tu dobu, kdy je to nezbytné.¹⁹⁵ Měřítkem pro uplatnění subsidiarity je obecné dobro, které nemá být v rozporu s prvenstvím jednotlivého člověka¹⁹⁶. Subsidiarita předchází solidaritu. Teprve pokud se vyčerpají zdroje jednotlivce – jeho rodiny – jeho okolí v obci (farnosti) – nastupují solidárně i celky vyšší jako kraj, stát, mezinárodní společenství. Subsidiarita je se solidaritou úzce propojena, jejich aplikace vyžaduje harmonii¹⁹⁷.

¹⁹³ Viz kapitola 3.1.2 - *Quadragesimo anno* - Encyklika Pia XI.

¹⁹⁴ Srov. **Kompendium čl. 187**

¹⁹⁵ „V sociálních státech pomoc a podpora směřuje k občanu především od státu. Princip subsidiarity narušuje tuto intenzitu vazby občana a státu. Není proto divu, že není všeobecně přijímán a že se vždy neseťká s dostatečným pochopením. Zejména zastánci silného sociálního (paternalistického) státu se s ním obtížně vyrovnávají a poukazují na to, že je překážkou pokrokového sociálního zákonodárství a že jeho uplatňování může vést k vážným sociálním důsledkům.“ **Krebs, V. Sociální politika. Str. 35**

¹⁹⁶ Srov. **Kompendium čl. 188**

¹⁹⁷ Srov. **Pokoj a dobro čl. 33**

Protiváhou a logickým důsledkem subsidiarity, která směřuje vůči nižším celkům je v Kompendiu zmiňovaný pojem participace. Ten znamená, že jednotlivec se podílí na životě společnosti. Není to však jen jeho právo, ale i povinnost, která má být vědomě vykonávána. Vychází totiž ze zodpovědnosti každého za společné dobro¹⁹⁸. Přijatá participace na veřejné moci se musí vyhnout úskalím. Jedním může být nezájem o veřejné dění a tím druhým snaha „podmanit“ si struktury, aby sloužily zájmu jednotlivce či menší skupiny. Obě tyto formy jsou v rozporu se zdravě pojímaným principem subsidiarity.

Vztažena k oblasti sociálních služeb je subsidiarita tématem viděným z několika úhlů pohledu:

- Z pohledu organizačního – jak již bylo několikrát zmiňováno, role státu a jeho složek není v souvislosti s poskytováním pomoci zcela žádoucí a je třeba zkoumat, zda není překročena zdravá hranice pro toto působení. Tento úhel pohledu se dotýká již zmiňované oblasti formy poskytovatelů sociálních služeb.
- Z pohledu poskytování pomoci – I poskytovatel může mít sklon chovat se nesubsidiárně a nerespektovat možnosti a schopnosti klienta, fungovat za něj. Služby proto mají mít nástroje, v nichž se učí reflektovat potřeby a možnosti participace, k níž je třeba směřovat všude tam, kde je to možné. Do této oblasti je třeba zahrnout nejenom práci s konkrétním klientem, ale také mapování dalších zdrojů v jeho rodině, okolí apod.
- Z pohledu klienta – je v zájmu kvality služby, aby klient měl možnost participace na nastavení a fungování služby podle rozumných možností. A to nejen ve svém případě, kdy je jeho rozhodování něčím samozřejmým, ale i obecně.
- Z pohledu manažerského – Aby pracovníci měli k dispozici zdroje pro řešení dané situace a nebyli frustrováni a limitováni jejich nedostatkem

¹⁹⁸ Srov. Kompendium čl. 189

z důvodu neefektivně nastavených struktur s prvky centrálního řízení. Tedy aby subsidiarita pronikla do běžných provozních činností.

5.4.3 Zásada společného dobra

O zásadě společného, či také obecného dobra, se sociální encykliky zmiňují často. Obsah tohoto pojmu je však poněkud široký. Kontury jeho významu se zdají jasné, ovšem detailnější zamyšlení přináší pohled poněkud složitější. Ve své podstatě směřuje zásada společného dobra k jednotlivému člověku, k dosažení jeho větší vlastní dokonalosti. Děje se tak prostřednictvím vyváženého „dobra“ celku společnosti a jejích struktur. Tento komunitní rozměr dobra vyplývá ze společenských podmínek a dané doby, nedá se tedy určit obecně nějakým měřítkem pro každou společnost. Je to hledání jistého druhu harmonie ve společnosti při respektování člověka jako osoby a jeho práv. Zásada společného dobra stále více přesahuje zájmy pouze jedné společnosti. S globálním spojováním světa vzrůstá i uchopení této zásady vcelku¹⁹⁹.

Určitým problémem může být uchopení pojmu „dobré“, který je víceznačný, přestože jeho základní význam je schopno rozlišit i malé dítě. Utilitaristickým přístupem byl pojem „dobrý“ ztotožněn s pojmem užitečný a s ním v zásadě zaměněn, v hedonistickém pojetí pak „dobré“ může být chápáno dokonce jako „slastné“. I tato sdělení mohou být zajisté obsahem pojmu, ale nemohou ho nahradit²⁰⁰. Že však podobné přístupy mohou pokrýt celé vnímání zásady, kterou je „společné dobro“, netřeba zdůrazňovat. Konzumní životní styl pak v podstatě tyto dopady do praxe má, pojem „dobra“ je schopen zredukovat do zmiňovaných oblastí, které se pak s hloubkou KSN zcela minou. Z uvedené jednoduché úvahy pro mě vyplývá, že je v diskusi mimo církevní prostředí (a někdy i v něm) zásada společného dobra špatně pochopena či interpretována a to právě v souvislosti s pojmem „dobro“. Nejednotnost užívaných

¹⁹⁹ Srov. **Kompendium čl. 164-166**

²⁰⁰ Srov. **ANZENBACHER, Arno. Úvod do etiky. str. 252-254** - viz pojednání o Georgu Edwardu Mooreovi a jeho rozboru pojmu dobrý.

pojmu (v politologických, sociologických či psychologických souvislostech) je přirozeně zdrojem nepochopení. Obzvláště s ohledem na to, že pohledy nekřesťanské neobsáhnou klíčové aspekty „dobra“, které s sebou nese užití tohoto pojmu v duchu teologického sdělení, s rozvinutou rovinou morální.

Pius XI. k této zásadě výstižně uvádí, že je nutné uplatnit zdravý rozum a křesťanskou sociální filosofii, aby se došlo k vyváženému pojetí práce a kapitálu. Současně varuje před rizikem individualismu na jedné straně a kolektivismu na straně druhé. Obecným blahem²⁰¹ pak chápe uspořádání společnosti podle zásad sociální spravedlnosti. Nástroje pro tento stav jsou v rukou státu²⁰².

Dokument ČBK Pokoj a dobro hovoří jmenovitě o obecném dobru v kontextu podmínek české společnosti. Všímá si extrému kolektivismu v období totality a varuje před vychýlením do opačného extrému – individualismu. O obecném dobru je zde pojednáno velmi konkrétně: „...jde o osobní bezpečnost, o vnitřní i vnější bezpečnost země, o respekt k lidským i občanským právům, která charakterizují demokratický právní stát, o součinnou spolupráci občanů ve všech sférách zaměřenou na prosperitu celé společnosti, o rozumnou sociální síť, která podpírá sociálně slabé občany. Společné dobro je možné též vyjádřit jako soubor společenských podmínek, které umožňují každému člověku uplatnění a rozvoj jeho schopností ve směrech hospodářských, politických i kulturních.“²⁰³ Vysvětlení zde obsažené je praktické a přehledné. Pro obecný popis pojmu „společné dobro“ však jako klíčový nástroj zůstává Píem XI. zdůrazněný zdravý rozum.

A čím je „společné dobro“ sociálním službám? V první řadě je to právě důvod jejich podpory, financování a i existence samotné. Sociální služby jsou právě tím nástrojem, který vyvažuje ve společnosti tak citlivou, tu více tu méně narušenou, harmonii. Rolí sociálních služeb je především pomáhat jednotlivcům,

²⁰¹ Což je synonymum pro „společné dobro“

²⁰² Srov. **Quadagesimo anno** čl. 110

²⁰³ Srov. **Pokoj a dobro** čl. 18

ale nezanedbatelný úkol mají i na poli pomoci společnosti (předcházejí negativním důsledkům jevů, jako jsou závislosti, kriminalita, bezdomovectví aj.). Poskytovatelé sociálních služeb jsou si také své role občas vědomi a plní ji tím, že se společností komunikují prostřednictvím prezentačních a preventivních akcí, médií atd. I zájem ze strany společnosti svědčí o tom, že se sociální služby jako celek na „společném dobru“ podílejí. Ovšem nejsou jen v rovině aktérů, kteří tuto zásadu sociálního učení realizují v praxi. Poskytovatelé sociálních služeb mají rovněž právo této zásady využít ve svůj prospěch. Sami jsou subjekty, vůči nimž se zásada „společného dobra“ má uplatňovat, aby i oni byli součástí hledání té vyváženosti, kterou každá společnost potřebuje. Říkám to zde, jelikož to není samozřejmé. Role těchto organizací ve společnosti se často nechápe tak, aby jejich význam odpovídal tomu, co pro společnost zajišťují.

5.4.4 Důstojnost lidské osoby

V podtextu každého vyjádření církve k společenským jevům stojí vždy zájem o jednotlivého člověka. I zásada společného dobra získává svůj význam teprve v kontextu pochopení důstojnosti člověka. Základním zdrojem této důstojnosti není zajištění člověka sám o sobě, ale smysl jeho určení²⁰⁴. Klíčovým zdrojem lidské důstojnosti je Boží sdělení, že člověk byl stvořen k Jeho obrazu²⁰⁵. Navzdory narušení prvotním hříchem byla tato důstojnost hojně obnovena darem Vykoupení, osobou Krista²⁰⁶.

V člověku samotném nalezneme řadu rysů, které jsou odrazem či projevem této důstojnosti. Lidská přirozenost má schopnost vnímat jakousi neohraničenost, tíhne

²⁰⁴ **Mater et Magistra čl. 218 a 219** „Sociální nauka katolické církve je aktuální a bezpochyby platná v každé době. Nejvyšší zásadou této nauky je tvrzení, že jednotliví lidé jsou základem, účinnou příčinou a cílem každého společenského zřízení; lidé od přírody obdařeni společenskou povahou a zároveň povolání k vyššímu řádu, který přirozenost přesahuje a pozvedá.“

²⁰⁵ **Gn 1, 27** „Bůh stvořil člověka ke svému obrazu, k Božímu obrazu jej stvořil, stvořil jej jako muže a ženu“.

²⁰⁶ Srov. **Kompendium čl. 122**

k nekonečnu, má transcendentní prvky. Nesmrtelná duše je nositelem této transcendentní roviny. Tento přesah člověka odlišuje od zbytku hmotného světa. Současně je ale výrazem člověka základní jednotou těla (jež ho váže ke světu) a nesmrtelné duše. Každá osoba vyniká svou jedinečností a neopakovatelností – individualitou. Spolu s touto individualitou také vědomím a schopností reflexe sebe sama²⁰⁷. Oproti tomu je však třeba osobu vždy chápat i v kontextu jejích vztahů. Schopnost společenství se odráží v základním přirozeném zřízení - v rodině, ale nejen v ní. Člověk vstupuje do vztahů po celý svůj život. Pouze individuální uzavřené pojetí bez vazeb na okolí by člověka uchopilo neúplně.

Z lidské důstojnosti vychází soubor lidských práv. Právě důstojnost lidské osoby nás upozorňuje (tím více, přijmeme-li východiska KSN) na provázanost lidské osoby s jejími právy a na nezpochybnitelný nárok jejich naplňování. Sociální učení za primární považuje právo na život (od početí po přirozenou smrt)²⁰⁸. Církev oceňuje Všeobecnou deklaraci lidských práv²⁰⁹, o níž Jan Pavel II. řekl, že zůstává jedním z nejvznešenějších projevů lidského svědomí naší doby²¹⁰.

Ve Velkém sociologickém slovníku jsou definovány tři generace (nebo vrstvy) lidských práv. První generace jsou práva občanská a politická (svoboda, bezpečnost, spravedlivý proces, svoboda svědomí, ochrana před protiprávním vězněním a nelidským zacházením, právo volit, vlastnit majetek, apod.). Druhou generaci tvoří

²⁰⁷ Srov. **Kompendium čl. 130-131**

²⁰⁸ Témata jako prosazování potratů a eutanázie ukazují, že odlišná východiska v interpretaci a pochopení kořenů důstojnosti člověka mají často i značně významné důsledky v aplikaci této zásady. Existuje tedy jakési přirozené napětí mezi pohledem, který vychází z dimenze transcendentní (řekněme přímo Boží) a pohledem, který hledá kořen důstojnosti v člověku samém. Lze dokonce říci, že uchopení důstojnosti člověka bez vazby na transcendentní rovinu bytí vytváří poněkud jiný pojem, než kterým uchopujeme důstojnost ve smyslu KSN potažmo evangelia.

²⁰⁹ Pozn.: Schválená Valným shromážděním OSN dne 10. 12. 1948

²¹⁰ Jan Pavel II., Projev k Valnému shromáždění OSN u příležitosti 50. Výročí jejího založení (5. října 1995)

práva hospodářská, sociální a kulturní (na práci, na odpočinek, vzdělání, zdravotní péči, ochranu v mateřství apod.). Třetí vrstvu tvoří práva solidarity, která přesahují možnosti jednotlivých států a stále více se stávají odpovědností mezinárodních společenství (jsou to práva na hospodářský a sociální rozvoj, podíl na prospěchu ze společného dědictví lidstva, právo na mír, zdravé životní prostředí)²¹¹.

Důraz na důstojnost člověka je v současnosti patrný ve vývoji sociálních služeb poměrně často. Např. Kodex CHČR říká: *„Respekt k důstojnosti osoby zakazuje „zvěčňování“ potřebných na pouhé objekty charitní péče a soucitu, ale naopak vyžaduje podporu jejich schopností a odpovědnosti.“*²¹² Tímto vyjádřením nás kodex upozorňuje na riziko rutinního přístupu, který může ohrozit i péči, snažící se o odbornost. Zvolený přísudek „zakazuje“ kategoricky odmítá zvěčňování. Ač z praxe víme, že toto riziko není příliš neobvyklé, kodex nekompromisně odmítá jakoukoliv akceptaci tohoto nedostatku. Historicky je pro nás obava ze zvěčňování umocněna zkušeností z dob komunismu. Aplikace důstojnosti v sociálně zdravotní sféře nebyla příliš řešena a díky převažujícímu materiálnímu vnímání péče o člověka zásadně hrozilo právě „zvěčnění“ člověka a tím i pošlapání jeho důstojnosti. Netřeba zastírat, že tyto deformace jsou do současnosti značným rizikem především pro velká a starší zařízení.

V sociálních službách jsou lidská práva často skloňovaným pojmem. Stávají se pilířem nastavení služeb i předmětem kontroly. Současně také pronikají do filosofie služeb, jejich uchopení vlastní role i role klientů. Stěžejním příkladem může být např. rozvoj péče o individualitu a důraz na individuální rozvoj klientů. Z určitého nadhledu je možné říct, že sociální služby jsou nástrojem pro uplatňování lidských práv, jelikož hájí zájmy lidí a samy naplňují nebo zprostředkovávají naplnění, dostupných lidských práv.

²¹¹ Srov. **Velký sociologický slovník, str. 831**

²¹² **Kodex CHČR**

5.4.5 Zásada univerzálního určení statků

Církev vstoupila do diskuse o sociálním uspořádání společnosti, protože se ukázalo, že přirozené rozdělení majetku vykazuje značné disproporce. Zásada univerzálního určení statků má v KSN poměrně klíčovou roli a je apelem na nastavení spravedlivějšího uspořádání společnosti v oblasti majetku. Jan Pavel II. definuje tento nárok jasně: „*Bůh daroval zemi celému lidskému pokolení, aby dávala obživu všem jeho členům, aniž by někoho vylučoval nebo zvýhodňoval. V tom je jádro univerzálního určení pozemských statků.*“²¹³

Právo na soukromé vlastnictví musí být v souladu s logikou univerzálního určení statků. Jinými slovy není správné, aby někdo disponoval nadbytkem a jiný nemohl uspokojit základní potřeby. Právo na soukromé vlastnictví není absolutní, ani nedotknutelné. Ať už se nám může zdát, že v našich podmínkách je rozdělení majetku v souladu s uvedeným principem, stále existují nemalé disproporce. A jak varuje Jan Pavel II., „*cíle Rerum novarum... si v souvislosti s třetím světem dodnes zachovaly svou platnost.*“²¹⁴ Mimo sociokulturní prostor vyspělého světa je stále mnoho oblastí, které nevyhoví základním požadavkům sociálního učení církve.

Roli sociálních služeb v oblasti této zásady bychom mohli definovat jako mírnění extrémních dopadů. Řada sociálních služeb má prostředky (nemyslím však finanční), aby zmírnila základní nespravedlnosti v rozložení majetkových zdrojů mezi lidmi. Je však nutné přiznat, že stále více přibývá situací, kdy se řešení stává nereálným (z důvodů extrémního zadlužení nebo hlubokého sociálního vyloučení). Pokud se v současnosti zdá, že mizí střední třída a mění se rozložení majetku mezi lidmi²¹⁵, dá se očekávat růst požadavků směřujících k sociálním pracovníkům.

²¹³ Srov. **Centesimus annus** čl. 31

²¹⁴ **Centesimus annus** čl. 34

²¹⁵ **VEČERNÍK, Jiří. Střední vrstvy v české společnosti a výzkumu: mizející, nebo zapomenuté?** „Bylo by naivní jakkoli zpochybňovat, že vývoj jde spíše proti zájmům střední třídy a oprávněně se proto hovoří o „vyprazdňování středu“, „scvrkávání střední třídy“, rostoucí polarizaci v příjmech a majetku.“

5.5 Hodnoty sociální nauky církve

5.5.1 Hodnota pravdy

Pravda v křesťanském smyslu je personifikována do osoby Ježíše Krista²¹⁶. Tato personifikace je vyjádřením podstatné vlastnosti jeho osoby. V katechismu nalezneme popis pravdy jakožto ctnosti: „*Pravda jako správnost jednání a lidské řeči se nazývá pravdivost, upřímnost nebo přímost. Pravda neboli pravdivost je ctnost, která spočívá v tom, že se projevujeme pravdivě ve svých skutcích, říkáme pravdu svými slovy a varujeme se přitom dvojakosti, přetvářky a pokrytectví.*“²¹⁷ I pro naše téma má pravda rozměr osobní, vztažený ke konkrétnímu životu člověka. Od konkrétních lidí se pak realizace (či naopak nerealizace) této hodnoty přenáší do lidské společnosti, což má dopad na struktury ekonomického života, politiky, masové komunikace a sdělovacích prostředků.²¹⁸ A v zásadě také na sociální služby jakožto systém.

Každá dvojakost (a nemusí vždy jít o přímou lež) je narušením pravdivé identity. Cokoliv, co vede člověka nebo organizaci k takovému chování, není v souladu s tímto základním pilířem křesťanství. V sociálních službách se mohou takové situace objevit při dodržování formálních pravidel, evidenci či dokonce práci se zdroji. S narůstajícím rozsahem dvoukolejnosti postupně narůstá i nedůvěra v organizaci a systém. Zdá se, že aktérům těchto dějů nedochází záludnost dvojakosti. Je v naší zemi někdy považována za nezbytnost. V mezilidské podobě pak působí nepravda vážné škody. Je-li

Hlasy hovořící o zániku středního stavu však nejsou jedinými, které slyšíme. Zatímco v nejvyspělejších zemích světa - v USA v první řadě - se střední třída zmenšuje, v globálním měřítku se naopak zvětšuje, a to z hlediska profesní struktury a příjmů. Jde o výsledek ekonomického vzestupu takových obrů, jako je Indie nebo Čína.“

²¹⁶ **Jan 1,17** „Milost a pravda přišly prostřednictvím Ježíše Krista“. Jan 14,6 „Já jsem cesta, pravda a život. Nikdo nepřichází k Otci, leč skrze mne.“

²¹⁷ **Katechismus katolické církve čl. 2468**

²¹⁸ **Srov. Kompendium čl. 198**

možné obelhat struktury poměrně snadno, pak lidi obelhat příliš nejde. Jsou to citlivé bytosti, které vyžadují pravdivost, upřímnost. Pokud se jí nedostává, není možné založit vztah důvěry. Ten je v sociální práci nezbytný. I z tohoto důvodu je hodnota pravdy, pravdivosti a transparentnosti v sociálních službách často používána a promyšlena.

5.5.2 Hodnota svobody

V kontextu křesťanské tradice nabývá pojem svoboda širší význam než jen uplatňování volby a realizace vůle člověka. „*Svoboda je v člověku nejvznešenější známkou Božího obrazu a následně také znamením vysoké důstojnosti každé lidské osoby.*“²¹⁹ Je hodnotou sama o sobě, jelikož na jejím základě se rodí a rozvíjí láska ve svých různých formách. Je předpokladem pro rozvoj plného lidství.

Svoboda ve své podstatě vylučuje zúžené pojetí individualistického člověka vedoucí k pokřivené svobodě bez limitů. „*Pravá svoboda existuje jenom tam, kde jsou vzájemné vztahy mezi osobami, které se řídí pravdou a spravedlností.*“²²⁰ Limitem svobody je tedy okolí člověka a v kontextu sociálního učení církve také souvisí se zásadou společného dobra.

Málokde hrozí v demokratických společnostech tak velké a přitom nenápadné ohrožení svobody jednotlivého člověka jako právě v sociálních službách. Obecně je příjemce pomoci sám vystaven vnitřní obavě. Kritizovat se zdá nemístné, chtít něco jinak se člověk bojí a ještě se to umocňuje tím, že za něj platí nebo na pomoc jemu přispívá stát, popř. jiný veřejný dárce²²¹. Přistoupí-li k tomu stejným způsobem zdeformovaný postoj pracovníků, může být situace natolik vážná, že se klient v systému stává pouhým objektem, předmětem. Díky tomuto riziku se v sociálních službách probouzí jako protipól intenzivní snaha svobodu uživatelů rozvíjet, zapojovat je

²¹⁹ **Kompendium čl. 199**

²²⁰ **Tamtéž**

²²¹ Pozn.: V duchu přísloví: „Darovanému koni na zuby nehleď.“

do fungování služby i do komunikace o jejím nastavení. Význam svobody roste, z objektů pomoci je třeba učinit potřebné partnery dialogu.

5.5.3 Hodnota spravedlnosti

Spravedlnost je klasickou definicí sv. Tomáše Akvinského definována jako „*mravní ctnost, která se zakládá na vytrvalé vůli dávat Bohu a bližnímu to, co jim patří.*“²²² Hodnota spravedlnosti tedy představuje jakousi normu k nastavení vztahů jednotlivců i celé společnosti. V sociálním učení církve je často zmiňována sociální spravedlnost. Ta je výrazem harmonie v oblasti sociálních, politických, ekonomických aspektů v současnosti vnímaných na celosvětové úrovni. Křesťanství dává spravedlnosti ale ještě jeden důležitý rozměr. Klade ji do souvislosti s láskou. „*Spravedlnost sama nestačí. Může dokonce dospět k popření sebe sama, neotevře-li se oné hlubší síle, kterou je láska.*“²²³ Napětí mezi spravedlností a láskou je součástí hledání společného dobra. Spravedlnosti chybí integrující charakter, který jí dodává láska. Jistý druh napětí je vlastně soubojem o správné místo těchto pilířů, které se doplňují. Legalistické či byrokratické pojetí společenského pořádku se mnohokrát prokázalo jako neúčinné a spíše limitující skutečný rozvoj, než jako zdroj spravedlnosti, která se zdá být prvním cílem legalistických postojů.²²⁴

V běžném lidském slovníku vnímám, že spravedlnost nese dva základní významy. První ve smyslu právním, beroucí na sebe podobu trestu, odstranění křivd, náhrady škod (jak napovídá již název Ministerstvo spravedlnosti). Druhý rozměr vyrůstá z lidské touhy po rovnosti a je spíše odrazem popisované sociální spravedlnosti. Pohled na tento rozměr spravedlnosti bývá spojen s hodnocením společenských struktur,

²²² Sv. Tomáš Akvinský in Katechismus katolické církve čl. 1807

²²³ Kompendium čl. 203

²²⁴ Quadragesimo anno čl. 137 „...*spravedlnost sama, i když je velmi věrně zachovávána, dovede sice odstraňovat příčiny sociálních konfliktů, nikdy však nedovede sjednocovat srdce a vytvářet svornost ve smýšlení.*“

rozdělením majetku, ale i s akceptací hodnot a jejich dodržováním. Důvodem pro vnímání nespravedlnosti je zpravidla pocit, že jiný (či jiní) nerespektují hodnoty (které považujeme na základě objektivních faktů²²⁵ nebo našeho přesvědčení²²⁶ za platné) a tím jim vzniká výhoda nebo nám škoda. Vzniklá disproporce v našem vnímání je zdrojem pocitu nespravedlnosti. Oproti tomu existují oblasti, kde o dodržování či porušení nepochybuje celá společnost.

Sociální služby se s hodnotou spravedlnosti setkávají v její individuální rovině, kdy se dává člověku vše, co mu náleží, na co má nárok. Častým předmětem diskusí je rovný přístup k jednotlivým klientům. Souboj individuálního a rovného přístupu je neustálou výzvou pro dynamicky reagujícího pracovníka a službu. Sociální rovinu spravedlnosti v sociálních službách vidíme především v jejich nastavení, pravidlech apod. Ale pak je to také rovina celé společnosti a diskuse o společenských problémech. Na této platformě se mají zobrazit potřeby poznané v terénu a mají se dostat až k zodpovědným osobám. Pokud na tuto rovinu pracovníci rezignují a nijak zájmy svých klientů neprosazují nad rámec služby, důležitá dimenze pak službám chybí²²⁷. Pocit nespravedlnosti může kromě člověka v obtížné situaci nést stejně úkorně i pracovník, který mu pomáhá. Sílicí nespravedlnost může být velmi demotivujícím prvkem.

²²⁵ Pozn.: Zákony, předpisy částečně i zvyky.

²²⁶ Pozn.: Přijatá morálka, politické přesvědčení.

²²⁷ Viz již citovaný Kodex sociálních pracovníků ČR

5.6 Láska – výchozí zdroj i cíl

Pojem láska ke křesťanství patří, alespoň jeho odlesk vnímá většina lidí bez ohledu na své náboženské přesvědčení. Křesťanská láska je přijímána s uznáním, je však i terčem posměchu. Ne vak ona sama, ale spíše její dezinterpretace či karikatury (namnoze zásluhou i nás křesťanů). Velký vstup do tohoto tématu učinil Benedikt XVI. v již zmiňované encyklice DCE. Pozornému čtenáři může jeho pojednání odhalit smysl různých aspektů lásky, jak se s ní člověk v průběhu svého života setkává, nebo by se setkávat chtěl. Nejsem v těchto řádcích schopen učinit odpovídající exkurz, z něhož by bylo možné se alespoň částečně zorientovat. Dovolím si však učinit několik poznámek, které spíše uvedené téma rámuji²²⁸.

Kompendium o tématu lásky pojednává v podkapitole nazvaná „Cesta lásky“²²⁹. Zdůrazňuje se zde její univerzalita a současně nejvyšší místo v sociální etice. Není možné lásku omezovat jen na interpersonální vztahy a individuální úrovni, dotýká se celé sféry lidského bytí. Ostatní hodnoty a zásady, o nichž byla řeč, slouží k tomu, aby vytvořily prostor pro vztahy lásky. Ta má v sobě prvek empatie, kterým promýšlí potřeby a požadavky druhých až do jejich praktické realizace. Nechybí jí společný rozměr, stává se sociální láskou, vede nás, abychom milovali společné dobro. V praxi se pak ukazují dva aspekty, z nichž lásku spatřujeme v její poloze individuální, můžeme říct charitní – v péči o druhého; druhý pól (vlastní KSN) se zaměřuje na takové působení, které upravuje podmínky, aby se bližní do obtížných situací nedostávali. Tuto polarizaci, která se jeví jako určitý konflikt, mezi spravedlností a láskou jsme již zmiňovali. Ve skutečnosti je zřejmé, že se jedná o přístup z určitého úhlu. Socialistické výtky, že chudí potřebují spravedlnost a ne charitu, jsou proto zjednodušené. Benedikt XVI. říká: „...nikdy nenastane situace, v níž by nebylo třeba lásky (caritas) každého jednotlivého křesťana, protože člověk kromě spravedlnosti bude vždycky potřebovat lásku“²³⁰

²²⁹ Kompendium čl. 204-208

²³⁰ DCE čl. 29

Obtížně se nám však bude pojmenovávat láska v sociálních službách. Její realizace a definování jsou zdánlivě dvě odlišné sféry. Možná riziko formalismu a případných vzniklých klišé drží někdy i církevní služby v určitém odstupu. Velkou pomoc poskytl Benedikt XVI. svou encyklikou DCE, protože tuto bariéru pomohl překonat. Díky jeho uchopení se nám v praxi charitních služeb může téma lásky přiblížit praktičtěji např. ve slově lidskost, které je široce akceptované a nemá tak obsáhlé kontexty výkladu. Bezesporu není synonymem lásky, ale má k ní blízko. Lidskost nám mluví o vztahu a v pozadí tohoto vztahu by měla být právě láska, jinak je falešný. Závisí také, jakou hodnotu dáme člověku. Myslíme-li na jeho transcendenci, pak je i ve vztahu k němu chápána lidskost něčím velmi blízkým lásce, jak ji definujeme z teologického hlediska. Poznaný Kristus v bližním jí pak dává ten úplný rozměr. Nechtěl bych se tomuto tématu v praxi sociálních služeb vyhýbat, ale obávám se, že lásku můžeme spíše cítit než vyargumentovat. Z tohoto důvodu se obávám, že v ryzím významu nejsem schopen přijít s praktickou reflexí jejího uplatňování v sociálních službách. Smutnou skutečností je i fakt, že se lépe dokládá, pokud láska chybí. Přítomnost lásky mezi lidmi ale přesto tušíme a myslím si, že nám k tomu pomáhá právě třeba zmíněná lidskost.

6. Komparace ideového vymezení a praxe sociálních služeb v ČR a souvisejících zásad a hodnot sociálního učení církve

Podstatná shrnutí předchozích zjištění jsem se rozhodl strukturovat do dvou oblastí. V první obecnější části se chci zaměřit na reflexi hodnot a zásad KSN, jak je můžeme vidět (či nevidět) realizované v současné praxi sociálních služeb u nás. Smyslem je zde shrnout jen základní rysy změn.

Druhou část tvoří konkrétní důležité okruhy pozitivních zjištění, které si zaslouží samostatnou zmínku. V závěru kapitoly se zmiňuji o nedostacích systému. Jde o zvýraznění těch témat, která už na předchozích stranách byla komentována. Tímto poměrně stručným shrnutím je chci vytáhnout s širšího množství informací, protože je považuji za klíčové.

6.1 Aplikace konkrétních zásad a hodnot KSN v praxi

6.1.1 Solidarita

O solidaritě nejlépe napoví realizace konkrétních kroků. Jejím dokladem může být v poskytování příspěvku na péči. Je výrazem vědomí nelehké situace lidí, kteří jsou odkázáni na pomoc ostatních. Konkrétní lidé dostávají od společnosti hmatatelnou pomoc, na jejímž základě mají lepší příležitosti žít normálně. Již vícekrát zmiňované zaměření na člověka je právě výrazem této zásady. Napříč sociálními službami se můžeme setkat s řadou lidí solidárních na přirozeném principu zlatého pravidla „Co chcete, aby lidé dělali vám, to dělejte stejně jim.“²³¹ Aplikace této zásady pramení ze sílí empatie pracovníků a dalších zodpovědných osob. Sami budeme jednou staří, nemocní, můžeme se ocitnout i v jiných problémech. Tato sebereflexe prosakuje do služeb i díky aplikaci standardů kvality, jejichž je nosnou myšlenkou.

Solidarita jako výraz vztahu člověka k člověku je výrazně přítomná v dobrovolnické službě. Dobrovolníci přinášejí do služby přirozený lidský rozměr. Obzvláště tam, kde osobně tvoří společnost lidem (v jejich domácnostech, v pobytových službách sociální péče) se ukazuje lidská tvář sociálních služeb o to výrazněji, že za tuto náklonnost neočekávají odměnu. Nutno však přiznat, že kultura dobrovolnické práce ještě v našich podmínkách nezakořenila tak pevně, abychom se jí mohli chlubit, ale o její přítomnosti a významu není důvod pochybovat.

V souvislosti se solidaritou se rýsuje ještě jedna oblast, která se v budoucnu může ukázat jako nezbytná. Přibývá lidí v materiální a ekonomické nouzi. Jako výraz solidarity již nepostačí pouhá rada. Na nouzi by se mělo odpovědět materiální pomocí. Tento rozměr sociálních služeb tvoří v současnosti pouze doplněk. Pravidla a uchopení této podpory jsou většinou bližší církevním organizacím. Bez zakomponování nástrojů

²³¹ Lk 6,31

materiální intervence se mohou při řešení řady situací cítit pracovníci bezmocní. Do budoucna považuji za důležité tento rozměr lépe integrovat do sociálních služeb.

V souvislosti se solidaritou si můžeme všimnout jednoho rozvíjejícího se rizika. V rostoucím společenském napětí, které vnímám, ale jeho příčinu neznám, dochází občas k problematickým výbojům emocí. Společnost hledá viníka. Nejednou se jimi stávají zástupci menšin, problémové skupiny jako bezdomovci, závislí apod. S rozvojem sociálních sítí se tento fenomén může vymknout kontrole.²³² V některých případech se stejným způsobem chovají i média.

6.1.2 Subsidiarita

Se subsidiaritou se setkáváme v sociálních službách doslova na každém kroku. Je důležité si uvědomit, že je to hodnota v obecné diskusi nezpochybňovaná, jasně přijímaná. Navzdory přítomným socialistickým vlivům je až překvapivé, že je její role tak pevná. Subsidiarita má klíčový význam v reformě sociálních služeb ve vztahu ke konkrétním příjemcům pomoci. Myslím, že právě jejich zapojení do rozhodování se začalo podstatně měnit. Z výsledků realizovaného výzkumu však vidíme jistou skepsi, s níž se odborníci dívají na uplatňování některých souvisejících hodnot (zapojení do rozhodování o službě se umístilo z hlediska uplatňování až na posledním místě). Participace klientů je hlavním přínosem, ač k jejímu plnému uplatnění budeme potřebovat ještě řádku let.

Se subsidiaritou souvisí také oblast financování. Krokem k aplikaci subsidiarity je příspěvek na péči (navzdory limitům, o nichž jsem již psal). V oblasti dotací však ke změně nedošlo. Zůstává otázkou, jestli je to dobře nebo špatně. Převod kompetencí financování sociálních služeb na kraje je na první pohled krokem v plném souladu

²³² V poslední době jsem se setkal s e-maily poplašného typu (HOAX), které se snažily navozovat atmosféru nespravedlnosti zvýhodňováním Romů. Tyto zprávy obsahovaly prokazatelné nepřesnosti a lži. Paradoxně mi tato pošta přišla od důvěryhodných a bezúhonných osob. Tyto komunikační toky směřují mimo rovinu argumentace, snaží se ovlivnit emoce.

s principem subsidiarity. Úskalí však působí dvojaká role krajů, které zřizují vlastní služby a souběžně mají nezávisle rozhodovat o financích pro „konkurenci“ kterou je nestátní neziskový sektor. Obecné deklarace nestačí, kraje tuto disciplínu mnohokrát nebyly schopny dodržet. Ve stejné situaci jsou často i obce poskytující sociální služby. Paradoxně se tak může stát, že přesun financování na nižší úroveň přinese ohrožení nejnižších článků systému – poskytovatelů služeb. Oproti tomu bylo dosud MPSV spíše arbitrem s větší mírou nezávislosti. Rovné postavení poskytovatelů v přístupu k financím bez ohledu na právní formu je stále otázkou budoucnosti.

Komunitní plánování je nástrojem s ryze subsidiárními prvky. Vstupuje až do nejnižších vrstev - tedy k jednotlivcům a jejich názory přenáší na vyšší úroveň. Zmiňoval jsem se o slabínách tohoto systému, které dokládá i realizovaný výzkum. Dle jeho zjištění zapojené osoby v průměru hodnotí proces stejně negativně jako pozitivně, nezapojení ho jako užitečný a funkční považují ze dvou třetin. Dá se tedy říct, že čím je člověk těmto procesům blíže, tím více o jejich smyslu pochybuje. Navzdory tomu je právem možné počítat s rozvojem tohoto nástroje a tím i posilováním subsidiárních procesů napříč oblastí.

Velká slabina celého systému je kompetenční nejasnost. Ač zákon kompetence vymezuje, realita je jiná. Kraje mají utvářet a definovat sociální síť, ale zpravidla to nedělají a ani k tomu nemají vhodné nástroje. Redukcí sociálních služeb, které stejně platí MPSV si kraje příliš příznivců nezískají a nárůst je vážným problémem s ohledem na finanční zdroje. Udržovaný stav je tak nesystémovou akceptací vývoje se snahou nějak situaci ustát. Má-li stav směřovat k nějakému řešení, mělo by dojít k definování parametrů sociální sítě: 1. Které služby musí existovat, aby nedošlo k ohrožení sociální koheze; 2. Které služby by existovat měly a 3. Které služby existovat mohou. Podle těchto priorit se pak dá nastavit i způsob financování. Vzhledem k velikosti naší země se domnívám, že tato diskuse by měla být celorepubliková a vstupy aplikované pak do praxe na krajské úrovni.

Zdánlivě nesubsidiární a byrokratické se zdá zatížení služeb registračními povinnostmi. Přínosem, který tento zásah vyvažuje je transparentnost a přehlednost.

Nedochází k chybám, které se po zažití obtížně odstraňují. Registrace je orgánem prvotní reflexe pro poskytovatele. Jistá míra subsidiární odpovědnosti může být, dle mého názoru, obětována zájmům kvality.

6.1.3 Důstojnost lidské osoby

Nemusím již zdůrazňovat, že člověk je v centru zájmu sociálních služeb, což vychází především z respektu k lidským právům. Důraz na tato práva v sociálních službách se zaváděním standardů kvality masivně vzrostl. Důstojnost se dotýká i oblasti komunikace a partnerského rozměru²³³, v nichž se klient jako člověk nachází. Služba mu předává informace, nemůže ho nechat napospas stanoveným pravidlům. Zajímá se o něho, sama musí reflektovat, kde hrozí nebezpečí, a předcházet jim.

Teoretické zásady jsou jednoznačné a mohli bychom zajásat. Ovšem praxe není všude bezchybná. Některá zařízení fungují mnoho desítek let a zaseté mechanismy se do praxe dostávají obtížně. Pracovat lépe a ve prospěch klientů je často náročné a vyžaduje to od pracovníků ochotu ke změně. Chybí-li toto jejich odhodlání, může zůstat jen u teorie.

Ukazuje se, že řešením je i přirozená generační obměna personálu. Některé procesy potřebují čas. Nelze však na to spoléhat. Zlovyky se i nový pracovník zvládne naučit rychleji než správnou praxi. Úsilí, odbornost a přirozené vnímání lidskosti - hodnoty člověka v této oblasti postupně, dle mého přesvědčení, zasáhnou praxi v celém spektru.

6.1.4 Společné dobro

Reforma sociálních služeb jako celek ve svém záměru i praktickém pojetí směřuje k aplikaci zásady společného dobra, jakožto zásady druhu harmonie, v níž

²³³ Respondenti realizovaného výzkumu však praktické naplňování partnerského přístupu z hlediska uplatňování zařadili až na poslední příčky.

se lidský jednatel může svobodně rozvíjet. Společné dobro vychází z ostatních principů sociálního učení církve a jen při jejich uplatňování může růst. Jelikož obtížně najdeme ideový rozpor mezi sociálním učením církve a nosnými myšlenkami reformy sociálních služeb, můžeme se také právem domnívat, že je tento proces přínosný pro aplikaci této zásady. Existuje řada praktických nedostatků, o nichž bylo pojednáno výše, ty však nemohou zastínit obecnou shodu v těchto dvou oblastech.

Role sociálních služeb je bezesporu taková, že k realizaci této zásady přispívají z principu své existence. Vytvoření podmínek, zpřehlednění role i povinností zajisté přispělo k pozitivnímu rozvoji celospolečenské úrovně. Potěšující je zvýšení odborné úrovně pracovníků, která má potenciál dále se zlepšovat. I v tomto ohledu vidím přínos pro aplikaci této zásady a to mimo jiné proto, že vyšší odborná úroveň přináší lepší rozměr odborné diskuse, tím i její společenské uznání a aplikaci prezentovaných řešení do praxe.

6.1.5 Zásada univerzálního určení statků

Na první pohled zásada univerzálního určení statků s tématem sociálních služeb nesouvisí. Praxe 90. let, kdy vznikaly sociální služby z nadšení lidí a byly materiálně podporovány, získaly objekty a vybavení, je dokladem uplatňování zásady univerzálního určení statků. Podpora ze zdrojů EU především v investiční oblasti je také dobrým příkladem. Existují možnosti, na jejichž základě se mohou sociální služby (napříč spektrem poskytovatelů) rozvíjet a dosahovat na redistribuované prostředky.

Stále skromně se rozvíjí oblast dárcovství. Mohl jsem ji zmínit u zásady solidarity, kam patří stejně jako do této zásady odpovědného dělení lidí mezi sebou. Sbírková činnost se postupně stává tradicí (jako např. nejrozšířenější tříkrálová sbírka) a doplňuje zdroje nezbytné pro činnost neziskových organizací. Firemní dárcovství existuje, ale o jeho rozmachu mluvit nemůžeme. Pořád existují značné oblasti pro jeho rozvinutí. Legislativní situace dárcovství příliš nepodporuje. V praxi narážíme na řadu bariér. Objevují se právní a technické komplikace, které jeho rozvoj komplikují. Možná jsou na vině i sociální služby jako neobratní žadatelé. Obávám se však, že jednou z velmi

důležitých příčin je malá společenská zodpovědnost mnoha firem – tedy chybějící solidarita.

6.1.6 Pravda

Pravda jako hodnota se objevuje v pozadí mnoha procesů v oblasti reformy sociálních služeb. Nejčastěji se s ní setkáme pod pojmem transparentnost²³⁴. Poskytovatelé se mají snažit otevřeně komunikovat a tím přispívat k otevřené atmosféře ve vztahu ke klientům i veřejnosti. Příkladem této otevřenosti má být řešení stížností. Práce se stížnostmi se díky vývoji velmi rozvinula a zkultivovala. Namísto negativního vnímání slouží stížnosti k ventilování napětí. Jejich přítomnost není špatným, ale naopak dobrým znamením.

Pravdivost se intenzivně objevuje také při průběhu inspekce. Ale i tzv. metodické konzultace a sebehodnotící procesy jsou nástroji monitorování kvality, jejichž předpokladem je transparentní diskuse.

6.1.7 Spravedlnost

I když jsme zmiňovali v souvislosti s pravdou inspekci, je třeba ji zmínit i v souvislosti se spravedlností. Bohužel vnímání inspekce jako spravedlivé není samozřejmostí. Každá kritika se těžce přijímá a je jednoduché zbavit se zodpovědnosti tím, že napadnu kritizujícího. Nedomnívám se však, že všechny pocity křivd a nespravedlnosti jsou nemístné a nezralé projevy poskytovatelů. Existuje několik typů výhrad, které jsou vznášeny vůči tomuto procesu. Jednak je to dojem, že některý inspektor není dobře seznámen s typem služby a projektuje do ní své zkušenosti odjinud, nebo dokonce není odborník a řeší malichernosti. Poněvadž je ale v převaze, nedojde k přesvědčení protistrany, ale k uzavření z pozice síly. Další výtka má charakter osobního deficitu jako náládovosti, tendenčnosti, subjektivity inspektora. Poslední výhrada směřuje k byrokratickému přístupu (řeší se jen „papírové“ nastavení služby

²³⁴ Nutno uznat, že výstupy výzkumu transparentnost hodnotí jako značně opomenutou.

a hodnocení je vnímáno formálně), který u některých služeb (např. poraden) může být poměrně nešťastný. V řadě případů pomohou inspekce posunout sociální službu v kvalitě dopředu, pocit nespravedlnosti ale vytváří atmosféru, která se šíří mezi další kolegy a je zdrojem nedůvěry. Systémovým zdrojem nespravedlivého vnímání je rozdílnost přístupu k inspekcím v jednotlivých krajích. Výkon této agendy Úřadem práce může vést k postupnému sjednocení.

V každodenní praxi služeb vystupuje spravedlnost do popředí v tzv. rovném přístupu. Individualita ve vztahu ke klientovi nesmí být chápána jako svévole pracovníka. Mantinely pro jeho rozhodování musí být jasně dané a předvídatelné. Spravedlnost má svůj vliv např. v nastavení smluvních vztahů mezi poskytovateli a klienty.

6.1.8 Svoboda

Poslední hodnotou je svoboda, jeden ze základních atributů lidství. Asi je zřejmé, že zrovna tento rozměr člověka v postkomunistickém modelu sociálních služeb mnoho prostoru nenalezl. Reforma sociálních služeb nastolila pravidla, kde je lidská svoboda velmi vysoce ceněna a její nerespektování služby diskvalifikuje z jakéhokoliv nároku na kvalitu. Svoboda se dotýká i seberealizace sociálního pracovníka. Církev mohou v charitách a diakoniích bez omezení působit, stejně jako se mohou občané sdružovat a podílet se na budování lidštější společnosti. Dnes už to považujeme za samozřejmost a je třeba uznat, že podmínky pro působení jsou poměrně dobré. Podíváme-li se opět na výsledky našeho výzkumu, zjistíme, že oblast, která se svobody dotýká, co do uplatňování zaostává (možnost rozhodovat o sobě)²³⁵.

²³⁵ Překvapivý je i poměrně velký rozpor mezi názorem na souvislost této hodnoty s křesťanstvím mezi věřícími a nevěřícími respondenty. S kontextu odpovědí se zdá, že nevěřící respondenti přilíší svobodu jako křesťanskou hodnotu nevnímají.

6.1.9 Odbornost

Je ještě jeden důležitý rozměr sociálních služeb, k němuž se jednoznačně přihlásil i papež Benedikt XVI. ve své encyklice *Deus caritas est*.²³⁶ Asi právem mohou odbornost považovat za pojem, který díky papežovu důrazu můžeme rehabilitovat a zbavit opozičního nádechu k pojmu milosrdenství. Nejedná se samozřejmě o tradiční hodnotu nebo zásadu, ale rád bych ji zde s ohledem na význam uvedl jako samostatný bod. Zcela se nepřekrývá s pojmem kvalita²³⁷, ale má k ní blízko.

Sociální služby a jejich vývoj v posledních letech ukazují, že naopak harmonie mezi odborností a lidskostí je předpokladem pro kvalitní, lidskou a všestranně vyváženou službu. Odborník může lépe zvládnout i některé přirozeně lidské problémy, protože lépe porozumí jejich příčinám. Nemůžeme však odhlédnout od vysokého požadavku na lidské kvality odborníků v sociální oblasti. Přirozené lidské dovednosti jsou současně nezbytným předpokladem pro růst v odborných dovednostech. A tak se obě tyto roviny doplňují. Pokud některá stagnuje, stagnují obě.

Naprosto zásadní rozpor, jak již bylo zmíněno, se objevil ve výsledcích výzkumu. Přímo pojem odbornost lidé z oboru reflektují jako uplatňovaný, na druhou stranu však zcela nesouvisející s křesťanskými kořeny. Jsem přesvědčen, že rozměr kvality nebyl nikdy křesťanské pomáhající praxi cizí. Čím byl zastíněn? Snad až pregnantní definování Benedikta XVI. ho otevřelo naší reflexi. Mohla to být jakási samozřejmost evangelního nároku na službu a sloužícího? Vždyť přece neodborně (nekvalitně) poskytovat pomoc by bylo neuctivé k samému Bohu. Čerstvost této reflexe, kterou možná křesťanská sféra dosud neměla zapotřebí, může stát právě za tak radikálně zející nesouvislostí, kterou nám ukázal výzkum.

²³⁶ Srov. *Deus caritas est*. čl. 31

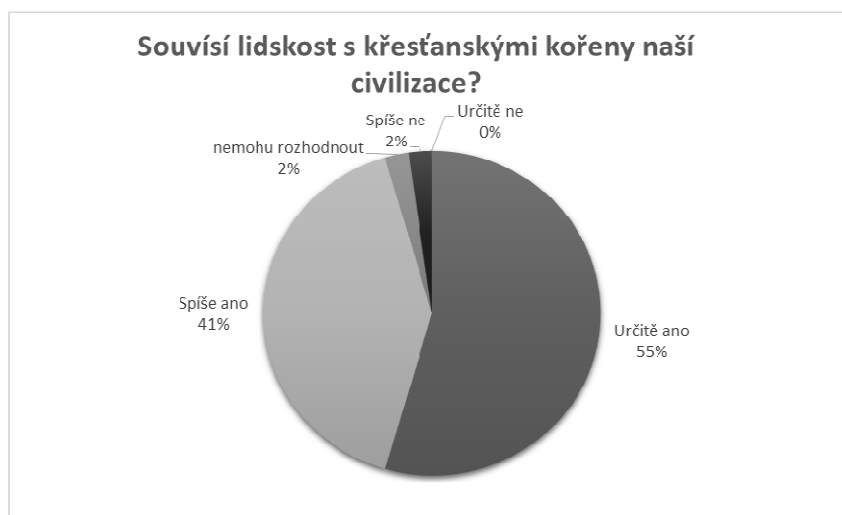
²³⁷ Kvalita je jednou ze zásad Kodexu CHČR

6.1.10 Láska

Velmi obtížně se mi hledá v praxi aplikace lásky. Vztažena do praxe je láska vždy spíše nástrojem pro osobní sebereflexi, než pro naturalistickou analýzu dostupných faktů. Některé trendy jsou potěšující. Třeba snaha o deinstitucionalizaci velkých zařízení nebo zlepšování postavení klienta sociálních služeb, kdy se postupně dostává do centra dění, namísto, aby byl předmětem péče. Právě tyto změny vytváří prostor pro osobní růst vztahů, které jsou bližší tomu, co v křesťanském prostředí nazýváme láskou.

Nemalou souvislost spatřuji mezi pojmy lidskost a láska. Lidskost je pojem obecně akceptovaný a srozumitelný. Oproti tomu v KSN je použit zřídka, zpravidla v kontextu špatných podmínek, které vedou k odlidštění. Určitým rizikem je jeho interpretace v závislosti na hodnotovém zaměření konkrétního člověka. Považuje-li někdo člověka za dokonalejší zvíře, může se pojem zvířecost blížit pojmu lidskost. Tam pak jakákoliv paralela neplatí. V zajímavém kontextu o lidskosti mluví Benedikt XVI. v encyklice DCE v již zmiňovaném článku 31 a)²³⁸. Papež možná vytušil jistý přesah, který umožňuje propojit svět křesťanského chápání služby se světem, který jako křesťanský označit nemůžeme. Domnívám se, že bez ohledu na náboženské vyznání může být tento pojem vyznáním jakéhosi transcendentního pojetí člověka. Argument, kterým chci toto tvrzení podpořit, nalézám v realizovaném výzkumu. S naprostou převahou, bez ohledu na náboženské vyznání, je lidskost považována za související s křesťanstvím. Výsledek je uveden v příloženém grafu.

²³⁸ DCE čl. 31 a) „Odborná kompetence je první a základní předpoklad, ale sama o sobě nestačí. Jedná se totiž o lidské bytosti, které vždy potřebují něco víc nežli pouze technicky správně prováděnou péči. Potřebují lidskost. Potřebují pozorné srdce.“

Nechci přeceňovat toto výzkumné zjištění, ovšem bývá to právě lidskost, kterou často formulují lidé v kontaktu s církevní pomáhající praxí, jako něco co očekávají nebo co naopak oceňují a setkali s tím. Z uvedeného vyvozuje, že „lidskost“ může být v našich podmínkách částečně synonymem „křesťanské lásky“.

6.2 Celkové shrnutí důležitých zjištění

Účelem tohoto shrnutí není ucelené zhodnocení reformy sociálních služeb, nýbrž reflexe jejích klíčových rysů prostřednictvím pohledu KSN a dalších církevních zdrojů. Snad i na předchozích stranách již bylo zřetelně prokázáno, že souvislost těchto dvou oblastí existuje, přestože jsou to autonomní a v lecčem rozličné světy.

Dokladem existující souvislosti mohou být výše uvedené výstupy z realizovaného výzkumu a bezesporu také soulad Kodexu sociálních pracovníků ČR s Kodexem CHČR.

6.2.1 Konkrétní člověk se stal centrem pomoci

Přerod z totalitního nastavení sociálních služeb k dnešku se nám může zdát samozřejmý, došlo ovšem k naprosto zásadní změně přístupu. Kořen této změny můžeme hledat v invazi církevních a neziskových organizací do sociální sféry hned v 90. letech. Právě ony byly hlavní silou inspirující nastalé změny.

Ve výsledcích výzkumu jsem zmiňoval respondenty spatřovanou významnou souvislost lidskosti, respektu k člověku, důstojného zacházení, přívětivosti a spravedlnosti. U těchto hodnot se postoj věřících a nevěřících respondentů nelišil. Tytéž hodnoty respondenti považují za uplatňované v praxi. Stejný fakt nám potvrzuje i porovnání Etického kodexu sociálních pracovníků ČR a Kodexu CHČR, v nichž lidská důstojnost vystupuje do popředí. Našli bychom řadu dalších dokladů z dokumentů v sociální oblasti, které nás nenechávají na pochybách, že se jedná o trend prvořadý a aplikovaný.

Můžeme z toho vyvozovat, že především křesťanská zásada důstojnosti lidské osoby a snad i láska (např. v kontextu výše zmiňované lidskosti) nacházejí v systému sociálních služeb ideový a praktický prostor.

6.2.2 Vyrovnanější postavení poskytovatelů služeb

System sociálních služeb z pohledu poskytování v sobě nese další důležitý soulad s KSN. Je jím praktické uplatňování subsidiarity na tomto poli. Rozvoj občanského sektoru a jeho partnerské zapojení do většiny procesů jsou indikátory zdravého vývoje. Tyto trendy se částečně projevily ve financování, nicméně zmiňoval jsem se i o slabínách a nedotaženostech. O aplikaci subsidiarity svědčí zapojení poskytovatelů i klientů do procesů komunitního plánování. Tento nástroj možná v současnosti prochází na řadě míst určitou krizí (což odhalil i náš výzkum), ale stále zůstává zásadní platformou diskuse o nastavení sociálních služeb.

6.2.3 Transparentnost procesů

Samotný dotaz na transparentnost přinesl v našem průzkumu negativní výsledky. Respondenti tento princip nepovažují za uplatňovaný. K tomu, abych mluvil o transparentnosti jako o silné stránce, mě opravňuje respekt k nástrojům reformy sociálních služeb, kterými jsou především registrace a inspekce. Navzdory ambivalenci plynoucí z konkrétního uplatňování je respondenti hodnotili značně pozitivně. Větší průhlednost a prostor pro sebereflexi vytváří stimulační prostředí pro rozvoj dalších hodnot. Přínos registrací a inspekcí je tedy možné spatřovat (a to nejen z pohledu respondentů našeho výzkumu) v souvislosti s uplatňovanou hodnotou pravdy.

6.2.4 Nedostatky stávajícího systému sociálních služeb

Nelze přehlédnout důležité nedostatky a současně klíčové výzvy celého systému. Jedná se především o tyto oblasti:

- **Nedostatečné zapojení klientů do rozhodování o službě** – Výzkum zařadil hodnotu „Zapojení do rozhodování o službě“ až na poslední příčky jak z hlediska uplatňování v praxi, tak z hlediska souvislosti s křesťanstvím. Obdobně dopadla i „Možnost rozhodovat o sobě“. Tato zjištění upozorňují na jisté riziko pasivity, k níž mohou být klienti systémem vedeni. Ohrožen tak může být princip participace vycházející ze

subsidiarity, ale dokonce i samotná hodnota svobody. Překvapivé je nízké vnímání souvislosti těchto hodnot s křesťanstvím respondenty realizovaného výzkumu. Tato oblast tak zůstává výzvou pro praxi sociálních služeb, ale v celém kontextu i úkolem pro další interpretaci na poli církevní sociální práce.

- **Rozpolcenost oficiálního nastavení a praxe při řízení celého systému** – Ambivalence přítomná v hodnocení řady oblastí v realizovaném průzkumu svědčí o napětí mezi deklarovanými hodnotami a jejich uplatňováním v praxi (především však vychází z kritiky směrem k politickým zástupcům a k veřejné správě). Množství strategických materiálů a prohlášení vede k jejich inflaci a nenaplňování. Důvodem pro dvojkolejnost (tedy něco jiného se říká a dělá) je především nemožnost zvládnout množství vytčených cílů, které mohou být i nerealizovatelné. Bohužel to však někdy je i skrytý odpor proti zaváděným trendům. Praxe je pak záměrně vedena zcela jinak a v rozporu s deklaracemi. Zapojené osoby i instituce v souvislosti s tím prožívají pocit ztráty smyslu a bezmoc. Tento rozpor se dotýká především hodnoty pravdy. Problémy v této oblasti jsou však srovnatelné s náladou celé společnosti i v jiných oblastech než jsou sociální služby.
- **Destruktivní nejistota v oblasti financování** – V oblasti sociálních služeb chybí předvídatelnost a možnost plánovat. Chybějící víceleté financování brzdí kvalitu sociálních služeb, má dopad na personál i na celkovou atmosféru ve službě. Čím menší je organizace poskytovatele, tím více jsou nedostatky ve financích stresující. Není navíc jasné, na základě čeho jsou prostředky rozdělovány, kvantitativní a kvalitativní ukazatele mají na rozdělování prostředků okrajový vliv. Rozpor s KSN spatřuji především v konfliktu s hodnotou spravedlnosti a přirozeně také se zásadou univerzálního určení statků.

Závěr

Popis oblasti sociálních služeb a práce s podklady týkajícími se hodnot a zásad KSN vytvořily materiál, který na předcházejících stranách stojí vedle sebe a může posloužit čtenářům k samostatné reflexi obou sfér. Jejich propojení mi zajímavým způsobem zprostředkoval výzkum realizovaný mezi zástupci odborné veřejnosti. Na konkrétních vnímaných souvislostech nám vyvstává před očima skutečnost, že nosnou hodnotou, která je přítomná v sociálních službách a současně je i reflektována jako související s křesťanskými kořeny naší civilizace je důstojnost člověka. Je to právě ona, která oživuje i změny v systému sociálních služeb, které se za posledních více než dvacet let musely udát. Stálou výzvou pro aplikaci do praxe i pro hlubší rozpracování v církevním prostředí nám může být aplikace svobody v jejích různých podobách. Pasivní postavení příjemce pomoci je stálou a reflektovanou hrozbou.

Nalezenou shodu mezi sférou sociálních služeb a hodnotového vymezení KSN považuji na základě uvedených zjištění za zásadní. Souvislost není dána jen podobností (potkáním stejných názorů). Tato souvislost z KSN přímo vyrůstá. Na klíčovou otázku (Zda jsou změny na poli sociálních služeb v ČR po přelomu tisíciletí principiálně v souladu s katolickou sociální naukou) jsem našel odpověď. Převažující hodnota této odpovědi je podle mého mínění kladná.

Jelikož se pohybuji v praxi sociálních služeb, záleží mi na konkrétních krocích, které je možné učinit, abychom přispěli k dalšímu rozvoji v této oblasti. Aplikace hodnot prokazatelně souvisí s posláním církve. Charitní a jiné církevní služby mohou v této sféře posloužit jako autentická inspirace. Zdrojem rozvoje může být stále intenzivnější aplikace Kodexu CHČR. Tato inspirace, bude-li skutečně realizována, může pomoci v těch sférách, kde jsme konstatovali, že existují slabiny. Dalším krokem k posunu je lepší porozumění, reformulace a vysvětlování hodnot, které můžeme označit jako dědictví církve. Mnohdy mohou být odmítavé postoje způsobeny špatným pochopením, nedostatečným porozuměním. Otevřený dialog a praktické úsilí v uplatňování všech

popsaných zásad a hodnot může skýtat velký potenciál nejen pro církevní sféru, ale i sekulární sociální služby.

Použitá literatura a prameny:

ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: ZVON, 1994. 292 str.

BEDNÁŘ, Martin. *Manuál zavádění standardů kvality sociálních služeb do praxe*. Olomouc: VOŠ Caritas, 2011. 104 str.

BOUKAL, P., VÁVROVÁ, H. a kol. *Ekonomika a financování neziskových organizací*. Praha: Oeconomika, 2007.

ČERMÁKOVÁ, Kristýna., HOLEČKOVÁ, Markéta, Kateřina. *Standardy kvality sociálních služeb - výkladový sborník pro poskytovatele*. 1. vyd. Praha: MPSV ČR, 2008. 186 str.

ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE, *Kodex Charity Česká republika*. 1. Vyd. Olomouc: Arcidiecézní charita Olomouc, 2009.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*, 1. vyd. Praha: Karolinum – nakladatelství univerzity Karlovy v Praze, 1998.

DOLEŽEL, Jakub. *Teoretické ukotvení církevní sociální práce na pozadí obecných a českých charitních dějin až po encykliku Deus caritas est*. Olomouc, 2012. 281 str., 31 str. příloh. Disertační práce na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Školitel Prof. Dr. Heinrich Pompey, Dipl.-Psych.

GEHROLD, Stefan. Úvodní řeč vedoucího Konrad-Adenauer-Stiftung Praha. In *Mezinárodní konference Deus caritas est. Církev jako společenství lásky ve službě trpícímu člověku. Dokumentace a zhodnocení*. POMPEY, Heinrich, DOLEŽEL, Jakub. (ed.), Olomouc: 2008. str. 19-23.

HÖFFNER, Josef. *Hospodářský řád a hospodářská etika. Směrnice katolického sociálního učení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1995. 43 str.

KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 158 str.

KOZLOVÁ, Lucie. *Sociální služby*. 1. Vyd. Praha: Triton, 2005. 79 str.

Krejčířová, O. Treznerová, I. *Malý lexikon sociálních služeb*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 85 str.

LINHART, Jiří., VODÁKOVÁ, Alena. a kol. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. 1627 str.

MACHONIN, Pavel., ŠTASTNOVÁ, Pavlína., KROUPA, Aleš., GLASOVÁ, Alice., *Strategie sociální transformace české společnosti*. 1. vyd. Brno: Jan Šabata, 1996. 134 str.

MARTINEK, Michael a kol. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*. Praha: JABOK, 2008. 176 str.

MPSV ČR. *Česko Britský projekt: Přehled výsledků a plánů jak může projekt podpořit realizaci programového prohlášení Vlády ČR, materiál řídicí skupiny projektu*

MPSV ČR. *Průvodce procesem komunitního plánování*. Praha: MPSV, 2004, 59 str.

MPSV ČR. *Reforma sociálních služeb (konzultační dokument MPSV)* Praha: MPSV, 2000.

MPSV ČR. *Plán projektu – Podpora MPSV při reformě sociálních služeb – interní dokument*. Praha: MPSV, 2001.

MUSIL, Libor. „ráda bych Vám pomohla, ale“. *Dilemata práce s klienty v organizacích*. 1. vyd. Brno: Marek Zeman, 2004. 243 str.

NEČAS, Petr. Úvodní řeč ministra práce a sociálních věcí vlády ČR. In *Mezinárodní konference Deus caritas est. Církev jako společenství lásky ve službě trpícímu člověku. Dokumentace a zhodnocení*. POMPEY, Heinrich, DOLEŽEL, Jakub. (ed.), Olomouc: 2008. str. 15-16.

PRUDKÝ, Libor. Dobré hodnoty jako základ sociální práce v současné společnosti. In *Spravedlnost a služba. Sborník odborných příspěvků a studijních textů CARITAS – Vyšší odborné školy sociální Olomouc*. BEDNÁŘ, Martin, SYNKOVÁ, Jana. (ed.), Olomouc: Caritas-VOŠs. 2011. str. 26-36.

PRŮŠA, Ladislav. *Ekonomie sociálních služeb*. Praha: ASPI Publishing s.r.o., 2003. 151 str.

PRŮŠA, Ladislav. *Sociální služby – srovnání ČR a EU*. Praha: Centrum sociálních služeb Praha, 2008. 59 str.

POSPÍŠIL, Ctirad, Václav. *Teologie služby*. 1. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. 214 str.

SUTOR, Bernhard. *Politická etika*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1996. 390 str.

PESCHKE, Karl-Heinz. *Křesťanská etika*. Praha: ZVON, 1999. 695 str.

POMPEY, Heinrich, DOLEŽEL, Jakub. (ed.), *Mezinárodní konference Deus caritas est. Církev jako společenství lásky ve službě trpícímu člověku. Dokumentace a zhodnocení*. Olomouc: b.n., 2007. 136 str.

POMPEY, Heinrich., DOLEŽEL, Jakub., *Impulzy pro sociální práci církve – encyklika Deus caritas est. Studia theologica*, 2006, roč. VIII, č. 3, s. 57-59.

PRINZ, Petr. *Právní a společenské postavení katolických charit v České republice od r. 1990*. Olomouc, 2006. 75 str. Diplomová práce na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Vedoucí práce lic. Damián Němec, dr.

TOŠNER, Jiří. *Výzvy a vývojové trendy oblasti sociálních služeb z pohledu budoucích potřeb*. In *Sborník příspěvků 5. národní konference kvality ve veřejné správě*. Praha: MV ČR. 2009. Str. 189-192

TŘINECKÝ, Jan. *Podpora duchovních potřeb uživatele. Sociální služby*. 2011, roč. 13, prosinec, str. 20-23

církevní prameny:

Katechismus katolické církve. 1. vyd. Praha: ZVON, 1995. 793 str.

Dokumenty II. vatikánského koncilu. 1. vyd. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-089-3.

Sociální encykliky. 1. vyd. Praha: Zvon 1996. ISBN 80-7113-154-7.

Pokoj a dobro. List k sociálním otázkám v České republice k veřejné diskusi Praha: ČBK, 2000. 54 str.

Benedikt XVI., *Deus caritas est*, Praha: Paulínky, 2006. 63 str.

Benedikt XVI., *Caritas in veritate*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství: 2009. 109 str.

Benedikt XVI., *Encyklika Spe salvi*, Praha: Paulínky: 2008. 63 str.

Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. 533 str.

Jeruzalémská Bible. 1. vyd. Praha: Krystal OP, 2009. 2229 str.

Všechny citace z Nového zákona jsou uváděny obvyklým způsobem podle Jeruzalémské bible.

státní právní předpisy:

Právní normy jsou čerpané z právní služby CODEXIS (v aktuálním znění k 1. 1. 2012):

Č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku

Č. 100/1988 Sb. – Zákon o sociálním zabezpečení

Č. 83/1990 Sb. – Zákon o sdružování občanů

Č. 298/1990 Sb. – Zákon o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého

Č. 182/1991 Sb. – Vyhláška MPSV ČR k zákonu o sociálním zabezpečení

Č. 308/1991 Sb. – Zákon o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností

Č. 552/1991 Sb., o státní kontrole

Č. 2/1993 Sb. – Listina základních lidských práv a svobod

Č. 248/1995 Sb. – Zákon o obecně prospěšných společnostech

Č. 227/1997 Sb. – Zákon o nadacích a nadačních fondech

Č. 14/2000 Sb.m.s. Sdělení Ministerstva zahraničních věcí o Evropské sociální chartě

Č. 3/2002 Sb. – o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech)

Č. 198/2002 Sb. – Zákon o dobrovolnické službě

Č. 108/2006 Sb. – Zákon o sociálních službách

Č. 111/2006 Sb. – Zákon o pomoci v hmotné nouzi

Internetové zdroje:

MPSV ČR. Zpráva o plnění systémových opatření v oblasti „Koncepce podpory transformace pobytových sociálních služeb v jiné typy sociálních služeb, poskytovaných v přirozené komunitě uživatele a podporující sociální začlenění uživatele do společnosti“ za rok 2010. *Web MPSV ČR*. [online]. 2007, březen. [cit. 15. prosince 2011]. Dostupné na [www](http://www.mpsv.cz/files/clanky/3858/Koncepce_podpory.pdf):
http://www.mpsv.cz/files/clanky/3858/Koncepce_podpory.pdf

MPSV ČR. Kritéria transformace, humanizace a deinstitucionalizace vybraných služeb sociální péče. *Web MPSV ČR*. [online]. 2011, červenec. [cit. 15. prosince 2011]. Dostupné na [www](http://www.trass.cz/TrassDefault.aspx?rid=92945&app=Article&grp=Content&mod=ContentPortal&sta=DetailFolder&pst=DetailFolder&p1=OID_INT_2799&p2=RoundPanel_BOOL_True&acode=138302532):
http://www.trass.cz/TrassDefault.aspx?rid=92945&app=Article&grp=Content&mod=ContentPortal&sta=DetailFolder&pst=DetailFolder&p1=OID_INT_2799&p2=RoundPanel_BOOL_True&acode=138302532

MPSV ČR. Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí 2011. *Web MPSV ČR*. [online]. 2012. [cit. 10. srpna 2013] Dostupné na [www](http://www.mpsv.cz/cs/3869): <http://www.mpsv.cz/cs/3869>

MPSV ČR. Koncepce podpory transformace pobytových sociálních služeb v jiné typy sociálních služeb, poskytovaných v přirozené komunitě uživatele a podporující sociální začlenění uživatele do společnosti. *Web MPSV ČR*. [online]. 2007, březen. [cit. 15. prosince 2011]. Dostupné na [www](http://www.mpsv.cz/files/clanky/3858/Koncepce_podpory.pdf):
http://www.mpsv.cz/files/clanky/3858/Koncepce_podpory.pdf

MPSV ČR. Bílá kniha v sociálních službách. Konzultační dokument. *Web MPSV ČR*. [online]. 2003, únor. [cit. 15. prosince 2011]. Dostupné na [www](http://www.mpsv.cz/files/clanky/736/bila_kniha.pdf):
http://www.mpsv.cz/files/clanky/736/bila_kniha.pdf

MPSV. *Převod zřizovatelských kompetencí okresních úřadů k zařízením sociálních služeb* [online]. 2001, [cit. 26. července 2001].
<http://www.mpsv.cz/scripts/1socprob/prevod_komp/default.asp>.

ODBOR SOCIÁLNÍCH SLUŽEB A SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ. Vybrané statistické údaje o financování sociálních služeb a příspěvku na péči 2010. *Web MPSV ČR*. [online]. 2010, květen. [cit. 15. prosince 2011]. Dostupné na [www](http://www.mpsv.cz/files/clanky/9198/Analyza_fin_SS.pdf):
http://www.mpsv.cz/files/clanky/9198/Analyza_fin_SS.pdf

ODBOR SOCIÁLNÍCH SLUŽEB A SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ. Vybrané statistické údaje o financování sociálních služeb a příspěvku na péči 2009. *Web MPSV ČR*. [online]. 2009,

únor. [cit. 15. prosince 2011]. Dostupné na www:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/9220/Analyza_soc-sluzby_2009.pdf

MPSV. Priority rozvoje sociálních služeb pro období 2009 - 2009. *Web MPSV ČR*. [online]. 2009, říjen. [cit. 15. prosince 2011]. Dostupné na www:
http://www.mpsv.cz/files/clanky/7759/Priority_rozvoje_soc_sluzeb.pdf

NEZISKOVKY.CZ. Zpráva o stavu neziskového sektoru v České republice v roce 2010. *Neziskovky.cz* [online]. 2011. [cit. 15. prosinec 2012]. Dostupné na www:
http://www.neziskovky.cz/data/Zprava_o_stavu_NS_2010txt11805.pdf

NEZISKOVKY.CZ. Zpráva o stavu neziskového sektoru v České republice v roce 2009. *Neziskovky.cz* [online]. 2010. [cit. 12. února 2011]. Dostupné na www:
http://www.neziskovky.cz/data/Zprava_o_stavu_NS_2009txt11798.pdf

Deset kroků procesem komunitní plánování - krok 1 [online]. 2008. [cit. 10. září 2011]. Dostupné na www: http://www.komunitniplanovani.com/dokumenty/metodika_1.pdf

SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR. Etický kodex sociálních pracovníků ČR. *Společnost sociálních pracovníků ČR*. [online]. 2009. [cit. 30. srpna 2013]. Dostupné na www: <http://socialnipracovnici.cz/sekce-socialnich-pracovniku/article/ke-stazeni>

VEČERNÍK, Jiří. Střední vrstvy v české společnosti a výzkumu: mizející, nebo zapomenuté? *Lidé města* [online]. 2010. [cit. 4. července 2011]. Dostupné na www: <http://lidemesta.cz/index.php?id=726>

Používané zkratky

o.s. – občanské sdružení

p.o. – příspěvková organizace

SAS – sociálně aktivizační služby

NNO – nestátní neziskové organizace

DCE – encyklika Benedikta XVI. - Deus caritas est

ČBK – Česka biskupská konference

KSN – Katolická sociální nauka

CHČR – Charita Česká republika

PnP – Příspěvek na péči

Příloha-dotazník realizovaného výzkumu

14.8.13

Hodnoty v sociálních službách - Disk Google

Hodnoty v sociálních službách

Vážené kolegyně a kolegové,

dotazník, o jehož vyplnění Vás touto cestou žádám je zaměřen na souvislost mezi hodnotami aplikovanými v praxi v sociálních službách a obecnými hodnotami vyplývajícími z křesťanských kořenů naší civilizace. Dotazník je anonymní a poslouží mi ke studijním účelům.

Vašeho názoru si velmi cením a děkuji za Vaši ochotu při vyplňování.

Petr Prinz

***Povinné pole**

1. 1. Domníváte se, že došlo v posledních deseti letech k zásadním změnám v oblasti sociálních služeb v ČR? *

Označte jen jednu elipsu.

- určitě ano
- spíše ano
- spíše ne
- určitě ne

2. 2. Hodnotíte tyto změny jako pozitivní? *

Označte jen jednu elipsu.

- určitě ano
- spíše ano
- spíše ne
- určitě ne

3. **Vyjádřete, prosím, svůj názor, do jaké míry jsou v současnosti v praxi sociálních služeb ve vztahu ke klientům uplatňovány níže uvedené hodnoty:**

Označte jen jednu elipsu na každém řádku.

	1 - vždy	2 - velmi často	3 - ne moc často	4 - nikdy
respekt k člověku	☐	☐	☐	☐
důstojné zacházení	☐	☐	☐	☐
lidskost	☐	☐	☐	☐
partnerský (rovný) přístup	☐	☐	☐	☐
možnost rozhodovat o sobě	☐	☐	☐	☐
zapojení do rozhodování o službě	☐	☐	☐	☐
podpora samostatnosti	☐	☐	☐	☐
transparentnost	☐	☐	☐	☐
spravedlnost	☐	☐	☐	☐
odbornost	☐	☐	☐	☐
přívětivost	☐	☐	☐	☐
začleňování do společnosti	☐	☐	☐	☐

4. **Domníváte se, že existuje souvislost mezi současným hodnotovým zaměřením naší (evropské) civilizace s jejími křesťanskými kořeny? ***

Označte jen jednu elipsu.

- určitě ano
 spíše ano
 spíše ne
 určitě ne

5. **4a. Máte-li poznámku k souvislosti hodnot a křesťanských kořenů, můžete ji uvést zde:**

.....

6. 5. Souvisí podle Vás níže uvedené hodnoty s křesťanskými kořeny naší civilizace?

Označte jen jednu elipsu na každém řádku.

	1 - zcela souvisí	2 - spíše souvisí	3 - nemohu rozhodnout	4 - spíše nesouvisí	5 - vůbec nesouvisí
respekt k člověku	☐	☐	☐	☐	☐
důstojné zacházení	☐	☐	☐	☐	☐
lidskost	☐	☐	☐	☐	☐
partnerský (rovný) přístup	☐	☐	☐	☐	☐
možnost rozhodovat o sobě	☐	☐	☐	☐	☐
zapojení do rozhodování o službě	☐	☐	☐	☐	☐
podpora samostatnosti	☐	☐	☐	☐	☐
transparentnost	☐	☐	☐	☐	☐
spravedlnost	☐	☐	☐	☐	☐
odbornost	☐	☐	☐	☐	☐
přívětivost	☐	☐	☐	☐	☐
začleňování do společnosti	☐	☐	☐	☐	☐

7. 6. Domníváte se, že registrace sociálních služeb přispěla ke zvýšení jejich transparentnosti a kvality?

Označte jen jednu elipsu.

- určitě ano
 spíše ano
 spíše ne
 určitě ne

8. 6a. K tématu registrací můžete uvést širší poznámku:

.....

.....

.....

.....

.....

9. **7. Domníváte se, že inspekce kvality sociálních služeb přispěla ke zvýšení jejich transparentnosti a kvality?**

Označte jen jednu elipsu.

- určitě ano
 spíše ano
 spíše ne
 určitě ne

10. **7a. K tématu inspekcí můžete uvést širší poznámku:**

.....
.....
.....
.....
.....

11. **8. Zapojujete se vy osobně do komunitního plánování (KP)?**

Označte jen jednu elipsu.

- ano
 ne

12. **9. Považujete komunitní plánování za užitečné a funkční?**

Označte jen jednu elipsu.

- určitě ano
 spíše ano
 spíše ne
 určitě ne

13. **9a. Případně uveďte poznámku k procesu KP:**

.....
.....
.....
.....
.....

14. **10. V jaké míře je podle Vás poskytována účinná podpora a pomoc níže uvedeným skupinám osob v sociálních službách?**

Označte jen jednu elipsu na každém řádku.

	1 - v nadstandardní míře	2 - v dostačující míře	3 - v nedostačující míře	4 - v naprosto nedostačující míře
Senioři	☐	☐	☐	☐
Osoby se zdravotním postižením	☐	☐	☐	☐
Etnické menšiny	☐	☐	☐	☐
Osoby závislé	☐	☐	☐	☐
Osoby s dluhy a v materiální nouzi	☐	☐	☐	☐
Osoby bez domova	☐	☐	☐	☐
Osoby v krizových situacích	☐	☐	☐	☐
Rodiny s dětmi v obtížných situacích	☐	☐	☐	☐

15. **11. Zlepšila se podle Vás obecně dostupnost sociálních služeb za posledních 10 let?**

Označte jen jednu elipsu.

- určitě ano
 spíše ano
 spíše ne
 určitě ne

16. **12. Považujete oblast sociálních služeb za oblast, které je v naší současné společnosti věnován dostatek pozornosti a respektu?**

Označte jen jednu elipsu.

- určitě ano
 spíše ano
 spíše ne
 určitě ne

17. **13. Považujete se za věřícího člověka?**

Označte jen jednu elipsu.

- ano
 ne

18. **14. Navštěvujete alespoň občas bohoslužby nebo se jinak setkáváte s lidmi svého vyznání?**

Označte jen jednu elipsu.

- ano
 ne

19. **15. Jste (muž či žena)? ***

Označte jen jednu elipsu.

- Muž
 Žena

20. **16. Jaký je Váš věk? ***

Označte jen jednu elipsu.

- do 26
 27-45
 45-65
 nad 65

21. **17. Na jaké pracujete na pozici? ***

Označte jen jednu elipsu.

- sociální pracovník
 pracovník v sociálních službách
 jiný odborník v přímé péči
 vedoucí
 jiné (úředník, metodik apod.)

22. **18. V jaké pracujete oblasti? ***

Označte jen jednu elipsu.

- sociální péče
 sociální prevence
 odborné soc. poradenství
 jiné

23. **19. Jak dlouho pracujete v sociální oblasti?**

Označte jen jednu elipsu.

- do 2 let
 2-5 let
 5-10 let
 10 a více

24. **20. Případně uveďte v poznámce, co považujete za důležité v souvislosti s hodnotami v sociálních službách sdělit.**

25. **Pokud máte zájem o zaslání zhodnocených výsledků, uveďte prosím kontaktní e-mail.**

Velmi Vám děkuji za Vaši pomoc a trpělivost při vyplňování tohoto dotazníku.

Používá technologii
